

ՌՆԲ

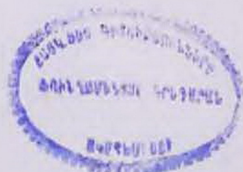
Ժ. ՏԱՐԻ

Փետրվար

ԼՂՄԻԱԾԻՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ
Ս. ԷԶՄԻԼՅՆԻ

II

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ.— Օրմանյան պատրիարքի «Հայոց եկեղեցին» և կար- դինալ Աղաջանյանը	էր 3
ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ՃԱԿԱՏՈՒՄ.— ՍՍՌ Միությունում գտնվող բոլոր եկեղեցիների և կրոնական միավորությունների խաղա- ղության պաշտպանության հարցին նվիրված կոնֆերենցիայի տրձագանձները	7
ՍԱՀԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.— Տյառերեղատալ	21
ԻՌԻՔԵՆ ՍԱՐԳԱՎԱԳ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ.— Հոբիսիմեի տաճարը	25
ԻՔՆԱՏԻՈՍ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՄԱՐՏԻՐՅԱՆ.— Ջեքել-Մուսայի բարբառը	33
ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ.— Երևանյան տպավորություններ	40
ՀԱՄԱՌՈՏ ԼՈՒՐԵՐ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ	41
Կաթողիկոսական պատվիրակ Սիռն Լալիսկոպոս Մանուկյան Հալապա- յին Ամերիկայում	49
Հայագիտական աշխատանքներ Ռումինիայում	51
Արժեքավոր նկարների նվիրումը Երևանի Պետական գեղարվեստական քանդառանքին	52
Արատոց մի դեպք 20-րդ դարում	52
ՊՐՈՑ.—ԳՈԿՏ. Ա. ԱՔՐԱՀԱՄՅԱՆ.— Գավիթ Ալավկա որդու կանոնները	53
Հանգիստ արժանապատիվ Տ. Վարդան Բանանա Վարդերեսյանի	61
Ս.— «Հուշարձան հայ ավետարանականաց և Ավետարանական եկեղեց- վո» (հենական ծանոթություններով), գրեց՝ վեր. Կ. Պ. Առա- նալյան	62

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԵՆ՝

ՀԱՅԿԱԿՈՆ ՍՍՌ, ԷՋՄԻԱՄԵՆ

ԷՋՄԻԱՄԵՆ՝ ԱՍՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Армянская ССР, Ереванская редакция журнала „Ереванская“

Redaction of the magazine „Etchmiadzin“, Etchmiadzin, Armenia, USSR

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ւ

Տ. Տ. ԳԵՈՐԳԱՅ Զ.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐՐԱԶՆԱԳՈՅՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՕՐՄԱՆՅԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ «ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ» ՆՎ. ԿՈՐԴԻՆԱՆ ԱՂԱԶԱՆՅԱՆԸ

մենայն Հայոց Հայրապետության պաշտոնաբերք «Էջմիածին» ամսագրի նախագահ Կաթարում հրապարակվեց կարգինալ Աղաբանյանի բանադրական, սպառնալից հայտարարությունը՝ ուղղված հայ կաթողիկե հասարակության՝ հանգուցյալ Օրմանյան արքեպիսկոպոսի մեծարժեք Հայոց եկեղեցին» պատմական երկասիրությունը ռաբգիված մատյաններու կարգին» դասված ինքնու մասին, որ վերջերս նորից վերահրատարակվել է Քեյրուբում՝ բաժարարելու հայ ճալատացյալ ընթերցողների հարանուն պանանդները:

Նորից քննի վրա է տխրահույակ Աղաբանյանը՝ ազգադավ և հայրենուրաց գործերի տխուր ասպետը, այս անգամ՝ միջնադարյան մեծ հավատաբեհի՝ դոմինիկյան Տորկուսմանայի գգակով, սարսափով ու քանադանքով՝ արգելելու կաթողիկե հայրենասեր հասարակությանը՝ կարգալու իր երբեմնի Մայր եկեղեցու պատմությունը: Բիտակցաբար հակառակ գործողներ (եռում է ջատ է նրանց բիվը—ԽՄԲ.) ծանոթեն կմեղանչեն... և նովին գործով կենքարկվին քանադանքի...:

Սփյուտփի հայ առաքաղիմական մամուլը, մտավորականությունը, մեր հայրենասեր և հավատացյալ ժողովուրդը, այս անգամ ևս մերկացրել են և ջարունակում են մերկացնել Աղաբանյանի միջնադարյան հավատաբեհյա-

կան մեքողները, նրա կյանքի գործունեությանը տղը նպատակը՝ որ շաա հեռու է ագնիվ և հոգիշան լինելուց. մի գործունեություն, որն իր բոլոր կողմերով ուղղված է մեր պանծալի Հայրենիքի և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու դարավոր կենտրոն Սուրբ Էջմիածնի դեմ, հայ ժողովրդի միասնական արմատական շաների դեմ, մեր ժողովրդի գանազան հատվածների ազգային եկեղեցական քաղալի միասնության դեմ:

Վատիկանը միշտ էլ հալածել ու հետապնդել է առաքավոր մտփի ներկայացուցիչներին, խաղաղության աննկուն մարտիկներին, առաքաղեն գործիչներին. մեկ անգամ էլ, որ բոգավառվել են հավատաբեհություն խարույկները՝ զի փառս կաթողիկե հավատփի:

Փաստեր վկայում են այն մասին, որ մեր օրերում ևս Վատիկանը նավատաբեհական էառ աղյաններ է պատրաստում՝ նպատակ ունենալով նակատային հարձակման անցնել ընդդեմ կաթողիկե հասարակության առաքաղեն, խաղաղասեր և հայրենասեր խավերի և ոչ կաթողիկե բոլոր այն եկեղեցիներին, այդ թվում և Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու և՛ հայ ճալատացյալ ժողովրդի դեմ, որոնք չեն ցանկանում իր փառախր մտեն:

Վատիկանը միշտ էլ իր կրոնական նվաճողական նպատակների համար օգտագործել է բարոյալուստ անկալուն և ապագայնացած մարդկանց, իրենց ժողովրդի ազ-

գային շաների դավաճաններին, «մարգ տապալանալ ստո՛ւ՝ աճախտա՛մ ի հաւատա» (Ռ ծիմեր., Գ 8), ինչպիսին է մեր օրերի Աղաքանյանը, ուր ոչ աք աք բաց չի բողբոսում իր ատելությունն արաւաւայտելու դէպի մեր նվիրական Հայրենիքը, դէպք Հաւասանայայց Առաւելական Սուրբ Եպիսկոպին:

Բայց սեզը-միտը-եռեքը-տապալվում են Աղաքանյանը իսպանական դղյակները:

Մեր օրերի նոր Զանգակ շրջը, իր ողջ ատելությամբ, կրփոտությամբ, դժւ արտահայտվեց հայ ժողովրդը պատասկան մեծ Հայրենադարձին՝ սպառնաց, բանադրեց, բայց կարավանները սեկնեցին:

Ոչ նկզգ տխուր եակատագիր է վիճակված Աղաքանյանի՝ Սփյուռք Հայաստանայայց Առաւելական Սուրբ Եկեղեցին էքմիածնրը բռնի անջատելու սատանայական ճորագրին. Սփյուռքում հայ հավատացյալ ժողովուրդը, սեռ հոգեւորականությունը, առաջադիմական ու հայրենասեր մամուլը, վճռական հակահարկված ավեցին Աղաքանյանների և նմանների այդ նեզգ քաղաքականությունը: Արտասանմանում մեր հավատացյալ ժողովուրդը ուժեղացնում է պայտար բոլոր Բայալիչ տարրերի դեմ՝ հանուն Սուրբ էքմիածնի և հանուն Հայրենիքի: Հայ ժողովուրդը, ինչպես անցյալում, նույնպես և այժմ, հպարտ է իր Ազգային Եկեղեցիով, նրա պատմությամբ: Հայկառակ Աղաքանյանների դավադրությունների, մեր ժողովուրդը Սփյուռքում և Մայր Հայրենիքում ավելի՛ սերտորեն, ավելի՛ կազմալեռակված, ավելի՛ գիտակցորեն է համախմբվում իր սիրելի և պաշտելի Հայաստանայայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու և իր հերոսական Սովետական Հայաստանի շուրջը:

Օրմանյանը, իբրեւ երբեմնի կարողի վարդապետ, շատ սիրված ու հարգված է եղել հայ կարողիկե հասարակության մէջ՝ իր անկշռու ազգասիրության և եկեղեցասիրության համար: Հայ կարողիկե հասարակությունը մինչև հիմա էլ սրբությամբ է պահում Օրմանյանի ազգային-եկեղեցական ավանդները: Եվ դա պատահականություն չէ երբեք. Օրմանյանը գործուն դեր է կատարել 1870-ական թվականներին՝ հայ կարողիկե հասարակության ազգային կյանքը ալեկոծող հակահաստնետն ծանոթ շարժումների մէջ: Տխրահոյակ Հասունը, հանուն տխուր փառասիրությունների և անձնական շաների, Աղաքանյանի նման, Վատիկանին էր վաճառում հայ հայրենասեր կարողիկե հասարակության ազգային տնկիւնության մնացորդները: Օրմանյանը համոզված հանդէս է գալիս Հասունի դեմ, գլխավորում ազգային-այն շարժումը, որի ճետեղդները մեծացել ու դաստիարակվել էին հայրենա-

սիրական վառ շնչով ու ավանդություններով, և որն ուզում էր ամեն զեռով սրբությամբ պահել ու պանայանել հայ կարողիկե հասարակության ներքին անկախությունը, ազգային շունչը՝ կույ չգնալու Վատիկանի ամենակույ, գորշ ճախին: Օրմանյանը դեմ է դուրս գալիս պապի Բնվեմքիմի կոնդակին, և հետեղականորեն պայտարում է Վատիկանի ռոնձգությունների դեմ, հանուն կարողիկե հասարակության ազգային շաների, ազգային վեներալության, մինչև այն պահը, երբ 40 ուրիշ հայ կարողիկե հայրենասերների ճետ վերադառնում է Մայր Եկեղեցու ծոցը, հարազատ ժողովրդի գիրկը:

Մեր օրերում, Աղաքանյանն ևս, Հասունի նման, ասպարեզ է իջել պառակտելու ետից հայ ժողովրդի ճոգեւոր, ազգային միասնությունը, իրար դեմ լարելով նույն ժողովրդի զավակներին, եղբայրն եղբոր դեմ:

Աղաքանյանը ևս այսօր, ժակաւնե հանվանէ, հայ ժողովրդի կողմից, և՛ Սփյուռքում և՛ Մայր Հայրենիքում, դասվում է իրավամբ հայ ժողովրդի պառակտիչների առջին շարքերում:

Կարեւոր շարունակ Հայաստանայայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, նրա մեծանուն գործիչները, հալածվել են ռուս եղբարց» (Ռ Կորնթ., ԺԱ 28) կողմից, օրոնք պառակտել են մեր ժողովրդին: Բայց Հայաստանայայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հայրապետները, այդ թվում նաև Ամենայն Հայոց առաջին մեծանուն և հայրենասեր Հայրապետը՝ Գեորգ Զ-ը, միշտ սիրով ու նույն հասարակաց հոր անաչառ աչքով են նայել հայ ժողովրդի ազգային միությունից և Հայաստանայայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ընդհանրությունից անջատված իրենց հայ կարողիկե և հայ բազմական զավակների վրա: Այսօր, ավելի քան մի այլ ժամանակ, մեր ժողովուրդը կարիք ունի ազգային-եկեղեցական միասնության, համերաշխության, փոխըմբռնման:

Հայաստանայայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու դարավոր ծոցումն է եղել՝ իրականացնել հայ ժողովրդի ցանկալի ազգային-եկեղեցական միասնությունը, զօր օրինակ ժողովել հաւ զհազս իւր ընդ թեովմա (Մատթ. ԻԳ 37):

Իր պատմության ողջ ընթացքում, Հայաստանայայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, նետեղականորեն պահպանելով հանդիմ իր ներքին ինքնուրույնության սրբազան իրավունքը և ազգային վեներալությունը, բիստոնեական անճիշտարարությամբ, հանուն բիստոնեական միասնության, համերաշխության և մարդկանց միջև փոխհասկացողություն, եղբայրական ձեռք է մեկնել մյուս բոլոր եկեղեցիներին: Հայաստանայայց

Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին միշտ ձեռնադրված է խաղաղության, եկեղեցիների միջև համերաշխության ամրապնդման և, ինչպես անցյալում, այնպես և այժմ, իր համաստեղությունում է մտցնել եկեղեցիների միջև խաղաղության պայտապանության գործին՝ ըստ տեղական պատկերման՝ «ծրանի» խաղաղարարաց:

Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին միշտ բարձր է գնահատել նաև ուրիշ եկեղեցիների ներքին անկախությունը, վեհապալությունը:

Այսօր ևս մեր եկեղեցին, մեր բարեպաշտ ժողովուրդը հավատում է իր դարավոր իղնայների հաղթանակին և նա պատրաստ է իր բարեկամական ձեռքը մեկնելու բոլոր կրոններին, բոլոր եկեղեցիներին՝ հանուն համագործակցության, այս մտայն ու ժողովրդական օրհրդին, երբ նորից սուր են բարձրացնում աշխարհի մի մասում խաղաղության, ժողովուրդների համերաշխության դեմ:

Մեր ժողովուրդը, մեր եկեղեցին, ձգտում է խաղաղության ոչ թե այն պատճառով, որ նա վախճանում է Կաթոլիկ եկեղեցու «ճգնառություն»-ից, այլ իբրև հիմարապետ Բրիտանական եկեղեցի, կարծում է, որ այսօր Ֆրիստոնական Լնդհանրական եկեղեցու համար ավելի պտուղաբեր, այժմեական, հրատապ հարցեր կան, քան քյուզանդական երեքմեկ ամուլ վեճերն են: Մենավանդ որ հանրահայտ փաստ է, որ Կաթոլիկ եկեղեցին հայ ժողովրդի և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու դեմ իր մղած դարավոր ու հակաբրիտանական պայքարում, միշտ ժողով է ավել:

Նրանք այսօր Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին ձգտում է խաղաղության, դա պատճառն այն է, որ մեր ժողովրդի խաղաղասիրական իղծերը անխզելիորեն կապված են Ֆրիստոնի պատվերներին և ամբողջ աշխարհում մարդկության բարեկամական խաղաղության փառքի հետ: Աղաքանյանը մի անգամ ընդմիջող պետք է իմանա, որ յուրաքանչյուր հայ մարդ, առանց դավանական խտրության, ամենից առաջ իր Հայրենիքի՝ Սովետական Հայաստանի հայրենասերն է, խաղաղության բարեպաշտն է մարտիկը:

Այս անգամ էլ անաբանի սյունին է գտնվել «ծիրանավորը», բայց նա չի ցանկանում լսել բանականության, ռազմության ձայնը և շարունակում է որով ցանել հայ ժողովրդի մեջ: Լուսանոցի Արտավազդ հայրենասեր սրբազանի հոգին, որ զոհն է եղել Աղաքանյանի մատնության, բողոքում է Աստծու արդար դատաստանի առաջ:

Մոլեռանդ Աղաքանյանը, հայ կաթոլիկ հայրենասեր համայնի նույնիսկ պարզ հե-

տաբեռությունը դեպի Սովետական Հայաստանն ու Սուրբ Էջմիածինը, դիտում է որպես հանցագործություն:

Բայց Աղաքանյանի բոլոր խաղաղաց առաքելականները զատապարտված են ժողովրդի մեջ: Ամեն օր ավելի ուժեղանում են նույնիսկ հայ կաթոլիկ ժողովրդի ատելությունն ու դժգոհությունը հավատի և մտքի դանին Աղաքանյանների դեմ: Հայրենասեր հայ կաթոլիկ հասարակությունը ձգտում է ազգային-եկեղեցական միասնության:

Ինչ շարժառիթ ունեն Օրմանյանը լինելու Կաթոլիկ եկեղեցին ու վերադառնալու Մայր եկեղեցու գիրկը: Մտածել է այս մասին Աղաքանյանը: Օրմանյանը բոլոր վալաներն ունեն Կաթոլիկ եկեղեցում ամենաբարձր ու ամենապատվավոր դիրքերի հասնելու համար. կաթոլիկ աստվածաբանության, իմաստասիրության, եկեղեցական իրավաբանության եռակի մագիստրոս, attor publico կոչված հրապարակային մեծահանդես բնություններին պապի բացառիկ գովասանքին արժանացած, նա մի օր արժանիքով և իրավունքով կարող էր կրել «հռոմեական կաթոլիկաության փառք» իր ոսերին, ինչպես այսօր այն կրում է Աղաքանյանը՝ դավանանքական և այլ անուղիղ միջոցներով: Բայց Օրմանյանը չծախեց Աղաքանյանի նման իր խիղճը, նա անսաց ճշմարտության ձայնին, իր մարտիրոս, բայց հերոս ժողովրդի դարավոր ձայնին, ու վերադարձավ Մայր եկեղեցու գիրկը, վարձապետյան պատիվաբեր պատկերավոր բացատրությամբ ասած՝ օտարի փառավոր պալատից նախաձեռն համարեց իր հայրենի համայն, բայց հարազատ խնդիր: Օրմանյանը հանաչեց, որ ճշմարտությունը Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու կողմն է, և ինքն նախ հայ է՝ ապա եկեղեցական: Աղաքանյանի համար էր ասված առաքելական խոսքի՝ «Յամենայն ժամ ուսանին, և երբօք ի գիտութիւն ճշմարտութեան ոչ հասանեն» (Ք Տիմոթ., Գ 7):

Մեծ ու պատկառելի է Օրմանյանի սուրբգրական, պատմա-բանասիրական, աստվածաբանական վաստակը: Նրա գրականության ժողովուրդին է հայ հավատացյալ ժողովուրդը: Օրմանյանի բողոքն հարուստ, արժեքավոր գրական ժողովուրդյան մեջ բացառիկ տեղ է գրավում նրա օտարների համար գրած «Հայոց եկեղեցին» պատմական կտու աշխատությունը, որտեղ աստվածաբանի խոր հմտությամբ, Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու հարազատ գովանի սիրով ու պաշտամունքով գրվել է մեր եկեղեցու պատմությունը, վարդապետությունը, վարպետի ջունքը կա ամեն մի տողի մեջ, ամեն մի եզրակացություն մեջ: Ճշմարտություն

շատ անբավական տեղեկություններ են ունեցած մեր եկեղեցու մասին,— գրում է նա,— իսկ ազգային օտարադավաններ — իմացիր հայ կաթոլիկ հոգևորականությունը — ավելի իրենց ընթացքը արգարացնելու շանացած են... մինչև իսկ պատմական եղելությունները այլաբանելով» (էջ 4): Սուրմանի «Հայոց եկեղեցին» աշխատությունը մեծ և արժանավայել ընդունելություն է գտել օտար ընթերցողների շրջանակներում. «Հայ եկեղեցու պատմության սկզբունքների միջոց ու համարյա կատարյալ ամփոփումն է տալիս նա և թե «Հայոց եկեղեցու պատմության ուսումնասիրությունը հրաճանգիչ է և օգտակար, իր շատ կողմերով, կարողիկ եկեղեցու համար: Անա մի եկեղեցի, որը շատ հին է և շատ սկզբնատիպ, որը պահվել ու զարգացել է մյուս եկեղեցիների ազդեցությանը շրջանակից դուրս, հաճախ գերիշխանությունը երբեք չի ճանաչել և հավատարմությամբ պահպանել է առևելյան հայկական շրջանակների ժառանգությունը»:

Սուրմանի «Հայոց եկեղեցին», իր շատ արժանիքների հետ, մի մեղադրական վաստաբազր է Կաթողիկ եկեղեցու դեմ: Այս գրքում մերկացվում են Կաթողիկ եկեղեցում տիրող բռնատիրական մերժողները: «Հոռմեադավան անձ մը,— գրում է սրբազան հեղինակը,— ամեն կողմեն պարփակված է, չի կրնար այսօր բաց կողմ մը գտնել. ուսկից կարենա իր անճնական կարծիքներու հանդեպ տալ և ոչ ալ ասպարեզ մը՝ որուն մեջ կարենա ուսումնասիրությունը կատարել. բայց ի՛նչ կրսեմ, ոչ թե ուսումնասիրությունը, այլ եռյեսկ մտածումն անգամ հոռմեադավանին արգիլված է. նա պետք է պատնուսարանելու հրաժարի»: Մեկնությունն արդեն ավելորդ է: Անա աշխիսի խիստ, երկարե անբավական շրջանակների մեջ է առնվել հայ հայրենասեր կաթողիկե հասարակությունը, Աղաթանյանների պատճառով: «Ինքեմն ոչ մտահեն, և այլոց շտան քոյլ մտանոյ: «Միրանավորը» հասկանում է, որ կաթողիկ հավատացյալը Սուրմանի ճշմարտությունը կարողացաւ հետաքննել, արդեւ իր բացահայտվելու հետ առջև վերջին տարիների քրդերում զարգացած պատմական ենթափոխումներ և կեղծիքներ, ուստի և այդ

ճանապարհով նա ցանկանում է ծածկել ամեն ինչ:

Հանգուցյալ Գարեգին վեներ, իր ժամանակին, շատ քառձր զննատակաւ է տվել Սուրմանի այս գործին: «Հայոց եկեղեցիի հրատարակությունը Սուրմանի կողմից,— գրել է նա,— մի հայրենասիրական զորք էր. մայրենի հինավուրց եկեղեցու հիշող պատկերը դնել եկրոպական գիտության առաջ, որպեսզի երանք իրական աղբյուրից օգտվել կարողանան և ոչ թե մոլորաբանությամբ լցված հակաաղբյուրների աղբյուր գետից, որ ժամանակի ընթացքում արտադրել են կաթողիկ եկեղեցականության Արեւելում գործող ներկայացուցիչները, կամ Հայոց եկեղեցուց բաժանվածները: Հայոց եկեղեցին լեզուանուր եկեղեցու պատմության մեջ, մի ուրույն տեղ է բռնում յուր ազգային բնավորությամբ, մարտիրոսական ընթացքով և հինավուրց ավանդություններով: Սուրմանյան սրբազանը ամփոփում է այդ իր աշխատության մեջ՝ «Նշույրին կատարելապես իշխող վարպետին հատուկ սեղմ ու պարզ տեղ»:

Աղաթան, իր տեսակի մեջ զննատության արժանի մեծ և ուշագրավ աշխատություն է այլ գիրքը Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու մասին: Պետք է կարգալ ու տարածել այն հայ հավատացյալ ժողովրդի մեջ, զինքի հրա սկզբունքներով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու թշնամիների դեմ: Սիրյուրի մեր Հայրենասեր ու հավատացյալ ժողովրդի ցանկությունն է՝ «հաստատուն պահել իր ազգային ինքնությունը, լեզուն, գրականությունը, իր հայրենիքից եկրոսական ժառանգությունն անցած Ազգային եկեղեցին, որն անհեռմանից պիտի պահել իր կանոններով և ավանդություններով» (Սուրմանյան):

Հայ հավատացյալ ժողովուրդը սրբությամբ կպահի իր մեծագույն հոգևոր ժառանգությունը՝ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցին, և կաղթի փութն ունեղն, որ մի օր հրա հինավուրց կամարների տակ, ուր աղօթել, սիրել, կովել ու ընդվել են մեր սրբազան հայրենիք, նորից ողջունի հայ կաթողիկե հայրենասեր հասարակության վերադարձը՝ լինելով «ՄԻ ՀՈՏ ԵՒ ՄԻ ՀՈՎԻԻ»:

ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ԺԱԿԱՏՈՒՄ

ՍՍՈՒ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԳՏՆՎՈՂ ԲՈԼՈՐ ԵԿԵՆԵՑԻՆԵՐԻ
ԵՎ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ
ԿՈՆՖԵՐԵՆՑԻԱՅԻ ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐԸ

Ս Ի Ր Ի Ա

ԿԱՄԱՍԿՈՍԻՑ

Խաղաղությամբ պաշտպանության կրճատման կոնգրեսի նախագահ՝
Նորին Երանելվույն Պատրիարք Ալեքսիին.

Խաղաղության հաստատումը ողջ աշխարհում հանդիսանում է բոլոր ժողովուրդների ցանկությունը, և ես շատ ուրախացա Մոսկվայում 1952 թվականի մայիսի 9—12-ին զուգարկվող կոնֆերենցիային մասնակցելու Ձեր հրավերի համար։ Ես որոշեցի մասնակցել կոնֆերենցիային, բայց արդելումն ինձ թույլ չտվեց մեկնելու Ձեր սիրելի երկիրը, Խաղաղության համար Ձեր ժողովրդի կողմից մղվող բուռն պայքարում Ձեզ հետ մասնակցելու համար։

Ուստի ես հղում եմ Ձեզ իմ այս նամակը, շնորհակալությունս հայտնելով Ձեր հրավերի համար և արտահայտելով իմ համաժողովունը Ձեր մարդասիրական ձգտումներին, հուսալով, որ կկարողանամ ապագայում իրականացնել ինձ համար այնքան ցանկալի այդ ուղևորությունը։

Ալլահն ասել է, որ երկիրը նորոգվելուց հետո նրա վրա լին կարող արատներ լինել, և թո՛ւ լինի մեր մեջ բարի հաշտություն։ Ես կոչ եմ անում ամբողջ աշխարհում հավատացյալներին՝ կանգնել Ձեր երկրի քրիստոնյաների ու մուսուլմանների կողքին և համախմբվել նրանց հետ միասին մեկ ամբողջության մեջ, որպեսզի միացյալ ուժերով, Խաղաղասեր բոլոր ժողովուրդների հետ միասին ի վիճակի լինենք պաշտպանելու խաղաղությունը, որը ձգտում են խախտել շարժերը։

Որպես արար և մուսուլման, ես հավատացած եմ, որ մեր ժողովուրդը ցանկանում է հանդիստ ապրել։ Մենք ուզում ենք խաղաղ ու հանգիստ ապրել, որպեսզի մեզ լսվա՞նա պատերազմի ու շարի աղբյուր դրամատիկությունը։

Իսլամը պատվիրում է մեզ ապրել խաղաղությամբ, օրրոմ, բարօրութեամբ, բարի հարեանութեամբ, մեզ արգելում է սպանել ու ատել միմյանց ու մեզ բոլորիս փոխըմբռնման կոչ է անում:

Մենք պարտավոր ենք թույլ չտալ, որ բռնկվի համաշխարհային պատերազմ, և պետք է ձգտենք ու հասնենք այն բանին, որպեսզի պատերազմից խորշեն բոլոր ժողովուրդները, որովհետև մեզ արգելվել է պատերազմ մղել: Անհրաժեշտ է եղեռնազորոժ ձեռքին հնարավորություն չտալ կատարելու մի ոճի, որը կխլի միլիոնավոր մարդկային կյանքեր:

Եվ եթե մեր ցանկությունը դառնա մեր երկրում ու ամբողջ աշխարհում խաղաղության ամրապնդման ուղիով ընթացող մի միասնական ուժ, ապա մենք կարող ենք հանդիստ կյանք վայելել, ինչպես այդ մասին Ամենաբարձրյալ Ալլահն է մեզ պատվիրել՝ լինել գթասիրտ ու վեհանձն, շարք խափանող: Բայց եթե թշնամին գա մեզ մոտ, մենք նրան հակահարված կտանք մեր ամբողջ ուժով:

Մահմեդը սուրբ հադիսներում ասում է, որ դրախտը նրա՛նց համար է, ովքեր բարիք են գործում, իսկ դժոխքը՝ նրա՛նց համար, ովքեր իրենց ձեռքերով շարիք են գործում:

Ի վերջո, շնորհակալությունս եմ հայտնում բոլոր նրանց, ովքեր աշխատում են աշխարհի բարօրության համար:

Խնդրում եմ ընդունել խորունկ հարգանքներս ու լավագույն ցանկություններս՝ Ձեզ և Ձեր ժողովրդին:

Ալլահի օգնությունը հայցող՝

ՄՈՀԱՄԵԴ Է—ԱՇՄԱԼ՝

Ա Ն Գ Լ Ի Ա

ԼՈՒԻՍԻՅՑ

(Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո Պատրիարք Ալեքսիի հասցեով 1952 թվականի ապրիլի 4-ին Փենսերբերի տաճարի վաճառայր Հյուլետտ Ջոնսոնի օպտերկած նամակից):

«... Ին հասկանում եմ Ձեր կոնֆերենցիայի ամբողջ կարևորությունը և շատ եմ ցավում, որ չեմ կարողանա կոնֆերենցիային մասնակցել:

Ես մտադիր եմ մայիս ամսին մեկնել Չինաստան, և հուլիս ունեի մայիսի 18-ին կամ 14-ին լինել Մոսկվայում: Ես անչափ ցավում եմ, որ հնարավորություն չեմ ունենա մեկնել ավելի շուտ. այն ժամանակ կոնֆերենցիայում կկարողանայի ներկա լինել:

Ձեզ համար Աստուծո օրհնությունը հայցող, Ձեզ անկեղծորեն նվիրված՝
ՀՅՈՒՆԵՏՏ ՋՈՆՍՈՆ

«Անդդիայում զանազան դավանանքների մի խումբ սպասավորներս ու ծխականներս, միավորված Ռիթատոնյաներն ու ճգնաժամը անվան տակ, հղում ենք մեր ողջույնը և ամենաանկեղծ ցանկությունները՝ Եկեղեցու և ժողովրդի աշակցությունը ամբողջ աշխարհում խաղաղության պաշտպանության գործում ուժեղացնելու հարցին նվիրված՝ ՍՍՄ Միությունում գտնվող եկեղեցիների ու կրոնական կազմակերպությունների կոնֆերենցիայի հաջողության համար»:

ՄԵՐՍԵՐ ՎԻՍՈՆ

ԼՈՆԴՈՆԻՑ

Հաշտեցման բարեկամների ընկերությունը՝ Մոսկվայի և Համայն
Ռուսիո Պատրիարք Նորին Վեհափառություն Ալեքսիին.

... Իճնք հետաքրքրությամբ իմացանք, որ Դուք Սովետական Միության
մեջ գտնվող բոլոր եկեղեցիների ներկայացուցիչներին դամարել եք խաղաղու-
թյան պաշտպանության հարցը քննարկելու: Այդ առթիվ մենք հղում ենք Ձեզ
մեր քրիստոնեական բարեկամական ողջույնը:

Հաշտեցման բարեկամների ընկերությունը քրիստոնեական միջազգային
մի կազմակերպություն է, որի անդամները հրաժարվել են պատերազմից,
որովհետև նրանք գտնում են, որ պատերազմը անհամատեղելի է թե՛ մարդ-
կային կյանքին և թե՛ Հիսուս Քրիստոսի վարդապետությանը: Մենք չենք կա-
րող նախապատրաստել ավերածություններ, մասնակցել քրիստոնեական բա-
րեկամության քայքայմանը, մի բարեկամություն, որն ամենուրեք միացնում է
Հիսուս Քրիստոսի վարդապետության հավատարիմ տղամարդկանց ու կա-
նանց:

Իճնք աղոթում ենք, որպեսզի Ձեր հրավերած կոնֆերենցիան քրիստո-
նեական հաստատուն պաշտամունքի ուղիով ընթանալով որոշում ընդունի.
հրաժարվելով պատերազմից ու նրա ամեն տեսակ նախապատրաստությունից
և՛ զնալու քրիստոնեական սիրո ուղիով, ինչ գնով էլ լինի:

Աշխարհում ավելի քան 600.000.000 քրիստոնյաներ են ապրում, և մենք
հավատացած ենք, որ երբ Եկեղեցին ընթանա քաղցության, ստեղծագործու-
թյան, թողության, ինքնազոհաբերման ուղիով, այսինքն՝ քրիստոնեական
կյանքի ուղիով, այն ժամանակ Աստուծո ուժը, որ միայնակ հաղթում է լարին,
կգա իր ամբողջ զորությամբ:

Իմ անկեղծ ողջույնն եմ հղում Ձեզ ու միտրոպոլիտ Նիկոլային, որին
տեսնելու հաճույքն եմ ունեցել անցյալ տարվա Նոյեմբեր ամսին:

Ձեզ անկեղծորեն նվիրված՝

Կիսլովոյ Բարտոլոմայ, զասպիսոյ՝
ԿԼԻՑՑՈՐԴ Գ. ԿԵԿԵՅՐ

Ա Վ Ս Տ Ր Ա Լ Ի Ս

ՆԱԲԱՎԱՅԻՆ ՆՅՈՒՈՒՆՆԵՐ

Կրուտիցկու և Կյոսմենայի միտրոպոլիտ գերաշնորհ Նիկոլայ սրբազանին.

Քանկազի՝ Տեր, շնորհավորում ենք Ձեզ, Ձեյ՝ եկեղեցիներին ու բոլոր
քրիստոնյա եղբայրներին: Ողջունում ենք Ձեզ ի սեր մեր Տիրոջ ու Փրկչի՝
Հիսուս Քրիստոսի:

Մենք՝ Ավստրալիայի Հարավային Նյու-Ուելսի զանազան բողոքական
եկեղեցիների հոգևորականներս ու ծխականներս, որոշեցինք նամակ գրել Ձեզ:

Աշխարհի վրա անհաշտության ու պատերազմի ամպ է կախվել, և մենք
Ձեզ հետ միասին զգում ենք, որ Քրիստոնեական եկեղեցին, հանուն հարու-
թյուն առած Տիրոջ, պետք է պայքարի խաղաղության և հաշտության համար:

Մեր խմբի անդամներից մի քանիսը մասնակցում են խաղաղության
պաշտպանության շարժմանը և մտնում են Ավստրալիայում խաղաղության
պաշտպանության համապատասխան կազմակերպությունների մեջ:

Սակայն մեր եկեղեցիները բավականաչափ տեղյակ չեն Ձեր երկրում
քրիստոնեական եկեղեցիների կյանքին... Բայց մենք կուղենայինք մեր բոլոր

եկեղեցիներին պատմել, թե վերջին տարիներում Տիրոջ վերաբերյալ ի՞նչպես էր գործել Դուք, Մենք նաև կուզենայինք հավաստել մեր եկեղեցիների հոգեկան մերձավորությունը Ձեր եկեղեցու հետ, որովհետև մենք բոլորս զգում ենք հարություն առած Տիրոջ ներկայությունն այս օրերում:

Մենք Ձեզ հետ միասին ցավում ենք այն զարհուրելի ավերածությունների վրա, որոնք անցյալ պատերազմը պատճառեց, թեպետև մեր երկիրը չդարձավ ռազմադաշտ, և մենք այդ զրկանքները կրեցինք մասամբ միայն: Ո՛չ ոք չի կարող ժխտել պատերազմի այն ծանրությունը, որ Դուք կրեցիք: Մենք կուզենայինք, որպեսզի Ձեր քրիստոնյաներն իրենց տպավորությունները հաղորդեին մեր քրիստոնյաներին:

Մենք Ձեզ չափազանց շնորհապարտ կլինենք, եթե Դուք մեզ գրեք ողջույնի այնպիսի մի նամակ, որը մեզ աջակցեք խաղաղության համար մղվող մեր պայքարում և օգնեք խորտակելու արեմտյան ու արևելյան դեմոկրատիայի ժողովուրդների միջև առաջացած անջրպետները: Այդ անջրպետը հաճախ տրոհում է նաև քրիստոնեական եկեղեցիները:

Թող Աստված օգնե մեր քրիստոնեական աշխատանքին, թող նա օրհնե Ձեզ և մեզ, որ ձգտում ենք հավատարիմ լինել թայն անվանը, որ կրում ենք մենքս:

Հանուն խաղաղության պայքարի Ձեր բարեկամ՝

Դասախոս՝ ԱԼԼԱՆ Վ. ԲՐԱՆԴ

Ձ Ե Ի Ո Ս Լ Ո Վ Ա Կ Ի Ա

ՊՐՏԱՇԵՎԻՑ

Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո Պառիաբա՛ Նախն Կեհափառություն
Ալեքսիին.

... Մոսկվայում տեղի ունեցող եկեղեցական կոնֆերենցիայի աշխատանքի այս օրերին մեր թեմը խնդրում է հաղորդել կոնֆերենցիային, որ մենք ո՛չ մի օր չենք թուլացնի մեր լարված պայքարը հանուն խաղաղության, եռանդագին հիշելով Փրկչի խոսքերը՝ սիրելի միմյանց և ամեն կերպ օգնել միմյանց և աջակցել բարու գործերում:

Մեր թեմն այն համոզման է հասցել, որ խաղաղության վերաբերյալ ամեն մի զրույց, մամուլի ամեն մի հոդված ու ռադիոյով հաղորդվող ամեն մի խոսք պետք է հազնցված լինեն մարդս մարդուն ուժգնորեն սիրելու ու վստահություն տալու քրիստոնեական կոչով: Խաղաղության հարցին այդպես վերաբերվելու դեպքում միայն իսկապես կաջակցենք մենք պատերազմի դեմ խաղաղության հաղթանակին...

Այսպիսիայի Պրյաշկի քեմի ճողառակաճների
ու ձխակաճների տնունից՝ ԿՊԻՍԿՈՊՈՒ ԱԼԵՔՍԻ

Հ Ո Լ Ա Ն Դ Ի Ա

ՀԱԱԳԱՅԻՑ

Պառիաբա՛ Ալեքսիին.

Ձերդ վեհափառությանը հղում եմ հաջողության անկեղծ ցանկություններս՝ ամբողջ աշխարհում խաղաղությունն ամրապնդելուն նվիրված կոնֆերենցիայի բացման առթիվ:

ԳԻՈՆԻՄԻՈՍ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՅ

ՀԱԱԳԱՅԻՑ

Պատրիարք Ալեքսիիք.

Հաազայի Ռուսաց Ուղղափառ Եկեղեցու ծխական խորհուրդն իր ողջույնն է հղում Ձերդ Վեհափառության նախաձեռնությանը հանուն խաղաղության գումարված համաժիտության կոնֆերենցիային:

ԾԽԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԳ

ՌՈՏՏԵՐԴԱՄԻՑ

Պատրիարք Ալեքսիիք.

Ջերմարին ցանկություններս՝ հանուն խաղաղության կոնֆերենցիայի հաջողության: Թող հաղթանակի խաղաղությունը:

ՌՈՏՏԵՐԴԱՄԻ ՌԻՂԱՓԱՌ ԵԿԵԼԵԾՈՒ ԾԽԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԳ

ԱՄՍՏԵՐԳԱՄԻՑ

Պատրիարք Ալեքսիիք.

Ին պատկառանքով ողջունում ենք Ձերդ Վեհափառությանը և հղում մեր ցանկությունները՝ հաջողությունների հասնելու համար հանուն ամբողջ աշխարհում խաղաղության ամրապնդման կոնֆերենցիայի աշխատանքում:

ԱՄՍՏԵՐԳԱՄԻ ՍՈՒՐԲ ՊԱՆՏԵԼԵՑՄՈՒՆ ԻՌԻՍԱԿԱՆ ԾՈՒԽԻՄ ԽԻՈՒՄԲ ԾԽԱԿԱՆՆԵՐ

ՀԱԱԿԱՅԻՑ

Պատրիարք Ալեքսիիք.

Հավազույն ցանկություններս Ձերդ Վեհափառության գումարած կոնֆերենցիայի հաջողությանը:

Թող Աստված խաղաղություն պարգևի ամբողջ աշխարհին:

ԻՍԱԿՈՎ ԱԹԵՂԱ

ԱԳՐԱՎԵՆՀԱԳԵՒՑ

Պատրիարք Ալեքսիիք.

Հավազույն ցանկություններս կոնֆերենցիայի հաջողությանը: Հուրադիր առաջադիմական քրիստոնյաները լի հուսով նայում են Ռուսաց Եկեղեցու հանուն խաղաղության պայքարին:

ԻՌՀԱՆՆԱ ՎԱՑԵՐԻՐԵՈՒ

ՈՒՏՐԵՆԵՏԻՑ

Թուր եկեղեցիների ու կրօնական միավորությունների Մասկվայի խաղաղության կոնֆերենցիայի կազմակերպական կոմիտեին:

Ձեզնից շատ շնորհապարտ կլինեի հաս, եթե Դուք կարողանայիք կոնֆերենցիայի ծրագիրն ու զեկուցումները ուղարկել ինձ, որպեսզի հասկացողությամբ ունենայի հաս, թե ի՞նչ է խոսվել այդ կոնֆերենցիայում հավերժահիշատակ այս օրերին... Վաղօրոք շնորհակալությունս եմ հայտնում Ձեզ և ցանկանում եմ կոնֆերենցիային լիակատար հաջողություն:

Ձեզ անկեղծորեն նվիրված՝

Ուտրեխտի համալսարանի հոգեբանություն քննաժողով
Ա. Վ. ՌՈՒՐԳԵՐ

ՇՎԵՑԻԱՐԻԱ

ԺՆՆԻՎԻՑ

Մասկվայի և Համայն Ռուսիո Պատրիարխ Նորին Վեհափառություն Ալեքսիին.

Բանվորական Առաքելությունը, «Երանի» խաղաղարարաց (Մատթ., Ծ 9) իշխանաբանով ամբողջ աշխարհի հավատացյալների միավորումը անհրաժեշտ համարելով, ողջունում է Ձերդ Վեհափառության իմաստուն նախաձեռնությունը՝ զուգարկած պատմության մեջ հավատացյալների առաջին կոնֆերենցիային, որի նպատակն է խաղաղության գործը և մեր Տիրոջ Հիսուս Քրիստոսի՝ կյանքի առաջնորդի փառաբանումը: Մենք հավատացած ենք, որ Ձեր բարի ձեռնարկումը անպատասխան չի մնա արտասահմանում: Թող մեր աղոթքն ուղղվի նեզդ դիտավորությունների խափանմանը, թող Տերը աշխարհի գոռոզ և ամբարտապան կառավարողներին կայնյան պիղծ ուղիներից դարձնի դեպի աշխատավորների բարորությունը:

Մենք ցավում ենք, որ մեզնից անկախ պատճառներով զրկվեցինք խաղաղության վեհ գործի ընդհանուր դանձարանը մեր լուսնյա մոմեխու հնարավորությունից. բայց բացակա լինելով մարմնապես, մենք Ձեզ հետ էինք հոգեպես և կիրականորա մեր ժողովներում միացնում էինք մեր աղոթքները: Զազորակում հավաքվածներիդ աղոթքներին. և մենք գիտենք, որ մեր ընդհանուր աղոթքները շնե մնա ապարդյուն: Ողջունելով եկեղեցիների ու կրօնական միավորությունների առաջին կոնֆերենցիային, մենք խնդրում ենք խաղաղության հավատարիմ կողմնակիցների թվում դասել նաև մեր Բանվորական Առաքելությունը:

Բանվորական Առաքելությունը շնորհակալություն է հայտնում ու փառաբանում Տիրոջը ՍՍՌՄ խաղաղասեր կառավարության համար, որը նպաստեց հավատացյալների կոնֆերենցիայի գումարմանը, մի կոնֆերենցիա, որը կանգնեց դեպի Աստուծո թագավորության ու նրա ճշմարտության դրոշմը (Բ Հովհ., Ա 2) տանող ուղու վրա:

Բանվորական Առաքելության խորհրդի անունից եղբայրական ձուլվելով՝
ՀՈՎԻՎ ՆԻԿՈՒՅ ԼԱՄԲԵՐ

Մ Ե Ք Ս Ի Կ Ա

Ռուսաց Ուղղափառ եկեղեցու Նորին Սրբաբայուն Պատրիարհ Ալեքսիին.

Ես, որպես Մեքսիկական Ուղղափառ Կաթոլիկ Սուրբ եկեղեցու Հոգևորականության և Նախկապուսարանի Ներկայացուցիչ, կանգնած եմ Ձերդ վեհա-
փառության առջև, որպեսզի վառ ձգտմամբ Ձեզ հետ միասին միանամ համ-
ընդհանուր խաղաղությանը...

... Մենք հետավոր երկրներից կզանք ժողովի, որը բացվում է Մոսկվա-
յում, կզանք խոնարհաբար, Սուրբ Հոգով լցված, և ամենօրյա մեր խնդիր-
ներն ըմբռնելով, համաձայնության կզանք մեր եղբայրների հետ այն հար-
ցում, թե ինչպես մենք պետք է ուսուցանենք մեր հոտին, որ նման լինի այն
բանին, թե ինչպես էր Քրիստոսն այդ անում, որ սերը, հավատն ու հույսը
դառնային շարք խափանող պիսավոր զենքը, և որպեսզի հաստատվի այսպի-
սով այն ուղին, որը մեզ տանելու է դեպի ավետյաց աշխարհը:

Մեքսիկական Ուղղափառ Կարձիկ Առաջնական եկեղեցու
Պատրիարհ և Նախագահ՝ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԷՊԻՄԱՐԿՈ ԴԱՎԻԼԸ

Յ Ա Պ Ո Ն Ի Ա

Խնդրում եմ սովետական կոնֆերենցիային հաղորդեք իմ հիացմունքը և
նպալոնիայի խաղաղության գանդիստական լիզայի, բվագրների, բուդդայա-
կան-խաղաղարարների, նիխոնզան-միոխոչի բուդդայականների համագոր-
ծակցության անկեղծ ցանկությունը:

Մոսկվայի տեղեկացված խորհրդակցության պատվիրակունի՝
ԹՈՄԻ ԿՈՐԱ

Ռ Ո Ւ Մ Ի Ն Ի Ա

ՐՈՒՆԱՐԵՍՏԻՑ

Ռուսաց Ուղղափառ եկեղեցու Պատրիարհ Ալեքսիին.

Ռումինական Ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի Ավետարանական-Ներքա-
կան եկեղեցու անունից հղում ենք մեր ողջույնն ու բաժանում ենք Սովետա-
կան Միության մեջ գտնվող բոլոր եկեղեցիների կոնֆերենցիային արտահայ-
տած տեսակետները ի պաշտպանություն խաղաղության: Ցանկանալով լիա-
կատար հաջողություն կոնֆերենցիային, խնդրում ենք, որ ողորմածն Աստված
հաղթություն պարգևի ամբողջ աշխարհում խաղաղության համար մարտնչող-
ներին:

ԱՐԳԵՅ ԳԵՈՐԳԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՐՈՒՆԱՐԵՍՏԻՑ

Ռուսաց Ուղղափառ եկեղեցու Պատրիարհ Ալեքսիին.

Ռումինական Ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի Քրիստոնեական Հին-Մի-
սական եկեղեցին ի խորոց սրտի ողջունում է Սովետական մեծ Միության
մեջ գտնվող բոլոր եկեղեցիների կոնֆերենցիային՝ ի պաշտպանություն խա-
ղաղության և հաջողություն է ցանկանում ամբողջ աշխարհում խաղաղու-
թյան պաշտպանների ճակատի ամրապնդմանն ու լիակատար հաղթանակին:

ՄԻՏՐՈՊՈԼԻՏ ՏԻՄՈՆ (ԿԱԶԱԼԵՆ)

ԲՈՒՒՆԱՐԵՍՏԻՑ

Ռուսաց Ուղղափառ Եկեղեցու Պատրիարք Ալեքսիին,

Ռուսական Ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի Միավորական Եկեղեցու անունից համերաշխության մեր ողջունն ենք հղում Սովետական Միության մեջ գտնվող բոլոր եկեղեցիների կոնֆերենցիային՝ ի պաշտպանություն խաղաղության և մեր հաստատ վճռականությունն ենք արտահայտում ժողովուրդների միջև կայուն խաղաղություն հաստատելու համար Ձեզ հետ միասին պայքարելու՝ ընդդեմ նոր պատերազմի հրահրողների:

ԴՐ. ԿԻՇ ԵՒԵԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԲՈՒՒՆԱՐԵՍՏԻՑ

Ռուսաց Ուղղափառ Եկեղեցու Պատրիարք Ալեքսիին.

Մենք և ուրախությամբ մասնակցում ենք Սովետական Միության մեջ գտնվող բոլոր եկեղեցիների կոնֆերենցիային՝ ի պաշտպանություն խաղաղության և մեր բողոքն ենք միացնում Ձեր բողոքին՝ Կոբեայում մղվող զավթողական պատերազմի դեմ և նրա ամենանողկալի տեսակի՝ բակտերիոլոգիական պատերազմի դեմ:

Բոլոր ուժերով աշխատելով ի պաշտպանություն խաղաղության, հայցում ենք Աստուծո օրհնությունը՝ կոնֆերենցիայի հաջողության համար:

ՎԱՍՍԱՐԵՆԵԼԻ ԳԱՆՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԲՈՒՒՆԱՐԵՍՏԻՑ

Հռոմեական Կաթոլիկ Եկեղեցու անունից մեր ողջունն ենք հղում Սովետական Միության մեջ գտնվող բոլոր եկեղեցիների և կրոնական միավորությունների կոնֆերենցիային՝ ի պաշտպանություն ամբողջ աշխարհում խաղաղության, հայցելով ողորմածն Աստուծո օրհնությունն ամբողջ աշխարհում կայուն խաղաղություն հաստատելու համար գումարված կոնֆերենցիայի ջանքերի համար: Միաժամանակ մեր բողոքի արտահայտումն ենք միացնում Ձեր բողոքին ագրեսորների դեմ, որոնք կիրառում են բակտերիոլոգիական զենքի բարբարոսական մեթոդը, որ հարվածում է Կորեայի խաղաղ բնակչությանը:

Բովսաբենսի Հռոմեական Կաթոլիկ Արքեպիսկոպոսաբների զլխավոր փոխառնորդ՝ ԿԱՆՈՆԻԿՈՍ ԻՈՎԱՆՆԻԼԻ

ԲՈՒՒՆԱՐԵՍՏԻՑ

Ռուսական Ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի մկրտչականների, ազգնետիստների, ավետարանական քրիստոնյաների և Հոգեգալստյան ավետարանական պաշտամունքի ֆեդերացիան ուրախությամբ ողջունում է Սովետական Միության մեջ գտնվող պաշտամունքների ու կրոնական միավորությունների ներկայացուցիչների մայիսի 9—12-ին կայանալիք ժողովը, որ գումարվում է խաղաղության հարցի մասին խորհրդակցելու համար, և միանում է հանուն ամբողջ աշխարհում խաղաղության ամրապնդման պայքարին:

Խորհրդի անունից Էպիսկոպոս ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆ ԱԿՐԻԱՆ
Գլխավոր Բարեապարհ՝ ԻՈՂԱՆՆ ԻՌԻՍՈՒ

ԲՈՒՆԱՐԵՍՏԻՌ

Ավետարանական-Լուսերական եկեղեցու անունից ներքո ստորագրալ Ֆրեդրիխ Մյուլլեր եպիսկոպոսս ողջույնի ու միասնության ուղերձս եմ հղում ՍՍՌՄ-ում գտնված եկեղեցիների խաղաղության կոնֆերենցիային, ի խորոշ սրտի ցանկանալով, որպեսզի չքանուս պատերազմի հորդորը և որպեսզի երկրի վրա կենսագործվի խաղաղությունը բոլոր ժողովուրդների միջև՝ համաձայն Փրկչի ծննդյան օրը տրված խոստման:

Ավետարանական-Լուսերական Էպիսկոպոս՝
Դոկտոր Ֆրեդրիխ ՄՅՈՒԼԼԵՐ

ԲՈՒՆԱՐԵՍՏԻՌ

Մենք՝ որպես սպասավոր Հայոց Սուրբ եկեղեցու, — որը ղեկավարվում է էջմիածնից մեծ հայրենասեր, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Նորին Վեհափառություն Գեորգ Զ-ի կողմից, և որն այժմ հանդիսանում է ժողովուրդների միջև խաղաղություն ու հաշտություն հաստատելու համար պայքարող եկեղեցիներից մեկը, — երջանիկ ենք, որ Ռումինական ժողովուրդական Ռեսպուբլիկայի Հայոց թեմի անունից պատիվ ունենք հաղորդելու մեր ջերմ ողջույնը, Ձերդ Վեհափառության ղեկավարությամբ, Ռուսական Մեծ Ուղղափառ Սուրբ եկեղեցու գլխավորությամբ, ՍՍՌ Միությունում գտնված բոլոր եկեղեցիների ու կրոնական միավորությունների կոնֆերենցիային և լիակատար հաջողություն ու փայլուն հաղթանակ ենք ցանկանում ամբողջ աշխարհում խաղաղության պաշտպանության սուրբ գործին:

Հայոց եկեղեցու առաջնորդ՝ ՎԱՋԳԵՆ ԿՊԻՍԿՈՊՈՍ

Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ի Ա

Ուղում եմ ես հույս հայտնել, որ Ձերդ ղեկավարությամբ գումարվող առաջիկա կոնֆերենցիան իրոք կծառայի երկրում խաղաղություն հաստատելու գործին և կխորտակի թշնամանքի ու ատելության պատճառները կամ, առնվազն, այնքան կթուլացնի այդ պատճառները, որ Արևմուտքում և Արևելքում մարդիկ կկարողանան տեսնել այն մարդուն, որին Տերն անվանում է որդի և իր մերձավորին եղբայր՝ ի Հիսուս Քրիստոս: Ի սեր նրա ես ողջունում եմ Ձեզ ու Ձեր ամբողջ հոտին:

Խսեմյառ վարդի Ավետարանական-Լուսերական եկեղեցու Նախագահ՝
ՀՈՎԻՒ ՄԱՐՏԻՍ ՆԻՄԵԼԼԵՐ

ԲԵՈՒՄԵՏ

Գերամեծարելի Հայր. Գերմանիայի Քրիստոնեական-դեմոկրատական միության, Գերմանական Գեմեկրատական Ռեսպուբլիկայում հանուն խաղաղության պայքարող Քրիստոնեաների քաղաքական միության անունից ու հանձնարարությամբ պատիվ ունեմ ու մեծ հաճույք հաղորդելու ողջույնս Սովետական Միության մեջ գտնված բրիստոնյա եկեղեցիների խաղաղության

կոնֆերենցիային և ի խորոց սրտի անկեղծ ու բարեկամական ցանկություններս՝ Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաների Միության մայրաքաղաքում խաղաղության գործի և համայն քրիստոնեության համար այնքան նշանակալից կոնֆերենցիայի հաջող ավարտմանը:

Ձեր կոնֆերենցիան տեղի է ունենում այն պահին, երբ ամբողջ աշխարհում խաղաղությունը վտանգ է սպառնում իմպերիալիստների անպատասխանատու մեքենայությունների պատճառով:

ԱՄՆ-ում ու նրանից կախման մեջ ընկած երկրներում կառավարող շերտաները, կորցնելով մարդկային խիղճը և շահույթների ստանալու ետևից, բոլոր ուժերով ջանում են սանձազերծել նոր համաշխարհային պատերազմ ու մարդկությանը վերստին պատճառել անսահման տառապանքներ, արցունքներ, թափել արյան հեղեղներ: Մենք նույնիսկ չենք կարող պատկերացնել, թե մինչ ի՛նչ աստիճանի ահավոր է լինելու մարդկության այդպիսի ոչնչացումը, Երկրագնդի շատ վայրերում արգեն վառված է պատերազմի ջուհը: Նորից հազարավոր ու հազարավոր մարդիկ զոհ են դառնում իմպերիալիստական պատերազմի և զաղութային ստրկացման:

Այս ծանր, վճռական ժամին ամբողջ մարդկությունը պետք է գործի վճռականորեն և պայքարի կայուն խաղաղության համար, իսկ բոլոր դավաճությունների և բոլոր ազդուությունների քրիստոնյաներն այս դեպքում կրում են առանձնապես մեծ պատասխանատվություն:

Գերմանիայի Քրիստոնեական-դեմոկրատական միությունը թեզիսներում խաղաղության համար մղվող պայքարին քրիստոնյաների մասնակցելու մասին ասված է հետևյալը. «Քրիստոնեության 2.000-ամյա գործունեության ընթացքում նրա հիմնական խնդիրը հանդիսանում է խաղաղության ավետիսը: Հենց քրիստոնեության սկզբում քրիստոնեական ուսմունքի քարոզիչները պայքար էին մղում անարդարության ու կեղեքման դեմ, որովհետև միայն այդ ճանապարհով կարող է իրազորվել սիրո պատվիրանը մերձավորի նկատմամբ»:

Պատերազմը ոչ թե Աստուծո կամքով թելադրվող մի իրադարձություն է, այլ ոչ-կատարյալ և քրիստոնեությունից շեղված մարդկանց ձեռքի գործ: Քրիստոսի ուսմունքի կենսագործման համար պահանջվում է ամրապնդել խաղաղությունը երկրի վրա՝ պատերազմից հրաժարվելով և ամեն կերպ նրա առաջն առնելով: «Այդ պարտավորեցուցիչ կոչը՝ Գերմանիայի բոլոր քրիստոնյաներին, խաղաղության մեծ ասպարիզում նրանց առջև դրված խնդիրները, որ պետք է կատարվեն հաստատապես հավատով լի ու իբրև օրինակ ուրիշներին, — այդ բոլորն իրենց շարունակությունն են գտնում Գերմանիայի Քրիստոնեական-դեմոկրատական միության Քրիստոնեական ռեալիզմի թեզիսներում», որտեղ ասված է. «Կամավն Աստուծո, խաղաղությունը երկրի վրա պետք է դառնա մարդկային հասարակության ուղեցույց սկզբունքը: Այդ խաղաղությունը խաղաղություն է բոլոր ժողովուրդների համար, ուստի և մարդկության մեջ չպետք է գտնվի որևէ քրիստոնյա, որը չհանդիսանա այն բանում լիովին հավատացած խաղաղության մի մարտիկ, թե պետք է խաղաղությունը հաստատվի ու պահպանվի և քրիստոնյաները պետք է այդ խաղաղությունն իրենց ձեռքում պահեն հպարտորեն ու այնպիսի մի գիտակցությամբ, որ քրիստոնեական եկեղեցիների ներկայացուցիչները գտել են ճանապարհը դեպի խաղաղության մեծ բանակը»:

Խաղաղությունը համոզված կերպով ճանաչելը՝ որպես մեր արդիականության հիմնական պահանջ, և ամբողջ աշխարհում կայուն խաղաղության

համար ցուցաբերվող հաջող գործունեությունը հանդեպին այն բանին, որ մենք բոլորս քրիստոնյաների ընդհանուր միություն կազմեցինք ու մենք լուրս էլ համոզված ենք, որ իսկական քրիստոնեությունը երևան է գալիս խաղաղության և այս աշխարհում մարդկային հարաբերությունների արգարացի կարգերի համար ցուցաբերվելիք պատրաստամտության մեջ: Մենք գիտենք, որ Գերմանիայի քրիստոնյաները կրում են առավելագույն պատասխանատվություն այն բանի համար, որպեսզի Գերմանիան երրորդ համաշխարհային սարսափելի պատերազմի ռազմաքեմ չդառնա:

Մենք կատարում ենք մեր պարտքը այն հաստատ համոզմունքով, որ ամբողջ աշխարհի խաղաղասեր քրիստոնյաները և ամենից առաջ Սովետական Միության մեջ գտնված քրիստոնեական եկեղեցիները, մեզ հետ կողք-կողքի պայքարում են հանուն խաղաղության: Ուստի Սովետական Միության մեջ գտնված եկեղեցիների ու կրոնական միավորությունների կոնֆերենցիան մեծ նշանակություն կունենա և ուղեցույց կհանդիսանա Գերմանիայի քրիստոնյաների համար՝ կայուն ու արդարացի խաղաղություն հաստատելու նրանց համատեղ ջանքերում:

Այդ կոնֆերենցիան նշանակություն կունենա նաև մեր ժողովրդի համար, մեր Հայրենիքի համար, մեր ազգային հարցերը լուծելու, այսինքն՝ Գերմանիայի դեմոկրատական միավորման ու միասնական, ամբողջական Գերմանիայի հետ հաշտության պայմանագիր կնքելու համար:

Ուստի թույլ տվե՛ք ինձ մի անգամ ևս ցանկանալ Ձեր այնքան կարևոր կոնֆերենցիային լիակատար հաջողություն:

ՕՏՏՈ ՆՈՒՇԿՆ

Ողջունում ենք Սովետական Միության մեջ գտնված բոլոր եկեղեցիներին ու կրոնական միավորություններին Մոսկվայում Պատրիարքի գլխավորած կոնֆերենցիային. ցանկանում ենք օրհնված բեղմնավոր աշխատանք՝ ամբողջ աշխարհում խաղաղության համար քրիստոնյաներին միավորելու գործում:

Խաղաղության զարգացման քրիստոնեական բանավորական միությունում՝

Քառանգ՝ Գ. Գերմ (Լայպցիգ)

Ուսումնական վասի վալիչ՝ ղոկտ. Վեդեման (Էրֆուրտ)

Բեռլինից

Հանուն խաղաղության՝ Գերմանական Ավետարանական ազատ եկեղեցիների Քրիստոնեական բանվորական միության աշխատակիցներն իրենց հավատակիցներին՝ Մոսկվայի եկեղեցական կոնֆերենցիայի մասնակիցներին ի խորոց սրտի ողջունում են և հաջողություն են ցանկանում ամբողջ մարդկության բարօրության համար խաղաղությունն ամրապնդելու գործում:

ՀՈՎԻԿ Լ. ՎՈԼԳ (Շտալենբերգ)

ԳՐԵՋԴԵՆԻՑ

Քրիստոնեական-դեմոկրատական միության Սաքսոնական երկրամասային վարչությունը հաղորդում է իր անկեղծ ցանկությունները՝ Մոսկվայի եկեղեցական կոնֆերենցիայի երջանիկ ու շնորհալի աշխատանքի համար: Մենք համերաշխ ենք ընթանում եկեղեցական կազմակերպությունների ու Սովետական Միության մեջ զտնված ղեկավար օրգանների հետ այն գիտակցությամբ, որ մեր քրիստոնեական դավանանքի խնդիրն է մարդկությանը պահել խաղաղության մեջ և երջանիկ ապագայի համար՝ սոցիալական արդարության ու առաջադիմության հասնելու նպատակներով:

Նախագահ՝ ՄԱԳՆՈՒՍ ԴԵԳԵԿ

ՇՎԱՐՑՆԵՐՈՐԳԻՑ, ՀԱՆՔԱՍԱՐԵՐ

Համաշխարհային պատմության համար այնքան նշանակալից այս պատասխանատու ժամին ողջունում ենք մենք Ձեր կոնֆերենցիային և լիակատար հաղորդություն ցանկանում նրան:

Խաղաղության պատգամությանը կոմիտեից՝
ՀՈՎԻԼ ԹԻՊՖԵԼ, ՀՈՎԻԼ ՄԵՎԵՍ, ԳՈԿՏՈՐ ՇՄԱՆՈՒՍ, ՕՍՏՐՈՎՍԿԻ

ՇՎԻՐԻՄԵԿԼԻՑ

Սղենք քրիստոնեական խոսքի և գործի գործիչներ, Ամբողջ աշխարհի քրիստոնյաներն անում են ամեն հնարավոր բան խաղաղությունը պաշտպանելու համար: Սա ուրախությամբ օգնում եմ խաղաղության գործին և ողջունում եմ Մոսկվայում հավաքված, հավատով և քրիստոնեական արարքներով միավորված քրիստոնյաներին, որոնք խաղաղությանը ծառայելու գործում կատարում են մեր արդիականության ամենաանհրաժեշտ ու ամենաազնիվ խնդիրը:

ՀՈՎԻԼ ԹԵԵԵ, ԼՅՈՒԴՎԻԿԱՆՈՒՍ

ԲԵՈՒԽԵՑ

Մենք, Գերմանական Դեմոկրատական Ռեսպուբլիկայի Քրիստոնեական բանվորական միավորման մեջ հանուն խաղաղության աշխատող քրիստոնյա կաթոլիկներս ի սրտե ողջունում ենք Մոսկվայում հրավիրվող եկեղեցիների կոնֆերենցիային: Ձեզ անձամբ հղում ենք մենք լավագույն ցանկություններ՝ այդ վեճի նպատակը կատարելու ասպարիզում: Կոնֆերենցիայի աշխատանքի հիմքում դրված է ամբողջ աշխարհում խաղաղությունն ամրապնդելու խնդիրը՝ Քրիստոսին հավատացող և իրենց ամբողջ գիտակցությամբ և բարի կամքով խաղաղության ձգտող բոլոր մարդկանց վեհազույն և ամենաանհետաձգելի խնդիրը: Թո՛ղ Տիրոջ օրհնությունը լինի կոնֆերենցիայի վրա:

ՀՈՎԻԼ ՖԵՇԵՐ, ՀԱՅՆՑ ՖՐԻՑ

ԲԵՌԻԽՆԵՑ

Վեհափառ մեծարգո Պատրիարք Ալեքսիին լավագույն ցանկութիւններս՝ Սովետական Միութիւն մեջ գտնված բոլոր եկեղեցիների և կրոնական միավորութիւնների հրավիրվելիք կոնֆերենցիայի կապակցութեամբ: Թող Տերն օրհնէ Ձեր կոնֆերենցիան: Մենք հույս ունենք և աղօթում ենք, որպեսզի կոնֆերենցիայի աշխատանքի արդյունքը հանգիստանա խաղաղութեան ամրապնդումը ու բարեկամութեան ամրապնդումը ժողովուրդների միջև, որպեսզի մարդիկ կարողանային աշխատել ի բարօրութիւն մարդկային ցեղի և ապրել ախպես, ինչպես պատվիրել է Տերը: Շատ ենք ցանկանում, որպեսզի մոտ ապագայում հրավիրվեր բոլոր եկեղեցիների նման կոնֆերենցիա՝ բոլոր ժողովուրդների ներկայացուցիչներից:

Բարձրագույն դպրոցի բարոյիչ լիցենցիատ դոցենտ՝
ԿՆԵՇԵՐՊԵՐ
(Պոստսգամ)

ԴՐԵՋՈՒՆԵՑ

Վեհափառ Պատրիարք, ի խորոց սրտի հաշտութիւն ենք ցանկանում Սովետական Միութիւն մեջ գտնված բոլոր եկեղեցիների և կրոնական միավորութիւնների կոնֆերենցիայի խաղաղ աշխատանքին: Թող Տերն օրհնէ և թող զորացնէ նա Ձեզ՝ Իսկ մենք Ձեզ ողջունում ենք կորնթացիներին ուղղված թղթի բառերով: «Այլ ամենայն ինչ յԱստուծոյ որ հաշտեցուցն զմեզ ընդ իւր ի ձեռն Քրիստոսի, և ետ մեզ զպաշտօնն հաշտութեան» (Բ Կորնթ. Ե 18), և հույս ենք հայտնում, որ այդ կոնֆերենցիան կժառայի որպես քրիստոնյաների արժեքավոր մեկ ավանդը խաղաղութեան պաշտպանութեան և նրա ամրապնդման գործում:

Քրիստոնեական երաստարակական ընկերությունից՝
Պատասխանատու ղեկավար՝ ՀՈՎԻՎ ՕԳՈՍՏՈՍ ԳԸ ԳԱԱԶ
Աստվածաբանության դոկտոր՝ ՄԱՐՏԻՆ ՌԻՍԵՐ
Աստվածաբանության դոկտոր՝ ՌՈՒԿԵՅԼԵՐ ԳԱՐԳՄԱՆ

ԲԵՌԻԽՆԵՑ

Ձե՛րդ Վեհափառութիւն: Գերմանական թեմը, հանձինս հոգևորականության և հավատացյալների, ջերմորեն ողջունում է խաղաղութեան կողմնակիցների՝ Մոսկվայի կրոնական կոնֆերենցիան և լիակատար հաղորդութիւն է ցանկանում նրա աշխատանքին: Ձերդ Վեհափառութեան նախաձեռնութեամբ հրավիրված խաղաղութեան կողմնակիցների կոնֆերենցիան հանգիստանում է ամբողջ աշխարհում խաղաղութեան գործին Ռուսաց Ուղղափառ Եկեղեցու գործուն ծառայության մի նոր ապացույցը: Արտահայտելով նոր պատերազմի՝ տարբեր դավանանքների և կրոնների մարդկանց դիմադրելու զգացմունքը, Մոսկվայի կոնֆերենցիան խորացնում է լարի դեմ մղվող պայքարի անպարիզում տարբեր կրոնների համըմբռնումների սերտ և փոխադարձ լայն հաղորդակցման սկզբունքը և խաղաղութիւնը շատագոյնների մեջ հայտարարում է այդ համըմբռնումների մեջ թաքնված Աստծու պատկերը: Այս օրերում, երբ նոր պատերազմական ամպերն են երկրի հորիզոնը պատում, թող Մոսկ-

վայի կոնֆերենցիան հանդիսանա մի վահան ընդդեմ այն շար մտադրությունների, որոնք ուղղված են խաղաղությունը խախտելուն:

Գերմանական թեմը կոնֆերենցիային ի խորոց սրտի հաջողություն է ցանկանում նրա աշխատանքում: Թող Թագավորի խաղաղությունը երկրի ժողովուրդների միջև: Թող Տերն օգնի կոնֆերենցիայի աշխատողներին իրենց աշխատանքում:

ԲՈՐԻՍ ԱՐԲԵՊԻՍԱՅԱՆ

ԱՅՊՈՒՅԻՆ

Սուրբ Ալեքսանդրյան տաճարի՝ Հայպրիգ քաղաքում ուսմական փառքի և հաղթանակի այս հուշարձանի, կից համայնքի անունից Զերդ Վեհափառությանը ծնրադրությամբ շնորհավորում ենք ամբողջ աշխարհում խաղաղության պաշտպանության համար համաշխարհային կոնֆերենցիա հրավիրելու առթիվ և ի խորոց սրտից մերոց ողջումում ենք առաջադիմական մարդկության այդ լավագույն ներկայացուցիչներին՝ կոնֆերենցիայի մասնակիցներին, և Զերդ Վեհափառությանը ցանկանում ենք թարի առողջությամբ իրականացնել այդ սուրբ գործը, իսկ կոնֆերենցիային՝ լավագույն հաջողություն:

Մենք, Ամենաբարձրայի դահի առջև ուսմ մեծ ժողովրդի պաշտպանի՝ նվիրագործ Ալեքսիի անունը կրելու պատիվն ունեցող ուսմական ազգային այս սուրբ հուշարձանի ժառանգներս ու ժխականներս միշտ կատարելու ենք Հայպրիգի տաճար-հուշարձանում հավիտենական քնով քնած մեր հերոս-աշխատանքի, ինչպես նաև Հայրենական Մեծ պատերազմի Առվեռական մեծ Բանակի այն հերոսների ուխտը, որոնք իրենց կյանքը տվեցին ոչ միայն իրենց ժողովրդի, այլև Նվրդայի ժողովուրդների, այդ թվում՝ գերմանական ժողովրդի ազատագրության և անկախության համար:

Զերդ Վեհափառության լավագույն նվիրված և շնորհապարտ՝

Վանանայր ավագերեց՝ Գեորգի ԲՈՄԱՆՈՎԻՅ
և եկեղեցական երեցիոխ իեթեհեր՝ ՆԻԿՈՒԱՅ ՎՈՒՄՈՎ

Ք Ա Ր Ո Ջ

ՍՍՀԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՏՅԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

(Խոսված 1953 թվականի Տյառնընդառաքի տոնին, էյմիածնի Մայր տաճարում)

«Լոյս ի յայտնօրին ճերանասաց,
և փառս մազմուրեան համ Խորայիլի»:
ՂՈՒԿԱՍ, Բ 32:

Լույսի և մանկության տոնն է այսօր գերազանցապես, լուսատոն՝ որը սերտորեն կապված է մանուկ Հիսուսի քառասներորդ Ո՛.

Տաճար գալու կարևոր իրադարձություն:

Լույս է ամեն կողմ, մկեղեցին պայծառորեն ջահազարդված է այսօր ավելի քան մի այլ տներուն տոն օր. լույս է երգվում այսօրվա հատուկ շարականների և հոգեզմայլ առդերի մեջ, զվարթ լույսեր են վառվում հավատացյալների ձեռքերում: Այդ լույսերով վառեցիք երկի ձեռք տան ճրագները, որպեսզի ամբողջ տարին շին ու պայծառ մնան հավատի ու հայրենի սրբությունների լույսերը, ինչպես Աստուծո լուսազարդ խորանների առաջ, այնպես էլ ձեր տներում:

Տյառնընդառաջ է այսօր Մեր Փրկիչը, քառասներորդ մանուկ, Տաճար է բերվում բնեման լույս և զատուհանի զգուշացում: Դուք էլ, ի՞մ քրիստոնյա մայրեր և քույրեր, ըստ հայրենավանդ հին ու բարի սովորությունների, փութացել եք այս սուրբ, պատմական ու նվիրական Մայր Տաճար՝ Աստուծո սուրբ սեղանի առաջ աղոթելու:

Ցուրաքանչյուր մանուկ, որ իր աչքերը նոր է բացում կյանքին, նոր լույս է բերում իր շրջապատին և փառքն է հանդիսանում իր ծնողների համար. լուրաքանչյուր մանուկ մի տան ճրագ է, մի աղախի կրակ է: Մանկությունը՝ հույսն ու լույսն է ժողովուրդին: Ազգերը, ժողովուրդները միշտ զուգուրանքով, մեծ սիրով են շրջապատել մանկությունը: Քրիստոսն էլ եղել է մանուկ ձեր երեխաների նման ու մեծացել է շնորհօք և իմաստունությամբ Աստուծոյ:

Աստուծո լույս է և խաւար ի նմտ լիք և ոչ մի» (Ա Նովհ., Բ 5):

Քրիստոսի ապրած դարաշրջանում աշխարհն ապրում էր քաղաքական, հասարակական, կրոնական խորը ճգնաժամ: Առևրեւոյթ կուլտուրական, գաղափարական «վերածնունդ» թիկունքում թաքնված էր փառամոլ հասարակության հատուկ կյանքի տնքովանդակությունը, ժամանակակից աշխարհը թաղված էր խորը մեղքի, սգիտության, նախապաշարումի, հուսահատության մեջ: Մարդկությունը կորցրել էր իր նախնապարհը: Սակայն որքան տխուր էր պատկերը կայսերական հասարակության, այնքան

մեծ էր տառապալ մարդկության հույսը իր հոգեւոր զարթոնքի, փրկութեան մասին:

Եվ սի լրումն ժամանակացս հայտնվեց ազգերի ու դարերի ճանապարհը լուսավորող մեծ լույսը՝ «Լոյս ի յայտնութիւն հեթանոսացաւ Հիսուսը փրկութեան այն լույսն է, որ ծագեց իր դարն ապրած հին աշխարհի հորիզոնի վրա: Նա իր փրկարար լույսով բացեց հին աշխարհի և հասարակության նախապաշարումներով, մեղքով, տգիտութեամբ խավարած աշխարհը— «Սփսիւթա, որ է բացեցի՞ր»— տեսնելու հշմարիտ լույսը, Աստուծո գերազանց և անվիճելի հայտնութեան և ապրելու այդ փրկարար լույսի կյանքով, այդ լույսի սկզբունքներով: Քրիստոսը աշխարհի, կյանքի լույսն է. «Եփեսդեո յաշխարհի եմ, լոյս եմ աշխարհիս» (Հովհ., Թ 5):

Այսպես, կյանքի, պատմության խավարը լուսավորող մեծ լուսարձակն է Քրիստոսը, որն աշխարհ է եկել լուսավորելու մահվան, խավարի, տգիտության, մեղքի մեջ խարխափողներին, փարատելու խավարի թանձր մառախուղը և հայտարարելու ազգերի եղբայրության և Աստուծո հայրության վսեմ գաղափարները: Մարդկային ծով տառապանքի հանդեպ, մեղքի, խավարի հանդեպ, Բրիստոս լցված է ամենախորունկ կարեկցությամբ, մարդկայնությամբ: Նրա նրկավոր կյանքը, Բեթղեհեմի անշուք մուտքի մինչև Գողգոթայի արյունոտ բարձունքը, մարդկության բարիքին և ազնվացման նվիրված, անպատմ զոհարարության և նվիրումի սրտառուլ ոլուցազներգություն է հանդիսացել:

Քրիստոսի ծննդից 40 օր հետո, Մարիամը, իրեն բարեպաշտ ու հավատացյալ մայր, նրան տարավ Տաճար՝ «յանդիման առնել Տեառն»:

Տաճարի սեմին, ի՞մ հավատացյալ մայրեր և քույրեր, մեր մահկանացու աշխրհիկ պարզվում է մի սրտառուլ, վսեմ պատկեր: Տաճարը լինել է բազմութեամբ: Շնորհագեղ դեռատի մայրեր, հպարտությամբ գրկած իրենց անդրանիկ երեխաներին, բերում էին նրանց Տաճար՝ Աստուծուն նվիրելու: Բազմության մեջ է նաև մի պատկառելի ծերունի, որ լեզու հրաման առնալ ի Հոգւոյն

Սրբոյ մի՛ տեսանել զմահ մինչև տեսել զԾննալն Տեառն: Սիմեոն ծերունին է դա, սրտառուլ ու խորը հավատի մարմնացումը: Ամեն օր լուսածագին նա շտապում է Տաճար և ուխտավոր բազմության երեխաների մեջ փնտրում իրեն խոստացված Տիրոջ օձյալին: Քանի՞ քանի՞ սիրուններ էին անցել նրա աչքերի առաջ, բայց նա չէր տեսել Տիրոջ Օձյալին, Հաղարավոր նորածին մանկանց աստղագիր նայվածքում նա ցանկացավ կարգալ Տիրոջ գրած խոստումը, բայց իզուր: Ամեն օր Տաճարը լցվում ու դատարկվում էր նոր երեխաներով, բայց նրանց մեջ չէր Սիմեոն ծերունու փնտրածը:

Մեծ էր սակայն նրա հավատը Աստուծո վրա: Իսրայելի պատմության սեմի վրա հանդիպում ենք մեծ հավատավորին՝ Աբրահամին՝ «հաւատոյ հօր», որը նույնիսկ չի վարանում սուրը մխելու իր սիրույն մեջ, բարձրագույն կամքին հնազանդելու համար: Գերագույն հավատի անզուգական արինակն է Աբրահամը, եվ Աբրահամը միակը չէ: Նահապետները, մարգարեները, տեսանողները հանդես են գալիս իբրև հավատի ոլուցադրումները, ռորդ հաւատով գործեցին զարդարութիւն, հասին անտեսանալի: Գրանցից էր նաև վերջին մեծ հավատավորը՝ Սիմեոն ծերունին, որն իր մեջն է կրում ժողովրդին խոստացված փրկութեան և ազատության դարավոր խոստումների հույսը: «Մի՛ տեսանել զմահ մինչև տեսել զԾննալն Տեառն: Այս հավատով սնվում, ապրում ու շնչում է Սիմեոն ծերունին: Քանի՞ քանի՞ խաղաղ դիշերներ, խորը լուսության մեջ, նա իր հավատավոր աչքերը մեծ ակնկալութեամբ հռնել է արևելքի աստղազարդ ու խորհրդավոր երկնքին, սրտատրոփ սպասել այն վճռական ու ճակատագրական րոպեին, երբ օծագեաց աստղն Ցաղկոբայն: Ժամանակը, ուր ապրում է Սիմեոնը, չար է, ու մարդիկը՝ վատ: Կայսերական Հռոմի լեգեոնները երկաթե բռունցքի տակ էին պահում Հրեաստանը: Երբեմնի ազատ, բարգավաճ ժողովուրդը գերի էր և շղթայակալ Հրեաստանը վաճառված էր Հռոմին՝ իր դավաճան իշխանների և քահանաների կողմից: Տաճարը մերկացել էր իր հոգեւոր կոյունից և ավազակների որը էր դարձել:

Սիմեոնի նման հավաաավոր մարդիկ հույսը դրել էին Նհովայի, Նրկնքի օրհնության վրա: Մեծ էր նրանց հավատը: Ուշանում էր Տիրոջ Օծյալի հայտնությունը. օրերի հետ աճում, մեծանում էր սակայն նրանց հավատը:

Հուլսով, հուզումով դիտում էր նա ամեն օր, իր աչքերի առաջ մայրերի ուրախ տողանցը... և ահա օրերից մի օր, այն պահին, երբ Մարիամը քառասունքի առթիվ մի զուգ տատրակով մտնում է հինավուրց Տաճարի սեմից ներս, երկնային ազդեցությամբ, ըստ ավետարանի անսուտ վկայության, Սիմեոն ծերունին էլ ձեկն Հոգւովն ի Տաճարն: Մեյուրուու աչքերը, քաղմարդետ ամբոխի մեջ, կանգ են առնում մի համեստ կնոջ վրա, նա համարձակ մոտենում է անծանոթ կնոջը, քայլում են նրա տարիներով կուղպ շրթները, աչքերը ճառագայթում են ուրախությունից, նման այն մարդու, որն անսպասելի մի մեծ գանձ է գտել. նա չի զգում իր ուսերին ծանրացող տարիների բեռը, և իր դողդոջ, անարյուն բազումների մեջ է վերցնում իւլսւրը, զենկայա զնա ի գիրկս իւր, հուշկում է Մանկան մեծությունը— այդ Մանկը պիտի լինի Աստուծո պատրաստած փրկությունը, հեթանոսների լույսը: Ճախտալի ալեռն ծերունին Աստուծոորդւով ի գիրկս իւր: Մի պահ երիտասարդական ավյունով թարմանում է գերեզմանի եզրին հասած հավատավոր ծերունին. այնքան մեծ է եղել նրա անխաբ հավատը իր ժողովրդի ազատության, փրկության մասին: Այժմ ինքը կարող է խաղաղ խղճմտանքով, բավարարված, գերեզման իրեն, ողջունելուց հետո Հակոբի Աստղի պայծառ լուսածագը:

Այսպիսի ուրախություն էր վերապահված Սիմեոնին. նա գրկեց, շոշափեց հեթանոսների իւլսւր, իր ժողովրդի փառքը:

Բայց իւլսից զուրկ մնաց Իսրայելը: Տաճարի շրջապատում անարձագանք մնաց Սիմեոն ծերունու իւլսի մեծ քարոզը:

Իսրայելը չգնահատեց երբեք Աստուծո կողմից տրված այսքան առատ շնորհների և նյութական բարիքների արժեքը: Իր պատմության առաջին իսկ օրերից, նա ապերախ դտնվեց Աստուծո և իր բարերարների դմ: Հազիվ ազատված եգիպտական գերությունից

նից Եհովայի կամքով, իր տրտուներն անկում ձայնը բարձրացրեց իր մեծ ազատարար Մովսես մարգարեի դեմ, մոռացավ հին վշտերը և հիշեց միշտ եգիպտոսի սոխն ու սխտորը: Քարկոծեց, սղոցեց, մատնեց ու ալածեց իր ազատարարներին: Հաճախ մոռացավ Նհովային, խառնակվեց հեթանոսների հետ ու ապականվեց: Ըջմարիտ Աստուծո Տաճարը եղավ ռոնդի պաշտաման Բահադը:

Նա՛ Իսրայելը, իր կազմակերպության մեջ շանաչեց նաև խոստացված Մեսիային: Մեսիան եկավ նրա համար. Ձեկն են, և իւրքն զնա ոչ ընկալանա (Հովհ., Ա 11):

Տաճարում անարձագանք մնաց նաև Սիմեոնի մարգարեությունը, ինչպես անարձագանք էին մնացել ծալիի, Միքայի, Զաքարիայի և մյուս մարգարեների մեսիական պատգամները:

Մագեց իւլսը Հրեաստանում, սակայն հոգեպես կույր էր Իսրայելը. նա չտեսավ իւլսը, որպեսզի բժշկվի: Վիրավոր աչքերով կարելի չէ լույսին նայել (Մատթ., ԺԳ 15): Տե՛ղս տուր, Տե՛ղս, ալաց իմոց, դի մի՛ հրեքն նեցեցից ի մահ (Սաղմոս ԺԲ, 4):

Բայց հեթանոսները տեսան այդ իւլսը և իրկվեցին. լույս ի յայտնութիւն հեթանոսացա: Քրիստոսի փրկարար ու կենարար լույսին հավատացող առաջին ժողովուրդներից մեկն է եղել նաև հայ ժողովուրդը: Քրիստոսի անմիջական առաքյալները և մեր հայրենի առաջին մեծ լուսավորիչները՝ Թադեոսն ու Բարդուղիմեոսը Հայաստան աշխարհ բերեցին ավետարանի լույսը՝ օր յայտնութիւն հեթանոս հայության:

Հայ ժողովուրդը, մեր ժողովուրդը, աշխարհի ամենահին ու քաղաքակիրթ ժողովուրդներից մեկը, իր ողջ պատմության ընթացքում ձգտել է լուսավորության. լույս, ավելի՛ լույս, ահա այն է եղել նրա դարավոր ձգտումը:

Ամեն անգամ երբ այս պատմական եկեղեցին եմ մտնում, Քրիստոսի լույսով ու շնչով թթափվում այս սրբավայրը, որը փրկություն նախահանգիստ է հանդիսացել անցյալում մեր դժբախտ ժողովրդին, մտքով զուգակշիռ եմ անցկացնում անցյալում Սիմեոն ծերունու և ազգիս ալեփառ Հայրապետի

միջև՝ Երկու պատվական ծերունիներ, հավատքի տիպարներ, նմանություն շատ եղբոր կան նրանց մեջ։ Վեհափառն էլ Սիմեոնի նման հավատով սպասում էր մի ժամանակ իր ժողովրդի, հալ ժողովրդի փրկության։ Հասավ այդ երջանիկ ժամը։ Մովսես չտեսավ ավետյաց երկիրը, ու մեռավ պանդխտության մեջ։ Սիմեոն ծերունին իր ժողովրդի փրկության հույսը միայն դդվեց։ Վեհափառն իր սեփական աչքերով ոչ միայն տեսավ իր ժողովրդի, իր Հայրենիքի ազատությունը, փրկությունը, այլև այժմ ականատես է նրա վիթխարի զարգացմանն ու վերելքին։

«Խալտա՛յր ալեօքն ծերունին»։ Որքա՛ն վտեղին շարականի այս պատկերը Վեհափառի համար։ Այսօր, մեր ազատագրված ժողովուրդը, խաղաղ կյանքի պայմաններում, աշխատանքային մեծ սխրագործություններ, երբեմնի անապատ տարածությունները բուրաստանի է վերածում, լույսի, կյանքի, հույսի և նյութական, կուլտուրական կոթողներ է ճարտարապետում, թի փառս ժողովրդեան քում հայություն։

Ի տես իր սիրելի ժողովրդի հոգեդր, բարոյական, կուլտուրական զարթոնքի, հայրենասեր հայրապետը, Սիմեոն ծերունու սուրբ շնչով, պատգամում է իր հավատացյալ զավակներին, իր հոգու ամբողջ համոզմունքով, հայրենասիրությամբ. «Հայր բացի

Ողմեռական Հայաստանից, լույսի այլ Հայրենիք, Հայր Հայաստանից բացի լույսի այլ հաստատուն կովան, բայց եթե Մայր Հայրենիքը, Հայ Եկեղեցին, և նրա զխավորող Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը՝ Ս. Էջմիածնի հայրապետական աթոռով։

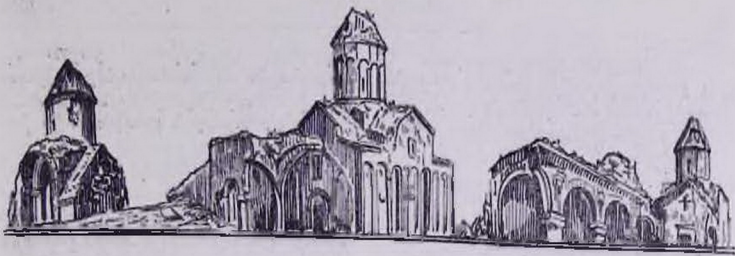
Իմ հավատացյալ մայրեր ու քույրեր, այսօրվա շահավառությունը, լուսավորությունը, այս բոլոր արտաքին լույսերն ու հանդիսավորությունները արժեք չունեն, եթե խավար է հոգին։ Պետք է վառ պահել հոգու լույսը աշխարհում։ Երևի ամենեքեան որդիք լուսող էք (Ա Թեսաղ., Ա 5)։

Այսօր, ավելի քան մի այլ ժամանակ, աշխարհը պետք ունի լույսի։ Երևի ևս լույսի գովելի, սուրբ և առաջին լույսն, ի քնն փախնու խաւարն, և զլույս քո կենդանի, Տէ՛ր, ծագեա՛ր ի սիրտս մեր»։

Աշխարհ այսօր մանավանդ պետք ունի լույսին, ճշմարտության, պայծարելու համար խավարի ուժերի դեմ, նոր պատերազմի սարսափների դեմ։ Այսօր, լույսն ու խավարը, խաղաղությունն ու պատերազմը, սերն ու ատելությունը կանգնել են դեմ-դեմի։ Մարդկությունը լուսավորելու համար, անհրաժեշտ է, որ նորից հնչի Սիմեոն ծերունու պատգամը՝ «Լույս ի յայտնութիւն հեթանոսաց»։

Նվ լույսը կհաղթի խավարին, խաղաղությունը՝ պատերազմին, սերը՝ ատելության։

ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐ

ՌՈՒՐԵՆ ՍԱՐԿԱՎԱԴ ՄԱՐՏԻՐՈՍԱՆ

ՀՈՒՓՍԻՄԵՐ ՏԱՃԱՐԸ

«...ի եղև թխրոյ քինեցաւ կարողիկ եկեղեցի.
Բարձրացեալ փռոօք ի պարճանս յայլին»:

ՇԱՐԱԿԱՆ ՀՈՒՓՍԻՄԵՐԱՆՆԵՐ

Աշխարհում կան զեղեցկութիւններ, արվեստի, ճարտարապետության հրաշալիքներ, որոնք երբեք իրենց կատարելությունը չեն կորցնում, ժամանակի անխնայ հարվածները չեն կարողանում եղծել ու նսնմացնել նրանց վեհությունն ու հոյակապությունը. նրանք դարերին են պատկանում:

Այդպիսիներից է Հռիփսիմյանց տաճարը: 1.300 տարուց ավելի է, ինչ կանգուն է Ղայ ժողովրդի ճարտարապետական հմուտ արվեստի այս սքանչելի կոթողը: Ժողովուրդը, շինարար ու ստեղծագործ հայ ժողովուրդը, խտացրել ու հերքրել է այդ կոթողի մեջ այն ամեն լավն ու զեղեցիկը, որ իր հոգուց է բխում, իր հոգին է դրել նրա մեջ, հայի տքնաշուն ու ազնիվ, լավատես հոգին՝ հավերժորեն դարերին ի տես:

Հռիփսիմյանց տաճարի ճարտարապետական ոճը պարզ է, հղկված ու հստակ, կարճես թյուրեղ լինի. ավելորդ զարդեր ու սեթևեթանքներ չունի: Եվ այդ հստակությունն ու պարզությունն է, որ նրան տալիս է մոնումենտալություն, և այցելում նորից ու նորից է նայում ու չի կշտանում:

Ո՞վ չի հիացել Հռիփսիմեի տաճարով, որ դեթ մեկ անգամ բախտ է ունեցել տեսնելու մարդկային ձեռքի այդ հրաշալիքը. Հայ պատմիչները մեծ հիացմունքով են խոսում նրա մասին, դիտես շատ հին ժամանակներից:

Ավանդաբար, ինչպես և վկայում է Աղաթանգեղոսը, 3-րդ դարի վերջերին Հայաստանում, Վաղարշապատի հնձաններում, նահատակվում են Հռոմից փախած կույսերը: Դեռևս հեթանոս Տրդատ Թաղավորը պատճառ է հանդիսանում քրիստոնյա ու հալածական կույսերի մարտիրոսացրվելուն: Նրանց մեջ նշանավոր էին Գայանեն, Հռիփսիմեն և Մարիանեն: Շատ լանցած, նորադարձ հայտնի արքան, ժողովրդի հետ միասին, բաղձալարյալ Լուսավորչի անմիջական ղեկավարությամբ, կանգնեցնում է վկայարաններ՝ նահատակված կույսերի նշխարների վրա: Այսպիսով, Հռիփսիմե կույսի և նրա 33 ընկերուհիների նահատակման սրբազործված վայրում, ներկա Հռիփսիմեի տաճարի անմիջական տեղում կառուցվում է մի նախնական վկայարան, ուր և ամփոփվում են Հռիփսիմեի և մյուս կույսերի նշխարները:

«Եւ կանգնեալ երես վկայարանս, մի ի հիւսիսոյ յարեւելից կողմանէ քաղաքին, ուր վկայանաց սանականն Հոփսիմէ երեսունն և երեք ընկերոցս¹, — գրում է Ագաթանգեղոսը:

Իսկ սրբերի ոսկորները՝

«... Յիւրաքանչիւր արկիդ ղեկը՝ իւրանչիւր հանդերձով կազմութեամբ պնդէր և կնքէր քրիստոսանշան կնքովսն²:

Հետագայում, պարսից արշավանքների ավերածության շրջանում (367—369 թ. թ.), երբ դավաճան Մերուսեան Արծրունու գործակցությանը ավերվում է Վաղարշապատը, ավերվում է նաև այս մատուռը, որը ավելի ուշ միայն վերաշինվում է Ս. Սահակ Պարթև կաթողիկոսի կողմից, որը նույնպես իր հերթին կնքում է Հոփսիմի կույսի տապանը և ամփոփում մատուռի բեմի տակ, ստորերկրյա հանգստարանում:

Ձի կարի ցած և մթին էր շինուածն, որ շինեալ էր սրբոյն Սահակայ հայրապետի հայոց կաթողիկոսի, որդւոյ սրբոյն ներսիսիս³, — գրում է Սեբեոսը Ս. Սահակի շինած մատուռի մասին⁴:

«Խորին և փոքրատեսակ իմն էր շինեալս, — գրում է մի ուրիշ պատմիչ՝ Հովհաննես Դրասխանակերտցին նույն մատուռի մասին⁵:

Այնուհետև երկար ժամանակ որոշակի տեղեկություն չկա մատուռի վիճակի մասին:

Այս շրջանում Հոփսիմի և մյուս կույսերի վկայարանները վանքերի են վերածվել և 6-րդ դարի վերջերին և 7-րդ դարի սկզբներին հիշվում է Սեմսուէլ վանաց երէց (իմա երեք վկայարանների)⁶, իսկ Մովսես Շղիփարդեցի կաթողիկոսի օրով Ս. Հոփսիմի փակակալ է նշանակվում Կոմիտասը (615—628 թ. թ.) եղավ մեր այն երանաշնորհ հայրապետներից մեկը, որոնց փալլում են իրենց շինարարական գործունեությամբ:

Հոփսիմի տաճարի շինարարությունից դեռ առաջ նա ձեռնարկել էր մի շարք այլ եկեղեցիների շինարարությանը, որոնցից կարելի է հիշել, օրինակ, Դվինի Ս. Գրիգոր եկեղեցու շինությունը⁷: Կոմիտաս

կաթողիկոսն էլ էլմիածնի փայտածակ, պատերազմական արհամիրքներից վնասված կիսաքանդ կաթողիկեն նորից շինում է «գեղեցկայարմար և լքանադատես կոփածոյ քարամբք»⁸:

Բայց մեծ կաթողիկոսի շինարարական գործունեության լրումն ու զուգն գործոցը եղավ Հոփսիմի շինությունը՝ Հոփսիմի տաճարի շինությունը նրա սրտին շատ մոտ է եղել, նրա բազմանքն է եղել իր օրով տեսնել կույսերի նահատակման վայրում մի հրաշակներտ տաճար, չէ՞ որ ինքը մի ժամանակ նրա փակակալն էր եղել և սրտանվիր կապված էր նրա հետ: Եվ ահա եռանդուն ու շինարար կաթողիկոսը ձեռնարկում է իրականացնել իր վաղեմի երազանքը:

Նա բուրդովին քանդում է Սահակաշեն ժմբին ու փոքրատեսակ մատուռը և սկսում է կառուցել իր ծրագրած հույակապ կոթողը, պարսից Ապրվեզ թագավորի (590—628 թ. թ.) 28-րդ տարում, ինչպես վկայում է Սեբեոսը⁹, որը համապատասխանում է Քրիստոսի 618 թվականին:

Տաճարի շինարարության ժամանակ այս անգամ ևս գտնվում են Հոփսիմի նշխարները:

«Արդ՝ մինչդեռ քակէին լորմն մատրանն՝ երեսեալս յանկարծակի լուսաւոր և լքնադափաւ արքունական մարգարիտս, այսինքն կուսական մարմին սրբոյ տիկնոջն Հոփսիմէի, Եւ քանզի անդամ անդամ յաւելցին ղնա, յաւելալ ի միմեանց և երանելի սրբոյն Գրիգորի կնքալ մատանեալ իւրով և մատանեալ երանելոյն Սահակայ Հայոց կաթողիկոսի, զոր նա ոչ համարձակեցաւ բանալ: Եւ կնքեալ իւրով ևս մատանեալ, որ արժանի իսկ էր կնքել զայսպիսի մարգարիտ երից հաւատարմաց իրորդ մատանեալսն¹⁰, իկեղեցու շինությունը շատ նշանավոր է եղել:

Եւ զգրգեալ ամենայն կողմն հիւսիսոյ վայր յերկայտողութիւնս. — գրում է պատմիչը¹¹:

Կուրծքը վեհորեն ղեմ աված քաղաքական փոթորկալից անցքերին ու աղետներին, մինչև այսօր էլ կանգնած է հայ ճարտարապետության հնագույն հույակապ այս հուշարձանը: Նրա վրա փորապրված են տաճարի հիմնադրի՝ Կոմիտաս կաթողիկոսի երկու արձանադրությունները, մեծի՝ տաճարի ա-

1. Ագաթանգեղոս պատմութիւն, Թիֆլիս, 1882 թ., էջ 441:

2. Նույնը, էջ 442:

3. Սեբեոսի եպիսկոպոսի պատմութիւն, Նրեան, 1930 թ., էջ 89:

4. Հովհաննէս կաթողիկոսի գրասխանակերտցոյ պատմութիւն հայոց, Թիֆլիս, 1912 թ., էջ 74:

5. Գ. Անդեան — Այրարատ, Վենետիկ, 1890 թ., էջ 337:

6. Սեբեոսի եպիսկոպոսի պատմութիւն, Նրեան, 1930 թ., էջ 79:

7. Հովհաննէս կաթողիկոսի գրասխանակերտցոյ պատմութիւն հայոց, Թիֆլիս, 1912 թ., էջ 75:

8. Սեբեոսի եպիսկոպոսի պատմութիւն, Նրեան, 1930 թ., էջ 89:

9. Նույն տեղում:

10. Նույն տեղում:

րևմտյան պատի ճակատին դրսից, իսկ փոքրը՝ խորանի պատի վրա ներսից:

Ընա կոմիտաս եկեղեցական սրբոյն Հռիփսիմէի կոչեցայ յաթոռ սրբոյն Գրէգորի, շինեցի զտաճար սրբոց վկայիցս Քրիստոսի¹¹:

Տաճարի հնագույն արձանագրութիւններից է եղել նաև 1653 թվականի վերանորոգութեան ժամանակ Առաքել Դավրիժեցու արտագրածը, որը եղել է զրված մատուռի պատի վրա.

դիս, որով հանդիսացիս ստորնոցս լինի. Սուրբ Դոյս արագ ազնական, որ և պատրաստան եղիցիս յամենայնի յաղթուրարար:

+ Յիշեա և զիս՝ զոր նուիրեցայց իսկապէս ըստ անուանս վերստին աստուծագործողին կամահաճոյ յարկիս, զոհն մասնատիպս՝ որոյ շնորհաւոքն բաւականացայց, աղայնմ յանձն և յաբանուն քեզ Հռիփսիմէ:

+ Յակովբ քահանայ սուրբ կաթողիկէ արհի եպիսկոպոսարանին:

Ո. Հոյիւրիւմի տունուր

+ Ո՛վ հրաշափառ և երջանիկ վկայ անբաժանելի ծոցածին հար՝ և համագոյգ Հոգւոյն կամողին ընդ ստորինս ասեմ, անխակալ երկնաւոր փեսային հարսն, զրա ինգործակ արքայն ունող, զուով պուխ, միշտ և անընդհատ յաղազս ծանալթ քեզ պաստաւոր Սուրբ Հոգւոյն:

+ Ո՛վ Արքուհի աղայնմ յիշատակողացս անուան քոյ բարեխաւովեամբ և աննուազ աղաթիւք լեր պահապան և ան-

+ Ըս Խոսրովիկ ծառայ Սուրբ Հռիփսիմէի:

+ Սուրբ Ուրգիլ

+ Ստեփաննոս¹²:

Թե ովքե՞ր են արձանագրութեան մեջ հիշվողները, և ո՞ր թվականին է գրվել, դժվար է ասել: Հիշված Խոսրովիկը Սուրբ Հռիփսիմի եկեղեցականներից է երևում Ըստ Դ. Ալիշանի, այս Խոսրովիկը, հավանաբար,

11. Գործքի վարդապետ Հովսեփյան. Փարտեզ հայ հնագործության, վաղարշապատ, 1913 թ., էջ 6:

12. Պատմութիւն Առաքել վարդապետի Դավրիժեցւոյ, վաղարշապատ, 1984 թ., էջ 252-253:

Կոմիտասի նախորդ Սահակ Պարթևի աշակերտ Խոսրովիկ թարգմանիչն է¹³։

618 թվականին կառուցվելուց հետո, Հոփսիսիմի վանքի դրոթյունը հետագա բոլոր շրջաններում մեզ անհայտ է, զոհն հայ պատմիչները որևէ ստույգ բան չեն հիշում նրա մասին մինչև 17-րդ դարը։

17-րդ դարի պատմիչ Առաքել Դավթիսեցին Հոփսիսիմի տաճարի՝ մինչև նրա նորոգությունը եղած անմխիթար դրոթյան մասին այսպես է պատմում.

«Իսկ Գալիանեայ և Հոփսիսիմայ ամենեին անբնակ և անպարսպ, նա և դրունք ևս ոչ գոյին եկեղեցեացն և խորանացն, և յարտաքուստ կողմանէ տանիսն բովանդակ և երեսը որոնցն քանդեալ և հիմունքն խարխալեալ և խրամատեալ, և ի ներսի կողմանէ բնմն և յատակ եկեղեցւոյն քանդեանդեալ և բովանդակ եկեղեցին և խորանքն աղբովք անասնոց լցեալ, վասն զի յատուր ամարայնոյ և ձմեռայնոյ անասունք, որպէս եզինք և ոչխարք մակաղէին ի մէջ եկեղեցեացն»¹⁴։

Այսպիսով, Հոփսիսիմի տաճարը մոտ 12 դար մատնվել է լիակատար քայքայման ու անտեղություն, մինչև Փիլիպոս կաթողիկոսի կատարած լիակատար նորոգությունը։

Դավթիսեցին նկարագրում է այդ նորոգությունը.

«...Ապա զնացին ի տաճար սրբուհի կուսին Հոփսիսիմայ, և ձեռն ի գործ արկեալ սկսան և զայն ևս նորոգելու Վասն զի արտաքուստ կուսէ եկեղեցւոյն զլուս կաթողիկէին, և տանիքն բովանդակ, և երեսը որոնցն և յատակը նորին. իսկ ի ներսի կողմանէ բնմն և սալարկ յատակն, և շորից խորանաց մէջն, այս ամենայն զոր իշեցի, ւաւերեալ և քայքայեալ էին. վասն որոյ բազում ջանիւ և յոցնակի աշխատութեամբ, զուն գործեալ մինչև զամենայն նորոգեալ կատարեցին...»¹⁵։

Փիլիպոս կաթողիկոսը արեւմտյան կողմից ավելացնում է նաև մի փոքր զավիթ, ժամատան նաւան և Կոմիտաս կաթողիկոսի արձանագրութեան վրա ավելացնում է նաև իրենք.

«Թուիս ՌՃԲ (1653) Քրիստոսի ծառայ Փիլիպպոս կաթողիկոս Ամենայն Հայոց վերստին նորոգեցի զեկեղեցի սրբոց կուսանացն Հոփսիսիմայ և Գալիանեայ»¹⁶։

Փիլիպոս կաթողիկոսն էլ հենց թաղվում է տաճարի ներսում, հյուսիսային կողմը, որի գերեզմանի վրա հետագայում մի քանի կաթողիկոսը մի նոր մարմարյա տապանադնես է դնում հետևյալ արձանագրությամբ.

«Հազար հարիւր չորս Բուին, մարտի քսան և հնգին վախճանեցաւ Հաղբակեցի Փիլիպպոս սքանչելագործ կաթողիկոս Ամենայն Հայոց և եղաւ սուրբ նշխարք նորա յայսմ շիրմի. որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի»¹⁷։

Փիլիպոս Հաղբակեցուց հետո նորոգություններ է կատարել և միաբանություն է հաստատել եղիազար կաթողիկոսը։

Իսկ 1790 թվականին Ղազար Զահեկեցի կաթողիկոսը հնդկարեակ հարուստ Զնթովյան հալիկ ծախսով կառուցում է զավթի վրա մի դանդակատուն.

«Հանգակատունս այս յիշտակ իւր կանգնեալ.

Ազնիւ աղա հալիկ իշխանս պերճացեալ, Որ էր տոհմիւ քաջ Զնթովյանս զովեցեալ. Որդի պարոն Առաքել յատկացեալ, Նոր Զուշայու ի Հնդկա զնացեալ, Ի Կալկաթա մեծ քաղաքի բնակեալ, Ուր և գործովք պարծանք ազգի երեւեալ, Ի բազում ազգա անուամբ հռչակեալ, Ճանգղիացուց թաղաւորէն ժտեցեալ, Ոսկեայ մանեակ և պատկերաւ պսակեալ, Իսկ զկնի վախճան ռարի ընկալեալ, Ռայ ընդ լալի դատն ի վերայ յաւեալ. Այսինքն է թիւ Փրկչին ՌՁԴ (1790)»¹⁸։
Վանքի պարիսպը բուրգերով և կամարակապ զոնով (հյուսիսային կողմից) կառուցել է Մկրտիչ Նպիսկոպոսը 1776 թվականին, ինչպես վկայում է արձանագրությունը.

«Շնորհիւ Տեառն Աստուծոյ արտաքին պարիսպ սրբոյ վանիցս հանդերձ բրգովքս և կամարակապ դրամքս, արդեամբք՝ Տեառն Սիմէոնի սրբազան կաթողիկոսի սպասաւոր Մկրտիչ եպիսկոպոսին ի յիշտակ իւր և կրկնակի ծնողաց իւրոց հոգեւորաց և մարմնաւորաց. ի ՌՄԻՆ (1776 թ.), ի յունիսի ելեմ»¹⁹։

Այնուհետև նորանոր վանահայրեր տարբեր ժամանակներում կատարել են զանազան մանր նորոգություններ։ Վերջին անգամ մասնակի, բայց համարյա հնագիտական վերանորոգություն է կատարել Խորիմյան Հայրիկը (1893—1907 թ. թ.)։

Վանքի վերանորոգման և պահպանման գործում զգալի աշխատանք է կատարել նաև Սովետական Հայաստանի Ճարտարապետա-

13. Ղ. Ալիշան — Այրարատ, Վենետիկ, 1890 թ., էջ 298։

14. Պատմություն Առաքել վարդապետի Դավթիսեցու, լիազարդագատ, 1884 թ., էջ 135։

15. Նույնը, էջ 252։

16. Ղ. Ալիշան — Այրարատ, Վենետիկ, 1890 թ., էջ 240։

17. Նույնը, էջ 240։

18. Նույնը, էջ 240—241։

19. Նույնը, էջ 241։

կան հետևությունների պահպանության կոմիտեի:

Այսպես վերանորոգություններից հետո, դարերի կնիքն իր վրա կրող Հոփսիմեի տաճարը այսօր էլ կատարելապես պահպանում է իր վեհությունը: Նրա գեղեցկության ամենահիմնական պատճառը, ինչպես ասացինք, պարզությունն է և տարբեր մասերի ներդաշնակությունը:

Տաճարը շատ մեծ է, մի փոքր երկար (արևելքից արևմուտք) քառակուսի տեսք ունի արտաքուստ:

Ներքեից տաճարի շորս կողմը պատում են երեք քարե աստիճաններ, որոնց ավելի ամրություն են տալիս, և այս սկսում են Տաճարի թուն պատերը: Յուրաքանչյուր պատ դրսից իր վրա ունի երկուական խորանձան, սրանկյուն կիսաբլուրակ խորշեր, հյուսիսային և հարավային խորշերը ավելի խորը, իսկ արևելյանն ու արևմտյանը՝ ավելի երեսուկուս խորությունը:

Խորանձան ասյ խորշերը տաճարին տալիս են արտաքուստ ծավալային կերպարանք, միևնույն ժամանակ գեղեցիկ զարդ են հանդիսանում, որը ուշագրավ է դարձնում տաճարի տեսքը: Թ. Թորամանյանը կասկածելի է համարում խորանձան ասյ խորշերի 7-րդ դարին պատկանելը, գտնելով, որ նրանք 10-րդ դարի գործ են:

Փայտեկանի կցունմ 7-րդ դարու հայտնի եկեղեցիներու վրա գտնված խորշերը՝ համարելով զանոնք 10-րդ դարուն մոտ հանգիստներ, ինչպես էլիմածնի մոտ Ա. Հոփսիմեի վանքին խորշերը, Հոփսիմեի վանքին հետ միևնույն դարուն մեջ կանգնեցված և իրարու այնքան մոտիկ էլմիածնի կաթողիկեն և Ա. Գայանեի վանքը խորշեր չունին. եթե նույն ժամանակ խորշը ընդունված ոճ լիներ, անպայման պետք է որ գտնե Գայանեի վանքին վրա գտնվող Հոփսիմեի քանի մը տարի հետո՝ իբրև նորոգ հիմարկված եկեղեցի²⁰:

Կաթողիկեի լայն թմբուկը ունի 16 երես իր պատուհաններով, արսիղներ հատման կետերով, իսկ արտաքուստ՝ կաթողիկեի շորս անկյուններում թմբուկից դուրս շինված են շորս աշտարակներ, նեղլիկ լուսանցքներով: Բլուրակ, ոչ այնքան երկար թմբուկը իր վրա պահում է փոփած կոնի ձև ունեցող բազմանկյուն (16 երես) գմբեթը: Այս առիթով, ռաումապիրելով Հոփսիմեի վանքը, պրոֆ. Ն. Մ. Տեկարսկին այն ձեռակացության է եկել, որ կաթողիկեն իր թմբուկով հանդերձ ավելի ուշ շրջանի գործ է. նախ-

նական թմբուկը, ասում է նա, ավելի նեղ է եղել և 8 երես է ունեցել, կաթողիկեն ավելի օրկարավուն տեսք է ունեցել, իսկ հետագայում, նվազ հաշող պրապորցիաների ենթարկվելով, տաճարը կորցրել է մասամբ իր նախնական ներդաշնակությունը²¹:

Անցյալ դարի գիտնականներից Սարգսյանը գտնվելիս նույնպես կարծում է, որ այժմյան Հոփսիմեի 16-անկյունանի կաթողիկեն ներկայացնում է՝

«... Կրիգոր Նյուսացու նկարագրած հրաշակավոր ութանկյունի եկեղեցի ոճը, սակայն կոնաձև ծածկին համար կարծիք կհայտնե, թե շատ հին ժամանակներից են եղել ասիական ճարտարապետության հատուկ ոճ է²²:

Հնագույն զարդերի գեղեցիկ նմուշներ են Հոփսիմեի լուսամուտների վրայի կիսաբլուրակ զարդերը. բազադի գեղեցկություն է ներկայացնում, օրինակ, տաճարի բարձրագույն պատուհանի քանդակազարդ սկսվածքը, զարդարված խաղողի ողկույզներով:

Տաճարը կառուցված է սև տուֆ քարից. տեղ-տեղ առկա են գորշ կարմրավուն և տեղ-տեղ դեղնավուն տուֆը, որոնք, աներկբա, ավելի ուշ շրջանի կարկաստաններ են: Տաճարը, բացի հարավային փոքր դռնից, ունի նաև արևմտյանից մի դուռ ևս՝ ճարտարապետ Թ. Թորամանյանը տաճարի հյուսիսային կողմից պատուհանի տակ մնացած քարի նշաններից նեթարում է, որ տաճարը հյուսիսային կողմից մի դուռ ևս պիտի ունեցած լինի²³: Տաճարի արևմտյան պատին կից կառուցված են հետագա դարերին պատկանող զավիթի ու զանգակատունը, որոնք այնքան էլ ուշագրավ չեն ճարտարապետական տեսակետից: Տանիքը սալարկած է և ամրացված կրաշաղախով:

Տաճարի նեղ կամարակապ դռնից մտնելով ներս, քաջվում է մի զարմանահրաշ տեսարան՝ միթխարի ծանրություն ունեցող հսկայական կաթողիկեն առանց սյուների հենված է տաճարի շորս պատերին, տաճարի բազմաթիվ լուսամուտներից այնպիսի առատ, պայծառ լույս է թափանցում ներս, որպիսին չենք տեսնի մեր մյուս տաճարներից և ոչ մեկին ներսում: Ծերեկային առատ լույսը տաճարում ստեղծում է պայծառ, հոգեզվարթ, ուրախ տրամադրություն: Տրադի-

²¹ Н. М. Токаревский — Архитектура древней Армонии, Ереван, 1945 г., стр. 87—88.

²² Թ. Թորամանյան — Նյութեր հայկական ճարտարապետության պատմության, Երևան 1942 թ., էջ 63:

²³ Թ. Թորամանյան — Նյութեր հայկական ճարտարապետության պատմության, Երկրորդ մոդիֆիկացիոն, Երևան, 1948 թ., էջ 78:

20, Թ. Թորամանյան — Նյութեր հայկական ճարտարապետության պատմության, Երևան, 1943 թ., էջ 216:

ցիս՝ դարձած մեր վանքերի միատեղ մթու-
թյունը այս դեպքում՝ կարծես, տեղի է տա-
լիս հայ ճարտարապետի մտքի պայծառ կեն-
սունակության առաջ: Տաճարի ներքին, ամե-
նապաշտի ընկնող արժանիքն ու յուրահատ-
կությունը՝ նրա արձագանքն է շշուկով ար-
տասանած ձայնն անգամ մեծ տրձագանք է
տալիս. պարզ է, որ տաճարում կատարվող
երգեցողությունը, տաճարի այս յուրահատ-
կության շնորհիվ, մեծ ազդեցություն է թո-
ղել և թողնում է ունկնդիրների վրա:

Ահա ինչ մեծ զնահատական է տալիս

Տաճարը ներսում բաժանված է չորս ար-
սիղների (խորանների), որոնցից արևելյանը
ավելի խորն է և ուր տեղավորված են բնա-
ռ սեղանը. յուրաքանչյուր խորան յուրա-
վորվում է լալի, մեծ լուսամուտով:

Տաճարի չորս խորանների հատման կետե-
րում կան երկար, կիսաբոլորակ փորվածք-
ներ, որոնց ստորին մասերում բացվում են
մեկական ցածր փոքրիկ դռներ, որոնք տա-
նում են առանձին քառակուսի սենյակներ:

Այս սենյակներից երկուսը (արևելյաննե-
րը) եկեղեցու պետքերի համար են, դրանցից

Նոմիտաս կարողիկոսի քողած արձանը

տաճարի այդ յուրահատկությանը ճարտա-
րապետ Թ. Թորամանյանը:

Վկայեղ, կառուցող հմուտ ճարտարա-
պետի գիտական ակներախ այնպիսի մի
արժանիքն է գրավում ականատեսին,
որ մեր այսօրվա թատրոնական ճարտա-
րապետների նախանձը կշարժե իր երկա-
րաձև և բարձրաձայն արձագանքներով²⁴:

Հարավ-արևելյանը ավանդատուն է, իսկ
հյուսիս-արևելյանը բավականին խորը ունի
մի փոքրիկ նեղ ու ցածր դուռ, որ տանում է
դեպի աջակողմյան մասի ներքնահարկը, ուր
ամփոփված են Հռիփսիմե կույսի նշխարնե-
րը: Արևմտյան կողմի երկու սենյակները թե
ինչ դեր ունեն տաճարի կառուցման մեջ,
որեւէ բան չի կարելի ասել. հյուսիս-արևել-
յան սենյակի առաստաղի մասում կա մի
անցք, որը նեղ ու դժվարին ճանապարհով
տանում է դեպի կտուրը (գուցե հետագա նո-
րողության ժամանակ է բացված): Արևմտ-

24. Թ. Թորամանյան. Նյութեր հայկական ճար-
տարապետության պատմության, երկրորդ ժողովա-
ծու, Երևան, 1948 թ., էջ 74:

լան կողմի երկու քառակուսի սենյակները, հավանաբար, ավելացվել են տաճարի սիմետրիկությամբ պահպանելու համար: Ներսից գմբեթի թմբուկը իր ունեցած հիմքից ավելի լայն է, որի հետևանքով առաջացել է մի բոլորչի լայն տարածություն, որը և շրջապատվել է (հավանաբար վերջին ժամանակները) տախտակյա շրջափակով: Ամբողջ տաճարի ներսի պատերը ծեփված են ներկված մարմար ձևացնող սպիտակ յուղաներկով, որը, իհարկե, հետագա դարերի դործ է: Պատարագի սեղանը ծածկված է չորս

Այսօր էլ Հոփսիմեի ուսումնասիրությունը անման նյութ է սովետական մեր ճարտարապետների և արվեստագետների համար: Եվ մի թե հետաքրքրության նյութ չէ մի այնպիսի շինություն, որը 1.300 տարուց ավելի կանգուն է, դիմանալով երկրաշարժներին և բնության ու ժամանակի հաղալու ու մի արհամիրքներին:

Մի քանի խոսք Հոփսիմեի կույսի նշխարների մասին:

Կույսի նշխարների մասին մենք երկար ժամանակ տեղեկություն չունենք, կապված

գրությունը Հոփսիմեի տաճարի ներսում

փոքրիկ սյուների վրա ամրացված փոքրիկ գմբեթով, պաճուճված արհեստականորեն պատրաստված խաղողի որթերով (բոլորն էլ հետագա դարերի ավելացումները):

Անվանի Հանապարհորդներ և զինական անձինք, այցելելով Ս. Հոփսիմե, իրենց օրագրիներն ու աշխատությունները լցրել են հրաշալի նկարագրություններով ու զովեստներով տաճարի մասին, դարձացմամբ համակվել տեսնելով նրա անմասն ներդաշնակությունն ու մոռումնասույ ճարտարապետությունը:

Նրանց տեղափոխման կամ որևէ այլ իրողության հետ մինչև 17-րդ դարը:

17-րդ դարի ակնառանկ սյուների Առաքել Դավթիճեցին վկայում է, որ Միլթիսեզ կաթոլիկոսի ժամանակ լատին կրոնավորները, հեռացած միաբանությունից, մարդոտության և միաբանական (ունիթոուսիան) նպատակներով սկսել էին շրջել Արարատյան նահանգի վանքերը և, օգտվելով երկրի խառնակ դրությունից ու Մայր Աթոռի անմխիթար վիճակից, զոգանում էին հայոց վանքերից պանազան սրբոց նշխարներ, իրենց մար-

դորսութիւնը դշտարացնելու համար, Եվ ահա դրանցից երկուսը նպատակ են դնում գողանալ Հոփսիմեի մասունքները: Նրանք ժաժռակ մտնում են տաճար, քանդում մատուռի գերեզմանը:

Եւն փորեալ զգերեզման կուսին Հոփսիմեի ալմեայ ալմեան, մինչ հասնալ նն ի տապան, յորոյ միջի կայր հոգեալ սուրբ նըխարքն Հոփսիմեայ... Եւ ապա զտապան լի նշխարօքն ի մատուռէն արտաքս բերեալ են ի մէջ մեծ եկեղեցւոյ՝ և կամեցեալ են առնուլ զնշխարօքն²⁶:

Սակայն վրա են հասնում էջմիածնից երկու նպիսկոպոսներ, խլում նրանց ձեռքից նշխարքները, որոնց մեծ մասը կաթողիկոսի հրամանով նորից հաստատում իրենց տեղում:

Ահա թե մինչև ուր է հասել պապական եզվիտների ձեռքը. հայոց սրբութիւններն անգամ հանգիստ չունենին նրանց ձեռքից:

Հոփսիմեի շրջակայքում թաղված նրա նախկին վանահայրերի մասին են պատմում սրտառուլ տապանաքարերը: Այստեղ է թաղված նաև հայտնի աստվածաբան Սանփանոս (Նհացի (Իլվովցի) վարդապետը):

Ձանդակատան տակ թաղված են եղել Կարապետ և Աստվածատուր կաթողիկոսները, որոնց տապանաքարերը չկան:

Վիճելի հարց է, թե ո՞րտեղ է թաղված Կոմիտաս կաթողիկոսը: Ավանդաբար նրա

գերեզմանն են համարում տաճարի մեջտեղում, բեմի առաջ մնացած երկարավուն մի քար, հատակին հավասար: Այնչա՛նը հավատում է այդ ավանդութիւնը²⁶, սակայն թորամանյանը լուրջ կշռադատումներով գտնում է, որ այդպիսի մի ենթադրութիւնը զուրկ է հավանականութիւնից, քանի որ Կոմիտասի ժամանակ եկեղեցական օրենքով տաճարի մեջ մեռել թաղելը մեծ սրբապղծութիւն էր²⁷:

Նա այդ քարի տեղը, նախկինում, ստորերկրյա խուցը տանող դռան տեղ է ենթադրում, որը հետագայում լցվել է հողով: Թորամանյանի կարծիքը զուրկ չէ ամենայն հավանականութիւնից: Եվ ինչո՞ւ վիճել, մի-թե՞ մեծ հայրապետի առունը անմահ չէ. նա մի ալմեայի հրաշագեղ կոթող է կանգնել, որ իր անունն էլ, գերեզմանն էլ, ձուլվել միացել են տաճարին, դարձել մի անմեռ զաղափար:

Ջարմանում ես, ո՞րքան լավատես է եղել մեր ժողովուրդը, ո՞րքան արհաւիրք ու աղետ է տեսել նա, բայց մի փոքր խաղաղիկ շրջան, մի փոքր ժամանակամիջոց կոփվների խառնիճադանձ թոհուրոհի մեջ և ահա հրաշայիքներ է կերտել, Հոփսիմեյանց տաճարներ ու Զվարթնոցներ կանգնել:

26. Ղ. Ալիշան — Այաթուրա, Վենետիկ, 1890 թ., էջ 239:

27. Թ. Թորամանյան — Նյութեր հայկական աստաղակաթողութեան պատմութեան, Երևան, 1942 թ., էջ 253:

26. Պատմութիւն Առաքել վարդապետի Դաւրթեցւոյ, Վաղարշապատ, 1894 թ., էջ 136—137:

ՋԵՐԵԼ-ՄՈՒՍԱՏԻ ԲԱՐՐԱՌԵ՛

3. ՋԵՐԵԼ-ՄՈՒՍԱՏԻ ԲԱՐՐԱՌԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՐԱՎՈՐԵՐ
ԵՎ ՄԻ ԽՈՒՄԻ ԲԱՌԵՐԻ ԱՌԱՋԵՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ջերել-Մուսայի բարբառը պատկանում է հայ բարբառագիտության կը (կու) ճյուղին, Պայնաբանական տեսակներից նշելի է ձայնավորների գրեթե միշտ կատարվող ձայնափոխումը, խուլ բաղաձայններից առաջ ձայնավորների վերածումը իւ (յու)-ի:

Ձևարանական տեսակներից աչքի են զարնում երկու երևույթ. նախ հոգնակի կազմելու բազմաթիվ ձևեր, որոնք գոյություն չունեն ո՛չ գրական հայերենում և ո՛չ էլ մի այլ բայբառում, և երկրորդ՝ անորոշ լծորդության իլ վերջավորությունները: Հին հայերենի թուր շուրս լծորդությունները՝ ել, իլ, ալ, ուլ և նրանց մյուս կերպարները՝ եև, նիլ, նայլ, նուլ անորոշ դերբայում, բարբառում անխտիր վերածվում են իլ ձևի, իսկ որպես առանձին լծորդություններ հանդես են գալիս խոնարհման ժամանակ:

Աչքի դարձող երևույթներ են նաև զը և լը հետադիրների գործածությունը դերանունների փոխարեն և շատճմանափակվող բայակերտումը թե՛ հայերեն և թե՛ փոխառյալ արմատներին:

Չափազանց նշանակալից է նաև Ջերել-Մուսայի բարբառում գործածվող դավառական և քարբառին հատուկ բառերի առատությունը (մոտ 400), որոնց ուսումնասիրությունը նոր հերքում կհանդիսանա թե՛ հայ բարբառագիտության և թե՛ հայոց լեզվի հետազա ուսումնասիրման գործում:

Այս առանձնահատկություններով, Ջերել-Մուսայի բարբառը իր ուրույն դիրքն է գրա-

վում հայ բարբառագիտության մեջ և իրավունք է ստանում գիտական լուրջ ուշադրություն:

Այստեղ հատկապես անհրաժեշտ է նշել երկար շարանն ալն բառերի, որոնք են. թարկվել են յուրօրինակ իմաստափոխման կամ հին հայերենի տվյալ բառի վրա մի յուրահատկություն են ավելացրել:

1. Բարբառում գոյություն ունեն մի շարք բառեր, որոնք հին հայերենի իմաստից ամբողջովին այլ իմաստ են ստացել, բայց որոնք իրենց հին իմաստով ի հայտ են գալիս միայն ասացվածքների, արտահայտությունների մեջ. օրինակ.

ա. Հին հայերենի յիշել բայը ձայնափոխվելով դարձել է իշիլ, որը բարբառում նշանակում է նայել. սակայն որ դա իրոք յիշել բայն է, հանդես է գալիս երկու արտահայտությունների մեջ. «յիւտըն իշէ» — «Աստծուն հիշի՛ր», ասացվածք, որը գործածվում է մեկին վախեցնելու կամ բարոյությունները նշելու, և «իշեւըր պարեհ» — «հիշատակությունը բարե», որն ասվում է հետափոր ազգայնական կամ ծանոթին խոնավցության ժամանակ հիշելիս:

բ. Հին հայերենի պապ բառը ձայնափոխվելով դարձել է բուր, որը բարբառում ստացել է երկու իմաստ՝ 1. կնճառայր, բալետ, 2. քանալ (քահանայի համար կն նտի ուրիշ բառ՝ իրից — երեց). իսկ որ դա իրոք պապ բառն է, հանդես է գալիս արտահայտությունների մեջ. օրինակ. «Մի քաղաքին իրիւք մարդաք էրի» — «մեր պապերը խն. յացի մարդիկ էին», կամ՝ «իրենց բաղադրել յաղաք» — «իրենց պապերի ժամանակ»:

1. Սկիզբը տե՛ս «Էջմիածին» ամսագրի 1952 թվականի մարտի համարում:

2. Բազմաթիվ են այն բառերը, որոնք հին հայերենի ընդհանուր իմաստից պահել են միայն մի երանգը, իսկ բառի լայն առումով նշանակությունը կա՛մ վերցվել է մի օտար լեզվից և կա՛մ գործածվում է հայերենի մի ուրիշ հոմանիշը. օրինակներ.

ա. Ուղեղ բառը ձայնափոխվելով դարձել է դող, որը բարբառում նշանակում է ոսկե-րի ծուծ, իսկ ուղեղ բառի փոխարեն գործածվում է թյուրքերեն պեյն բառը:

բ. Դեղ ձայնափոխվելով դարձել է դիդ, որը բարբառում նշանակում է միայն բուժավոր դեղ, այստեղից դիդի—բուժավորել, իսկ դեղ բառի փոխարեն գործածվում է թյուրքերեն իլլաջ բառը:

գ. Խեղճի ձայնափոխվելով դարձել է խնարի, որը բարբառում նշանակում է մեկին բարձր մաղթել, բարեմաղթություն անել, իսկ խեղճի բայի փոխարեն գործածվում է նրա հայերենի մյուս հոմանիշը՝ աղաչել — աղչիլ:

դ. Գրպան ձայնափոխվելով դարձել է կրտրոն, որը նշանակում է ձագագրպան, իսկ գրպան բառի փոխարեն գործածվում է թյուրքերեն ջիր բառը:

ե. Քափել ձայնափոխվելով դարձել է քափիլ, որը բարբառում նշանակում է կեռակուր լցնել, իսկ քափել բառի փոխարեն

ա. եայել ձայնափոխվելով հիյիլ	բարբառում նշանակում է սպասել			
բ. պաղել	»	բառգիլ	»	» քնել
գ. իմեռլ	»	իմնիլ	»	» զարթնել
դ. քառել	»	քեռիլ	»	» հափշտակել
ե. պարել	»	բարիլ	»	» սզալ, ողբալ
զ. դադարել	»	դադիրնիլ	»	» հոգնել
է. մշտլ	»	մըշլըք	»	» աշակերտ
թ. աճել	»	իչիլ	»	» հրաշքով շատանալ
ժ. եղթթ կիճ	»	աղթթըգն	»	» հերեղթթ կիճ
Ճ. տապալել	»	թաթիլ	»	» թիկն ալալ

Բառերի այսօրինակ ձայնափոխումը պետք է բացատրել այդ բառերի տվեցած երանգներից մի երանգի ընդհանրացումով կամ մի երանգի շեշտումով: Օրինակ. հայել հին հայերենում նշանակում է նայել, փակ բարբառում ստացել է սպասել իմաստը, այսինքն նայել մեկի, մի քանի համար, մեկի ճանապարհին նայել, ինչպես ժողովուրդն է առտա՛մ հայքս ճամբիդ նայելով ջուր դառալիս, այսինքն՝ ժերկար սպասեցիք: Նույնն է պարսկերեն իմեռլ բառի համար, որը բարբառում ստացել է զարթնել իմաստը, արևից քնած ժամանակ մարդ ոչինչ չի հսկանում, ոչինչ չի ըմբռնում, այլ դարձի-

գործածվում է զուտ բարբառին հատուկ ֆիրիլ բառը:

զ. Առատ ձայնափոխվելով դարձել է ըր-ուտ, որը նշանակում է ամեն, իսկ առատ բառի փոխարեն գործածվում է թյուրքերեն բուլ (բուլ) բառը:

է. Որսալ ձայնափոխվելով դարձել է իրսիլ, որը բարբառում նշանակում է միայն գիշերով որսալ, իսկ որսալ բառի փոխարեն գործածվում է թյուրքարմատ ալ ինիլ բառը:

ը. Ընտանի ձայնափոխվելով դարձել է ընդանա, որը բարբառում նշանակում է ազգակն, իսկ ընտանի բառի փոխարեն գործածվում է դանա բառը (ընդամայի ըն ընկել է):

Հանանակա՛ն է, որ այս բառերի երկար շարանը ժամանակին լայն գործածություն մեջ է եղել քուն առումներով, սակայն հետագայում օտար լեզուների ազդեցությամբ մի փոքրից, հայերից կտրված լինելը մյուս կողմից, պատճառ են դարձել, որ այսպես մնա բառի մի երանգը միայն հասնալ իմաստափոխված:

3. Ամենից հետաքրքիր սակայն լատերի այն շարանն է, որոնք հին հայերենում իրենց տվեցած իմաստից աղբյուրովին տարբեր իմաստ են ստացել, այսպիսով ստեղծելով բարբառում նոր իմաստ ստացած բառերի մի մեծ խումբ: Ահավաստի օրինակներ.

նելուց հետո է հասկանում, ըմբռնում: Ահա այդ երանգներն են, որ շեշտվել են և իրենց կնիքը դրել ամբողջ բառի վրա: Պարել բառը ձայնափոխվելով դարձել է բարիլ, որը նշանակում է բարբառում սզալ, ողբալ, և գործածվում է հատկապես աղքատ հայր եղած ժամանակ և մեկնելիս ողբալուն: Հայտնի է, որ հայր տանելիս պարում են, ժողովում: Նույնն է եղել պարսկերեն նաև հնում թագում կատարելիս, որը երգ ու պարով է կատարվել, և ահա այդ առարկայական իմաստը վերածվելով վերացականի, փոխել բառը բարբառում ստացել է ամբողջովին այլ իմաստ՝ սզալ, ողբալ:

Ոսկայն ամենից զարմանալին տոտ բա-
սի իմաստափոխումն է: Տառ ձայնափոխ-
վելով դուր, բարբառում նշանակում է նայր:
նույնն է նաև տառիկ — զաղափ — նայրիկ:
Ջարմանայն է բառի սեռի և իմաստի այս-
որինակ ձայնափոխումը, այնինչ մայր բառը
սովորական ձայնափոխմամբ պահել է իր
իմաստը մայր — մար: Բարբառում մեծ մայր
ձեն էլ չկա տառ-ի փոխարեն. մեծ մայր
ձայնափոխվելով մինն մար, նշանակում է
մանկաբարձ կին, իսկ տառ բառի փոխարեն
գործածվում է թյուրքերեն նման բառը:

4. Որ Զեքել-Մուսայի բարբառում հնու-
ավելի շատ են եղի հայերենի ձայնափոխված
բառերը և միայն հնտազայում մի կողմից
օտար լեզուների ազդեցությամբ և մյուս
կողմից հայական միջավայրից կտրված լի-
նելու պատճառով շատ բառեր են դուրս մղ-
վել բարբառից և դրանք երբեք չեն գործած-
վում և կամ փոխ են վերցվել օտար լեզու-
ներից, դրա վառ ապացույցն այն է, որ
բարբառում հատկապես արտահայտություն-
ների, անձնանքների, ասացվածքների կամ
հատուկ պարագաների մեջ հանդես են դա-
լիս բառեր, որոնք առանձին վերցրած գոր-
ծածական չեն: Ահավաստիկ այդպիսի մի քանի
արտահայտությունների օրինակներ.

ա. «Բիւր-բաղուռ լըլ ընճուս» — ակտոր
պատառ թող լինես»: այստեղ հանդես եկող
պղիւր — կտոր բառը առանձին վերցրած
բարբառում գործածական չէ:

բ. «Էմ բարդոն արբուն դուրք» — Ժամ պա-
պի ապրած դարը»: այստեղ հանդես եկող
դար — դիր բառը այժմ որպես առանձին
բառ գործածական չէ:

գ. Թառաւորիլ, ձայնափոխումը սպառա-
ւորել բառի, որը գործածվում է միայն եկե-
ղեցում ծառայություն կատարելու համար.
իսկ ուրիշ դեպքերում գործածական չէ:

դ. Ստար բառը ձայնափոխվելով օղիւր,
գործածվում է հարեան հավերժի բակից
քշելիս, որպես օտարների, իսկ առանձին
վերցրած գործածական չէ:

ե. Հրամլի բառից մնացել է միայն եզակի
հրամայականը՝ հրամէ՛ — հրմէ՛, կանչողին
պատահանելու, իսկ ուրիշ դեպքերում այդ
բայը գործածական չէ:

զ. Ձիւր (ծոր) և Փիւր (բերդ), որոնք
միայն հատուկ տեղի անուններ են հնուց
մնացած, իսկ այժմ որպես առանձին բառեր
գործածական չեն:

է. Նուլ (նու) և նանաբիդ (նանապետ)
գործածվում են միայն Նոյ նահապետի
պատմության համար, իսկ ուրիշ դեպքերում
գործածական չեն:

ը. Սկղմել ձայնափոխվելով լնղղմիլ,
գործածվում է միայն անեծքի մեջ. «Բըզը
բուլուզիդ զըլ ընզըմես» — Եղինչ կոկորդ
թող քնկղմվես»:

5. Վերեր (Յ 4-ում) ասվածը նույնու-
թյամբ կարելի է կոչել նաև այն բառերի
համար, որոնք բարբառում կա՛մ գոյական
ունեն և բայ չունեն և կա՛մ բայ ունեն և
գոյական չունեն. Կա՛մ մի բանի օրինակներ.

ա. Գող որպես գոյական գոյություն չունի
բարբառում. գործածվում է արարքերն իս-
րամա բառը, սակայն որպես բայ կա
կուղենլ — գողանալ:

բ. Սուռ խոսել որպես բայ գոյություն
ունի բարբառում՝ սող խոսիլ, սակայն սուս-
խոս բառի փոխարեն գործածվում է թյուր-
քերեն յալանջա բառը. շատ հազվադեպ
գործածվում է նաև սող խոսիլ (սուտ խո-
սող):

գ. Հիււնը որպես բայ և գոյական կո
բարբառում՝ հիվուն — հիււնը և հիվընիլ
— հիււնդանալ. սակայն չկա հիււնդանոց
բառը. գործածվում է թյուրքերեն խասդա-
խանա:

դ. Սիւրիլ որպես բայ կա՛ սիւրիլ, սակայն
գոյականը՝ սըր չկա. գործածվում է թյուրքե-
րեն սեղա բառը:

Վերև հիշված բոլոր կետերը սնծիստեղծու-
թեն ապացուցում են մի բան, որ հնում բար-
բառը ավելի հարուստ է եղել հայերեն բա-
ռերով և հնտազայում միայն դրանք դուրս
են մղվել: Ցավալի է, որ բարբառում ոչինչ
չի պահված. ոչ մի հին գրավոր փաստա-
թուղթ, որից հնարավոր լինե՛ր ավելի ճշգրիտ
և ավելի փաստացի հետևություններ անել:
Բերանացի կնիւտով պահպանված հեքիաթ-
ները, լեզնդները ըստ սովորականի դարձել
են նոր բառապաշարով և զովար է դրանցից
օգտվել:

Ահհրաժեշտ է նաև նշել, որ վերև հիշված
օրինակները դեռևս լրիվ չեն ընդգրկում բար-
բառի նման օրինակ արտահայտությունները.
ես աշխատել եմ միայն դրանցից ամենից
ցայտունները տալ:

10. Բազմավանկ բառերի բառամիջում ե-
թե և ձայնավորին հաջորդում է գ, կ, ք, խ
և դ բաղաձայններից որևէ մեկը, ապա ա
դառնում է իւ, նախորդ վանկի ա-ն դառ-
նում է ա, իսկ գ, կ բաղաձայնները դառնում
են ք, տախտակ — դախտիւք, պատարագ —
բադարիւք, փացախ — փացիւք, կոնակ —
գիւլիւք, քարակ — պարիւք, մարդակ — մար-
դիւք:

11. Երկուսից ավելի վանկեր ունեցող
բազմավանկ բառերի մեջ երբ իրար են հա-
ջորդում երկու ա, սովորաբար մեկն ընկնում
է, իսկ մյուսը կամ մնում է ա, կամ դառ-
նում ա. պտգանել — բաքնիլ, ստտակել —
ստտկիլ, շալակել — շակիլ, մտտանի —
մադնա, հարսնանիք — հարսնաք, ցամաքել —
ցամքիլ, հեռանալ — հեռվքիլ, հասկանալ —
հասգքիլ, Թառնել — հավքիլ, կարկատել —
գարգրդիլ, պատառել — բադիլ:

Կրոնական առումով միայն գործածվող մի
քանի բառերի մեջ ա չի ընկել, այլ միայն
ձայնափոխվել է. պատարագ — բադարիւք,
շաշտակ — շաշտիլ, ալագան — ալագուն:

12. Եթե ա ձայնավորին հաջորդում է ն, չ,
շ տառերից որևէ մեկը, բաց վանկում ա
դառնում է ք. կաշի — գիշա, պաշար — քի-
շար, խաշել — խիշիլ, անել — իշիլ, մաշել —
միշիլ, աշուն — իշշոնք, աչեւ — իշվա, փա-
շել — փիշիլ, խաշել — խիշիլ:

13. Երկու պարագաներում հին հայերենի
ա ձայնավորը մնում է անփոփոխ.

ա. Եթե ա ձայնավորին հաջորդում է ն, չ,
լ, չ, ղ, ն, ն հնչյուններից որևէ մեկը
փակ վանկում. ճանք — ջանք, ականք — ա-
քանք, մանք — մալ, կանաչ — գանաչ, առաք —
յառանք, քոնք — քալ, առաչ — ալաչ, աչք —
աչք, ճաչք — ճաչք, խաչ — խաչ, ժանգ —
ժանգ:

Այս պարագային նախորդ վանկի ա-ն էլ
պահում է իր նույն հնչյունը ձայնական ներ-
դաշնակությամբ համար:

բ. Եթե հին հայերենում բառը վերջանում է
ի ձայնավորով, որը բարձրադրում դառնում է
ա, ապա ձայնական ներդաշնակության հա-
մար նախորդ վանկի ա ձայնավորը մնում
է անփոփոխ ա. մատանի — մադնա, ըն-
տանի — ընդանա, տանենի — դունցինա,
կաղնի — կաղնա, անլի — այլա:

14. Կաք բառը կաթիլ իմաստով դառնում
է գոթ, իսկ մարդու, անասունի կաթ իմաս-
տով դառնում է գէթ, որը մնացորդն է հնու-
գործածական և մինչև այժմ էլ որոշ բառե-
րի մեջ մնացած կիթ բառի. օրինակ ձկնկիթ,
հուկիթ:

15. ա բառավորում դառնում է օ. ճիւսա
— ճաւօ, հապա — հաքօ, զնա — զնօ և այլն:

16. Խոնարհման, ածանցման, հոլովման
կամ բարդության ժամանակ հաճախ ա ձայ-
նավորը նորից ձայնափոխվում է. ամպ —
ոււմք — ամքոնք, աւալ — ալվիւք, հաց — հուց
— հացիւք, ականք — ագանք — ագրնիլ, ըն-
տանի — ընդանա — ընդանաք, փար — փուր
— փարօք:

Ե

17. Միավանկ բառերի բառասկզբում ե
դառնում է ի. ես — իս, ել — իլ, եմ — իմ:
Երբ մակբայը դարձել է յիփ:

18. Բազմավանկ բառերի բառասկզբում ե
հատկապես բաղաձայնից առաջ, ե դառ-
նում է ի. երես — իրիս, երէց — իրից, ե-
րինք — իրինք, երկաթ — իրգաթ, երկայն —
իրգան, երեկոյ — իրիգօն, երագ — իրոն,
եփել — իփիլ:

19. Ոչանել բայը դարձել է ըննիլ (ե — ը,
սղվել է լ). երկուք և երեք թվականները
դարձել են ըրգ'օք, ըրք:

20. Թե՛ միավանկ և թե՛ բազմավանկ բա-
ռերի բառամիջում ե դառնում է ի. ցեղ —
ցից, կե՛ր — գի՛ր, հեա — հիդ, քեփ — քիփ,
խել — խիլ, համեմ — համիմ, առեղ — ա-
սիդ, վարժապետ — վարժաքիդ, տրև — ա-
րիվ, ձեւ — ձիվիլ, արեք — ափիթ:

21. Ե ձայնավորը կամ ընկել է կամ ը
է դարձել հետևյալ բառերի մեջ. խեչեփառ —
խըչպառ, սեղմել — սըղմիլ, երեք — ըրք,
երեքսլ — իրիգօն, քարեկենդան — պարգըն-
դինք, ճեշտակ — ճըրշիւք, գերեզման —
գըրըզմոն, փոռ — փոա, փռակիւն — փոը-
գեն, ունենալ — ունընիլ: Բացառություն է
ձեռ — ձառ բառը (ե — ա):

22. Բառասկզբի ե ձայնավորը ընկել է.
եղունգ — ղոնկ, եկեղեցի — գիդիցա:

23. Բառասկզբի ե դարձել է ու. երբալ —
սուրբիլ, երդում — ուփօք:

24. Առանձնահատուկ է երբայր բառի
ձայնափոխումը, որը դառնում է ալապար:
Ակադեմիկոս 2. Աճառյանի վարժեցող դա
հին հայերենի երկրորդ ձևից՝ աղբայր-ից է
մնացել:

25. Անօրինակ ձայնափոխում է երեսուն
բառը, որը դարձել է յարսոն. սա փառստուն
— փոստոն բառի հետ ձայնական ճեղքաշ-
նակության արդյունք է:

3. Տե՛ս 2. Աճառյան, ժողովրդական Պոետ բարբա-
ռի, Երևան, 1941 թ., էջ 35, § 12: Տե՛ս նաև եռու-
նի ժողովրդական ձայնների բարբառի, Երևան, 1947 թ.,
էջ 26, § 15:

նույնպիսի բացառություն է ուղեղ բառի ձայնափոխումը, որը դարձել է ղող, բառամիջի ե — օ ձայնափոխմամբ, որը բարբառում նշանակում է ոսկորի ծած:

է

26. Բառակցքում պատահող բառերի մեջ է դառնում է ի. էլ — իշ, էշուփին — իշուփեն:

27. Թե՛ միավանկ է թե՛ բազմավանկ բառերի մեջ է դառնում է ի. դէմ — դիմ, խլէզ — խլիզ, կէս — գիս, ձէք — ձիք, գոմէշ — կիմիշ, մէշ — միշ, գէշ — կիշ, ետէց — իրից, երէկ — իրիկ, մէշք — միշք, տէր — դիր, շէն — շին:

28. Բառավերջում պատահող երկու օրինակները տարբեր տարբեր ձևեր ունեն. կիրակէ — գիրագէ — գիրագա, մարգոէ — մարգարա:

29. Էական բայի է, էինք, էին ձևերի բառակցքի է-ն նույնությամբ մտնում է բարբառում:

ը

30. Ը ձայնավորը բարբառում բառակցքում առհասարակ մտնում է անփոփոխ. քնտանի — քնդանա, քնկեր — քնգիր (կա նաև ինգիր), րոուպ — րուոպ: Բացառություններ են՝ քնտրել — քնդրիլ (ալիւացել է ն) — կա նաև ընտրիլ, ընկալգ — ունգալգ (ը — ու), ընկուզենի — ունգըզիմա (ը — ու), քնձառիւծ — քնձ (ը — օ):

31. Բառամիջում ը ձայնավորը կարող է տեղափոխվել, կարող է անհնարանալ, կարող է պահել իր տեղը. խնձորենի — խընցորինա, բոտնել — բըրդընիլ, ճնճուկ — ջընջըրօֆ, փոփրել — փըրփըրիլ, հրեշտակ — հըրըշդիւֆ, լսել — լըսիլ, կրել — գըրիլ, կտցել — գըղցիլ, սրբաբիւն — սըրփուրեն:

32. Բառավերջում, երկու կամ երեք փաղաձայնով վերջացող բառերի մեջ, հատկապես բ փաղաձայնից առաջ ը ավելանում է հնչյուն հեշտության համար. սանտր — սունդր, մանր — մունդր (մանր-ի հին ձևը ը փաղաձայնով), նուր — նուրք, բարձր — պունցըր, մեղր — միղըր, տագր — դակըր, քանձր — քունձըր, ճիպո — չարքո:

ի

33. Ի ձայնավորը միավանկ բառերի բառակցքում դառնում է է. ինք — էնք, ինք — էնք, իր — էր, իմ — էմ:

34. Բազմավանկ բառերի բառակցքում ի մտնում է ի. իջանել — իշնիլ, իշխել — իշխիլ, իշխող — իշխիլ:

Ամբողջովին յուրահատուկ ձայնափոխում է իզնառիւս հատուկ անունը, որը դառնում է Դառու:

35. Իիւրական բառերի բառամիջում ի դառնում է է. քիզ — քէզ, ճիւ — ճէն, ցից — ցէց, միս — մէս, գիր — կիշ:

36. Բազմավանկ բառերի վերջին վանկում ի դառնում է է կամ ա, պահիր — բանէր, խլին — խլինէ, աղիք — աղաք, շապիկ — շաքաք, շափիշ — շամէշ, ամիս — ամէս, բաճալիք — պալէնէ, երկինք — իրգէնէ, գետին — կիդէն, ծաղիկ — ծաղակ:

37. Բազմավանկ բառերի շախարհ վանկում ի մտնում է հ. սիրել — սիրիլ, գիրէշ — կիշիշ, շինել — շինիլ, տիրանալ — դիրանիլ, աճիճել — աճիճիլ, սիրուն — սիրոն:

38. Բառավերջի ի ձայնավորը անփոփոխ դառնում է ա. այգի — իլլա, եղգի — ճիլլա, կաղնի — գաղնա, աւիլի — ավիլա, լեղի — լիղա, փոշի — փշա, կաշի — գիշա, ոսկի — փսգա, ճայելի — ճիլիլա, ընտանի — ընդանա: Նույն է պարագան փոխառյալ բառերի:

39. Երեք բառի մեջ բառավերջի ի ձայնավորը դարձել է էն. քի — քէն, ձի — ձէն, դրացի — դրացէն:

40. Մտերի անունը կերպով ենի մասնիկը անխոր դառնում է ինա. խնձորենի — խընցըրիւնա, րգենի — րիգինա, տանձենի — դանցինա, մտենի — մըմինա, դեղձենի — դիղցինա:

41. Բառամիջի ի ձայնավորը բնկել է հն. տեղալ բառերի մեջ. դարիլ — դուրիլ, դարիլայր — դուրվար, երկկամուն — իւրամուն:

42. Անորոշ լծորդության ի վերջավորությունը մտնում է անփոփոխ:

ո

43. Ո ձայնավորը միավանկ բառերի բառակցքում դառնում է վը. ոտ — վըղ, ուրձ — վըրց, ոսպ — վըսք: Որչ բառը դառնում է վիրք (ո — վի):

44. Բազմավանկ բառերի բառակցքում ո դառնում է ի. ոսկի — իսգա, ոշիլ — իշիլ, օրոնալ — իրիլ: Բացառություն է ոլորուն — ուլուրվիլ (ո — ու):

45. Միավանկ բառերի բառամիջում ո դառնում է ի. ոսխ — սիվա, փոս — փիւս, հող — խիլ, գոգ — կիւֆ, հոտ — ճիւղ, հոգ — ճիւր, պոռ — բիւղ, հոգ — ճիւր: Բացառություններ են չորս — չուրս (ո — ու), մում — միւմ (ո — ի):

46. Բազմավանկ բառերի բառամիջի վերջին վանկում ո դառնում է ի. քոց — կիւց,

վզեց—վզնից, օսկար— իսգիր, աղոտոտ— աղդիր, խանձող—խանձիր:

47. Բազմավանկ քառերի նախորդ, երկ-
րորդ վանկում ո գառնում է ի. փոշի— փի-
շա, բոշոսիլ— բիշմիլ, կոփիչ— գիփիչ,
փառել— փիթիլ, ցոռեան— ցիթին, կոթել—
գիթիլ, մոռել— միրիխ: Բացառություն է
մոխիր— մախիտ (ո—ա):

48. Բազմավանկ քառերի մեջ, որտեղ օր-
հու ո. իրար հաջորդական վանկերում են
գտնվում, սովորաբար առաջին ո-ն ձայնա-
փոխվում է. իսկ երկրորդը ընկնում կամ
դառնում ր. սովորել— սուրվիլ, բոռմել—
բիրմիլ, ժողովել— մոլովիլ, օրոհալ— իր-
ջիլ, բոռառել— պիրբիլ, խոստովանել—
խուստրվանիլ, ռորմել— ուլուրմիլ:

49. Բազմավանկ երկուսից ամբիջ վանկ
ունեցող քառերի մեջ ո ձայնավորը ընկնում
է կամ դառնում ր. խնձորենի— խըցըրենա,
կալձորիկ— գրնձորաֆ (դեմքի, մարմնի
ըջտիկ), ղնձոհավոր— շընթֆիլ:

Ողիյոյզ քառի քառասկզբի ո— ու ինչպես
և հաջորդ քաղաձայնը ընկել են. ողիյոյզ—
ղայզ:

ՈՒ

50. Միավանկ քառերի քառասկզբում ու
դառնում է օ. ուլ— օլ, ուր— օրթր, ուլտ—
օղղ, ուս— օս:

Ուր—յո՝ վերջվել է գրաբարի յո՝ Լե-
վից և հնչվում է յ կիրառականով:

51. Բազմավանկ քառերի քառասկզբում
ու մնում է ու. ուռել— ուղիլ, ուրազ— ու-
րիւֆ, ուրբար— ուրպար, ունենալ— ուր-
իլի, ուզել— ուզիլ:

52. Բառասկզբում ղ քաղաձայնից առաջ
ու ընկնում է. ուլալիլ— ղուրգիլ, խուլգիլ,
ուղեղ— ղօլ (հմտ. § 49): Բացառություն
է ուլիղ— իլլիլը քառ, որը, ինչպես մյուս
ձայնավորը, խոսյ քաղաձայնից առաջ դար-
ձել է իւ:

53. Միավանկ քառերի քառամիջում ու
դառնում է օ կամ օ. ղուռ— զօռ, քուր—
զօր, ձուկ— ձօկ, մուկ— մօկ, մուխ— մօխ,
սուտ— սօղ, քուր— քօր, քուրդ— փօրթ:

54. Բազմավանկ քառերի քառամիջի ու-ն
դառնում է օ. գլուխ— կլիթխ, փրվուր—
փրփօր, կակուղ— գակօղ, ամուր— ամօր,
ապուր— աքօր, մօրուֆ— մօրօֆ:

55. Բազմավանկ քառերի քառամիջի նա-
խորդ վանկերում ու մնում է անփոփոխ ու.
լատուրսել— քաղուրսիլ, յուտեալ— յուս-
ելի, կուրեալ— գուռելի:

56. Բառավերջում ու դառնում է օ, կըռկ-
նրվում է նախորդող քաղաձայնը. հեռու—
հիռու, լիզու— լիզօ, բրու— բրքօ, առու—
առո, լու— լօ: Բացառություն է երկու—
լրգր, լրգօֆ թվականը (ու—ր):

Եզրակացություն

57. Զայնավորների կրած փոփոխություն-
ները պարզ ցույց են տալիս, որ Զեքել-
Մուսայի բարբառում, չհաշված անհշան
ղեկերը, ձայնավորները դրեթե միշտ են.
թարկվում են փոփոխման:

Զայնափոխման համար սահմանված փա-
ռաններից մեծ մասը քաղաքական չեն, ամեն
ինչ ունի իր բացատրությունը, և երբեմն քա-
ցառություններն ավելի շատ են քան սխտե-
մի վերածված ձայնափոխումները:

Զեքել-Մուսայի բարբառի ձայնավորների
փոփոխությունը նմանության դժիւր լուրի տ շ
մի ալլ բարբառի հետ, հարց, որից և հե-
տեում է նրա գրեթե անհասկանալի լինելը
բարբառին անձնաժողով մարդկանց, որպես օ-
րինակ վերցնենց տ ձայնավորը, որը բար-
բառում փոխվում է հետեւյալ ձայնավորնե-
րին. ա, ա, ր, ի, ու, օ, իւ:

Հեզվի ձայնավորների առանցքը կազմող
ա, ե, ի, ի, ո, ու ձայնավորները ձայնափոխ-
վում են դրեթե միշտ:

58. Առանձնապես նկատելի է բարբառում
քառավորի ի ձայնավորի վերածումը ա
ձայնավորի, և այդ թե՛ հայերեն և թե՛ օտար
բառերի, թե՛ հոլովումների և թե՛ խոնար-
հումների ժամանակ. Հատկապես Հալի-Հա-
րիբիլի մասնաճյուղում քառավորում երբեք
ի ձայնավորը չի պատահում, որը արդյունք
է հնչման հեշտության, նկատելով որ քա-
ռավորում ա ավելի հեշտ է հնչվում քան ի:

59. Նկատելի է հույնական խոսյ քաղաձայն-
ներից առաջ (ա, դ, ֆ) ա ձայնավորի վերա-
ծումը իւ-ի կամ օ-ի, իսկ դ, կ թրթռուն քա-
ղաձայնները քառավորում առաջին քառ-
նում են ֆ խոսյ հնչման:

60. Զայնափոխման մեջ էական դեր է
խաղում շեշտադրության փոփոխումը: Այն
սխտեմի, որը սահմանված է, շեշտադրու-
թյան փոփոխմամբ վերաժվում է օտիւր սխ-
տեմի (տե՛ս § 36, 37, 46, 47, 54, 55):

Նույնպեսի նշանակություն ունի հաե ձայ-
նական ներդաշնակությունը (տե՛ս § 13):
Բառակազմությունը, հոլովումը և ուժան-
դումն էլ ազդում են ձայնափոխման վրա.
որովհետեւ այդ պարագաներին փոխվում է
շեշտադրությունը. հույն է և պարսկա՛ն խո-
հարհման ղեպքում (տե՛ս § 16):

(Շարունակելի)

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆՅԱՆ ՏՊԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ՝

19. ՆՈՐ-ԽԱՐԹԵՐԴ (ՆՈՐ-ԿՅԱՆՔ ԱՎԱՆ)

Նոր-խարբերդը, պաշտոնական անունով՝ Նոր-Կյանք ավանը, գտնվում է Երևանի մոտ, դեպի Արտաշատ տանող բանուկ խճուղու հզորքին։

Նոր-խարբերդը հիմնադրվել է 1927 թվականին, Սովետական Հայաստանի կառավարության հատուկ հոգատարությամբ, ընդհուպ առտասահմանի Համախարբերդցիական հայրենակցական միության ցանկության։ Ավանը, սակայն, մեծապես աճել ու բարգավաճել է վերջին 5—6 տարվա ընթացքում։ Սովետական կառավարությունը բազմաթիվ հայրենադարձ ընտանիքների տվել է երկարատև վարկ ու շինանյութեր, և նրանք մի քանի ամսվա ընթացքում ավանում կառուցել են գեղեցկատեսիլ տուֆաքերտ տներ, շքեղ ու լուսավոր։

Հարուստ է Նոր-Կյանք ավանի Մայիսի 1-ի անվան կոլտնտեսությունը, ինչպես հարուստ է ունեոր են Սովետական Հայաստանի բոլոր կոլտնտեսությունները։

Նոր-խարբերդի հողերից անցնում է Հայաստանի ամենամեծ ջրանցքներից մեկը՝ Ստալինյան ջրանցքը, որը ձգվում է Երևանից մինչև հեռավոր բերդառատ Արտաշատը

և ռոդում իր ճանապարհի վրա գտնվող ընդարձակ դաշտերը։

Բնակչության բարեկենցության խոշոր նպաստ է բերում նաև Նոր-խարբերդի Միկոյանի անվան մանվածքա-գործվածքային արտելի ֆաբրիկան, որն ունի մետաքսեղեն ու բամբակեղեն արտադրող և կարի բաժիններ։ Ես այստեղ տեսա մանվածքի համար ստացված ռեմբակ ոսկին՝ Զանդիրասարի բամբակը, որ ավելի սպիտակաթեյ ու մաքուր է, քան Ադանայի (Կիլիկիա) բամբակը։

Ինչպես սույն ֆաբրիկայում, նույնպես և խոր-Ձորի բուսաբանական հիմնարկում, որտեղ մշակում են պտղատու, զեղազարդող և դաշտապաշտպան անտառաշերտերի համար միլիոնավոր ծառերի տնկիներ, աշխատում են բազմաթիվ բանվորներ։

Նոր-խարբերդի արևելյան ծայրամասի թաղն է Նոր-Կեսարիան, որի մոտիկ է առողջապահական ամեն տեսակ հարմարություններով օժտված Հայժանդամների տունը՝ ծերանոցը։ Ավանն ունի բուժարան, միջնակարգ դպրոց, որի տնօրենն է չմշկածագի Համբարձում Գասպարյանը, փոստ, որի վարիչն է տիկին Թևրդյանը, մանկամուտը և մանկապարտեզը, որոնց վարիչն է տիկին Ռեբեկա Հակոբյանը՝ կողակիցը գյուղատնտեսի նախագահ հյուանդանիկցի Արամ Հակոբյանի։ Տիկին Ռեբեկան, լուսալիս օրից մինչև այժմ, խղճաբիտ և հոգաբու վերաբերմունք

1. Ետևանված ամսագրի 1953 թվականի հոկտեմբեր, նոյեմբեր-հոկտեմբերի և նոյեմբեր-դեկտեմբերի համարներից։

է ցուցաբերել իր գործին, իր խնամքին ու դաստիարակության հանձնված երեխաների հանդեպ:

Համաժողովրդային շինարար աշխատանքի շնորհիվ նոր-հարթերով մոտիկ ապագայում ունենալու է նաև իր սատորակ ըմպելի չուրը, Գառնիի չրից, Մինչև Սովետաշեն, ցկիլմետոր երկարության ջրմուղի խրամատի բացման հողային աշխատանքը կատարվել վերջացել է արդեն կուտենտեակների համատեղ ջանքերով, իսկ ջրի խողովակները կտրամադրվեն պատկան իշխանությունների կողմից:

— Հին հարբերդի հիշատակը վերածնված Սովետական Հայաստանի մայրաքաղաքում հողի վրա հավերժացնելու նպատակով հիմնադրված նոր-հարթերով, Սովետական կառավարության հողատարության և կոլեկտիվ տնտեսության շնորհիվ դառնում է ռեսպուբլիկայի գյուղատնտեսական բարգավաճ կենտրոններից մեկը. — ասում է կուտենտեակական Նշտն Տեր-Պետրոսյանը: Նա անցյալ տարի հսկայական եկամուտ է ունեցել իր աշխարհի դիմաց, խնամքով մշակում է նաև իր տնամերձ այգին: Մենք տեսնում ենք այնտեղ դեռևս հողի տակ թաղված խաղողի որ-թատունկերը, թթենիներն ու ծիրանենիները, ուսանողներն ու բալենիները, խնձորենիներն ու փշատենիները և այլ պտղատու ծառերը:

Կանգ ենք առնում կամարաձև սարփինայի տակ, որի վրա հանդուցված են որթատունկի մյուլերը:

Սա փորձի համար է, — ասում է փորձառու կուտենտեակյանը. — եթե արիշի վրա այս ձմեռվա ձյուններից անվտանգ դուրս գան և վարնան վերափոխեն այս ձյունները, նշանակում է, որ նրանք ցրտադմացկուն են և հետագայում կարող չկա նրանք թաղելու կամ ծածկելու: Այդպիսով ոչ միայն աշխատանքի խնայողություն կլինի, այլ նաև ապահովված խաղողի առատությունը, որովհետև արիշի վրա բարձրացած որթատունկի երկարածիք ճյուղերը ընդունակ են աճելի բազմաթիվ, աճելի մեծ և սովելի լուսավառուիկ ողկույթներ տալու:

Ես հետաքրքրվում եմ այդ շարքային կուտենտեակյանին և ակամայից մտածում, թե այդ ինչպես ու ինչպես է զարգացել հայ գյուղացին, սովետական նոր մարդը:

— Սրանք էլ մայիսյան վարդեր են, — շարունակում է նա՝ ցույց տալով կարճահասակ վարդենիների անհամար տնկիները, որոնք համարյա անանցանելի ցանկապուտ են կազմել հողամասի ամբողջ հարավային սահմանի վրա, բացի շրջափակի պատից:

«Եթե այստեղ լինեինք գարնանը, —

հիացմունքով մտածում եմ ես: Բայց զննողիկ է այստեղ նաև աշնանը, Հայաստանի ոսկեմաղ, հարուստ, կախարհիչ աշունը: Ես մոտվի պատկերացնում եմ պտուղների տակ թաքնված ճյուղերը, արևի տակ փայլվող խաղողի հակնյա հատիկները... Մտերս ընդհանուր է վրուցակիցս՝ Նշաղը, որ օրինական հպարտությամբ ցույց է տալիս իր հարուստ տնտեսությունը:

— Այդ բնակարանը, իր տնամերձ հողամասով, Հայնպից ներգաղթած Առուր Ֆերմանյանին է, այս՝ Սարգիս որդու, մյուսը՝ ալջկանս, երկուսն էլ այստեղ աճողանացած և զավակի տեր: Մեծ տղաս՝ Կարոն, ներկա տարի է ինչ երաժշտության դասատու է Ալվերդու միջնակարգ դպրոցում իր կնոջ հետ, որը դաշնամուրի ուսուցչուհի է: Հոկտեմբերյան Մեծ ռևոլյուցիայի 35-րդ տարեդարձին նվիրված օլիմպիադային մասնակցող և բավական լավ կազմակերպված լինելուն համար պնահաված խմբերից մեկին էր Խարոյի ղեկավարած Ալվերդու եղբայրի խումբը, — ասում է Նշանը, և ես նրա աչքերի մեջ նկատում եմ իր հարազատների կատարած աշխատանքից զոհ ու հրքանիկ հոր հպարտությունը:

Նշանը մեկն է այն բազմաթիվ հայերից, որ կրել է օտարության դառնություններ, թափառել տեղից տեղ, հիասթափվել օրիշարար Արամուտից, ոտքերի փոշին թրթռփելով հեռացել կապիտալիստական Ամերիկայի հողից... Ի վերջո հասել է երջանկության կայանը, տարիներով երազած խաղաղ ու երջանիկ կյանքի երկրին, իր 1946 թվականին ներգաղթել է մայր Հայրենիք՝ Սովետական Հայաստան:

Նշանի հետ մենք եղանակ են տիկին Վարդուհի Հովհաննիսյանի մոտ: Մենք մոտ մի ժամ զրույցներից նրա հետ: Տիկինը հիշեց մեծանուն խարբերողուն՝ Կիլիկիո կաթողիկոս լուսահոգի Սահակ Բ Խաչապանցին (եղեցի), որի ծերության վերջին տարիների պահպան հրեշտակն էր եղել Անթիլիասում: Նրա որդին՝ Զավենը, Ֆրանսիայում լեզվի ուսուցիչ է Երևանի 26 կոմունարների անվան միջնակարգ դպրոցում, իսկ հայտը՝ հայոց լեզվի և ուղիների դասատու է:

Արևը դեպի մայրամուտ էր թեքվել: Մեծ Մասիսն իր ստվերն էր ձգել Փոքր Մասիսի վրա, Ամպի փոքր ծվեններ լողում էին ոսկեգույն ճառանների մեջ: Դաշտերում արահող անասուններն սկսել էին բռնել գոմերի ճամբան: Խնձորու վրա շրջապայելու ելած մանկամարդ աղջիկներ երգելով դառնում էին իրենց տնկը: Եվ հա՛ն եկավ ավտորուսը, ինչ ուղեորներով, ինձ էլ ասում ու տալով դեպի Երևան:

14. ՍՈՎԵՏԱՇԵՆ

Անցնելով Արեւելյան-Արեւշի միջով, կարմրահող բլրի կողքից, ավտոճիւղը ուղղապտույտ սլանում է խճուղու վրա, որը ոչ մի նմանութիւն չունի Արտաշատի խճուղու հետ։ Սովետաշենի խճուղին, Արեւշից սկսյալ, բարձրանում է երբեմն բլրակների կողքերն ի վեր, երբեմն իջնելով ցածր՝ ձորակներն ի վայր, երբեք ռաւապտույտ զալարվելով բարձրանալու և ի վերջո մտնելու համար

Մասիսների դիմաց, Ալաքսի հովտին բարձրից նայող այս դարավանդի վրա։

Տեսնելով Սովետաշենի հայրենադարձ ընակիչների կառուցած մի քանի հարյուր քարաշեն տները, բերրի հանդերն ու տնամերձ այգիները, միտս եկավ արտասահմանի հին մտավորականներից մեկի, հանգուցյալ հողագետ Ե. Գ. Աղաթոնի հետելալ ճշգրիտ խոստովանութիւնը. «Մենք, որ տա-

Սովետաշենի դպրոցը

Մասիսին նայող մի բարձրավանդակի վրա հիմնադրված Սովետաշեն ավանի մեջ։

Այդ ավանը ինձ հիշեցնում է դատապարտելի ժլատութիւնը արտասահմանյան հայ մեծահարուստների, որոնք անցյալում Հայաստանում կառուցվելիք ավանի օգտին կատարված հանգանակութիւյան մասնակցում էին շատ չնչին գումարներով։ Դա 1926—1931 թվականներին էր։ Բարեբախտաբար ավանի շինարարական աշխատանքները ստանձնեց Հայաստանի կառավարութիւնը և Սովետաշենը մարմին առավ, իրականութիւն դարձավ, ծաղկեց ու բարգաւաճեց

բիւններ ի վեր կհետեինք Հայաստանի մեծ եղածին, չենք կրնար մեր հիացումը շարտադարձել մեր Հայրենիքին ներկա վարիչներուն, և մեր երախտագիտութիւնը կուղղվի նաև Մոսկվայի բուլձեկի մեծ վարիչներուն, որոնք իրենց բարյացակամ պաշտպանութիւնը կարելի ըրած են Հայաստանի գոյութիւնը, նյութական հսկա զոհողութեանց առջև չընկրկելով մեր սիրելի Հայրենիքի վերաշինութիւյան համար։ Մենք, գաղթական հայերս, պետք է գիտնանք խոստովանել և գնահատել այն անսահման ծառայութիւնները, զորս բուլձեկները ըրին մեր Հայրենիքին։

Սրանից մոտ քառորդ դար առաջ, մի հայ մտավորականի կողմից Սովետական Միության վարիչների նկատմամբ արտահայտված կրախտագիտությունը ներկայումս, ի բաց առաջ ցանցառաքիվ դավաճաններից, արտասահմանի ողջ հայության անկեղծ զգացմունքներն է արտահայտում, որովհետև յուրաքանչյուր հայի խորը համոզմունքն է այլևս, որ վերածնված Հայաստանի ժողովուրդին վեճ, ժողովուրդ, բարգավաճել են Սովետական ինքնի նման բազմաթիվ մեկը մյուսից մեծ ու շեն ավանդներ, միայն և միայն շնորհիվ Սովետական կառավարության ամենօրյա հոգատրությունի։

Սովետաշենի կենտրոնական ընդարձակ հրապարակի ամենաաղաճող շենքն է միջնա-կարգ դպրոցը։ Նրա դիմացը, մի գեղեցիկ ծառաստանի մեջ ուշադրությունը է գրավում մանկատան գեղեցիկ սպիտակ շենքը։ Ավելի կամ նվազ հեռավորության վրա գտնվում են մանկապարտեզը, մանկամսուրը, ակումբը, բուժարանը և հասարակական այլ հիմնարկները։

Բնակչության բարեկեցության մեծապես ստատորմ են տեքստիլ-տրիկոտաժի և կոշակաբային արտոնները։

Ես լսեցիք դուրս ուղիախաց տեսնելով, որ Դորայի (Բեյրութ, Անդրհայկ) փողոցի վրա ռժման կոշիկած փողոցիկ խանութում, հոր ձեռքի տակ կոշակաբուրություն սովորող Ասատրյան (Չալոտյան) Անդրանիկը, այժմ, Հայաստանում, Սովետաշեն ավանի Սոցաշավ կոշիկի արտելի անվանի բաժանմունքի վարիչներից մեկն է դարձել։ Նրա հետ է նաև իր մեկ ծուլը։

— Անդրանիկ, — ասում է Սոցաշավ արտելի դանձապահ Պետրոս Չալոտյանը, — Հայաստանի Բեթն արդյունաբերություն մի-նիստություն կոշիկի տեխնիկումում չորս տարի սովորելով, հիանալի մասնագիտացավ իր արհեստին։ Ավագ դուստրս՝ Լուսինը, ֆրանսերենի դասատու է Սովետաշենի դպրոցում և միաժամանակ սովորում է Հեռակա մանկավարժական ինստիտուտում։ Կրտսերս՝ Աստղիկը, այս տարի ավարտում է Որևանի № 45 տասնամյա դպրոցը։

Իմ խոսակիցը խանդավառվել էր իր հարազատ զավակների փայլուն ապագայով։ Այդ խանդավառությունը փոխանցվեց ինձ էլ, երբ նրա աղջիկը՝ Լուսինը, ուրախ ու ժըպտուն հայտարարեց.

— Բարեկամներ, թույլ տվեցե՛ք ինձ ցուցնել ձեր տանը։

— Ժամը 18-ն է. ո՛ր եք գնալու այս ժամին, — հարցրի ես ժամացույցին նայելով։

— Երևան եմ գնալու. այս երեկո քնու-թյուն ունեմ ինստիտուտում, — զվարթ պատասխանեց նա և թիթևներիկ պես թուլուն դուրս խոլացավ։

Սովետաշենից մինչև Երևան էր գնում նա ութսու քնուկից ներկայանալու, ինչպես ամեն օր գնում է ուսում ու գիտություն ամբարներում, մտավոր բարձր մակարդակի հասնելու, Հայրենիքի արժանավոր զավակ դառնալու համար։ Այսպես են մեր երկրի բոլոր երիտասարդները, աղջիկ լինեն՝ խնդամարդի ի տես Հայաստանի ուսումնասիր, հաստատակամ, ապագայի մասին վստահ, դեպի լուսավոր բարձունքներ սլացող այս առողջ ու կայտառ երիտասարդության, ինչպես լավագույն արտասահմանի հայ երիտասարդության մասին, որի կյանքը իզուր փշանում է օտար երկրների վատասերիչ միջոցառումով՝ կեղտոտ պարասրահների մեջ, վատառողջ փնտեսների սեղանների առջև։

Իրիկնամուտին, երբ ես պատրաստվում էի Որևան վերադառնալ, մեծ հաճույքով դիտեցի խոզերի երամակն և արջառներ ու պառանդների հոտերը, որոնք պատկանում են Սովետաշենի կոլտնտեսության (նախագահ՝ աղբամանցի Դավիթ Ռուբայրյան)։ Դրանք կենդանի փաստեր են կոլտնտեսականների բարեկեցության, որն օրավուր աճում և ամրանում է այս գլուխով՝ շնորհիվ ստեղծագործ աշխատանքի։

Մի անգամ ես ման գալով Սովետաշենի լայն ու մաքուր փողոցներում, տեսնելով ավանի պայծառ լույսերը, լսելով սպիտակ տների լուսամուտներից դուրս թափանցող խանդավառ ռադիոհաղորդումները և իմանալով, որ ավանն ունի կինո և երկու արտոնների երգիչներից կազմված երգչիկ խումբ, ես ցավով հիշեցի թյուրքական և արաբական գյուղերը, որտեղ գյուղացիները բնակվում են դռների և ակոռների մեջ, անասունների հետ կողք-կողքի, լուսավորվում են նավթի թիթեղե ճրագներով (մի բան, որից առաջանում է ալքերի տկարություն և այլ հիվանդություններ), իմում են ճահճալուր ու վարակվում մալարիայից, շնչում են փողոց ու միկրոբային օդ, սնվում են վայրի բանջարներով, խոտով ու առողջապահական հոգատարության բացակայության պատճառով թոքախտ են լինում։

Լուսինը բարձրացել էր Գեղամա սարերից վեր ու լույս էր ցողում համայնական դաշտերի վրա, երբ արագասուր տակսին ինձ հասցրեց մարաքաղաք՝ Երևան։

(Նառուևակելի)

ՀԱՄԱՌՈՏ ԼՈՒՐԵՐ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ

ԱՐԼԻՍՏ ԵՎ ԿՅԱՆՐ

ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՐԼԻՍՏԻ ՅՈՒՑԱՀԱՆԻԿԻՍ — Հունվարի 25-ին Երևանի նկարիչների տանը բացվեց կիրառական արվեստի ինքնագործ խմբակների և առանձին սիրող նկարիչների գործերի ցուցահանդեսը: Ընդհանրապես ժամանակցում են ավելի քան 100 ինքնուստեղծագործողներ՝ ռեալիստիկայի տարերի ցուցահանդեսից և գլուղերից, ժուլգործիկներից և խորհրդի թիվը հասնում է 300-ի: Այստեղ ներկայացված են քանդակագործության, փորագրության, փայտագրության, ձեռագործի, գորգագործության, լուղանկարչության, զբաղիկայի լավագույն օրինակները:

Ընդհանրապես այցելողների ուշադրություն են դարձնում անսեպագետ Հակոբ Ազատյանի երկու սափորները (ժիրանի փայտից), գորգագործ Մխանկ Արսլանի «Աղբյուրի մոտ» և «Հանուն խաղաղության» գործերը:

Ուշադրավ են լրինվում հետևյալի վրա 136 տառով գրված սղջյունի խոսքերը լին ժողովրդին, Սովետական Աղբյուրների 30-ամյակին նվիրված պողպատաձուլի կնարագործ ծաղկամանը և այլ հիանալի կնարներ, քանդակագործություններ ու փորագրություններ:

Ընդհանրապես ներկայացված աշխատանքները վկայում են մեր ժողովրդի ստեղծագործ ուժի և նրա անսպառ հնարավորությունների մասին:

Ընդհանրապես լավագույն գործերը կներկայացվեն Մոսկվայում կազմակերպվելիք ժողովրդական ստեղծագործության ցուցահանդեսին:

ԿՈՒՄԻՍՍԱՐԻ ՍՏԵՂԵԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳՆՄԱՒԱԿԱՆ ԸՐԽՏԱՐԱԿԱՌՑՈՒՆԵՐԸ — Հայկական ՍՄԿ Գիտությունների ակադեմիայի Արվեստի պատմության և տեսության բաժանմունքը նախաձեռնել է հայ երաժշտական մշակույթի խոշորագույն գործիչ Կոմիտասի ընտիր երկերի հինգ հատորանոց ակադեմիական հրատարակությանը: Տպագրության համար արդեն պատրաստ են առաջին և երկրորդ հատորները: Առաջին հատորում զետեղված են մենագրեր, իսկ երկրորդում՝ խմբերգերը: Բաժանմունքում խնամքով պահպանվում է Կոմիտասի ստեղծագործա-

յան ժառանգությունը: Անցած տարում կոմպոզիտորի արխիվը հարստացել է ժողովրդական երգերի այն ձեռագրերով, որ հավաքել է Կոմիտասը Հայաստանի բազմաթիվ գավառներում: Դիվանում պահպանվում են մի շարք չհրատարակված երաժշտական ստեղծագործություններ, որոնց կզետեղվեն երկերի մյուս հատորներում: Երգերի խոսքերը կտրվեն հայերեն և ռուսերեն:

ԲԱՆԱՍՏԵՂՎ ԸՆԴՀԱՆՆԵՍ ԵՐԱԶԻ ԴՐԱԿԱՆ ԵՐԵՆՈՒՆ — Հունվարի 19-ին Երևանում Արվեստի աշխատողների տանը տեղի ունեցավ բանաստեղծ Հովհաննես Երազի դրական երեկոն:

Բանաստեղծի ստեղծագործության մասին զեկուցեց գրող Ն. Զարյանը: Նա հատկապես նշեց ռեժիսորների անունները և ռեժիսորներին խորհրդաբանականությունների դադափարական-զեղարվեստական արժանիքները:

Գեղարվեստական բաժնում Երազի բանաստեղծությունների և քերթվածների արտատպության հանդես եկան ռեալիստիկայի ժողովրդական արտիստուհիներ Ռ. Վարդանյանը, Ա. Ասրյանը, ասանների վարպետ Հ. Գաբարյանը:

Վերջում շնորհակալական խոսք ասաց և մի շարք բանաստեղծություններ արտասանեց հեղինակը, որի դահլիճը դիմավորեց շնորհներով:

ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ ՏԵԾՍՏԻԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱԿԱՆ ՑՈՒՆԸ — Հետաքրքիր է բովանդակային է լենինական Տեքստի կոմբինատի կուլտուրայի տան առաջին Կոմբինատի շատ բանվորներ իրենց երեկոն մեծ մասամբ անց են կացնում այնտեղ: Կուլտուրայի տանը գործում են երգի-պարի, շախմատի, կարճերի, դրական և այլ ինքնագործ խմբակներ: Բաժնական խմբակը հաճախ պիեսներ է ներկայացնում տեքստիկագործների և Ախուրյանի ու Արթիկի շրջանների կուլտուրականների համար: Զգալի շափով ավելացել է կուլտուրայի տան զրադարանի գրքային պահեստը և ընթերցողների թիվը: Գրադարանն ունի բազմաթիվ բաժանորդներ:

ԱՌՐՋԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

ՈՆԵՏԳԵՆՈՒՄԻՆԻ ԵՎ ՕՆԿՈՒՄԻՆԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՍԵՍԻՆԱՆ — Հայկական ՍՄԿ Առողջապահության մինիստրության Ռեռնպենոլոգիայի և ռևիդուլոգիայի (խոցերի և շարժիկ ուռուցքների ուսումնասիրության) ինստիտուտը մեծ օգնություն է ցույց առնում գյուղական բժշկներին: Բժշկության երազույն նվաճումներին նրանց ծանոթացնելու նպատակով վերջին երեք ամսվա ընթացքում ինստիտուտը դիտական նիստեր է անցկացրել Ախուրյանի,

Աշարակի, Նոր Բայազետի և ռեալիստիկայի մի շարք այլ շրջաններում:

Յարրակ ուռուցքների կլինիկական և ռենտգենոլոգիական վաղժամ ախտաճանաչման, կանխարգելման և բուժման հարցերին նվիրված հերթական երկօրյա նիստը ինստիտուտն անցկացրեց Երևանի Ստալինյան հայտնում: Նիստին մասնակցեցին 250 դիտական աշխատողներ, բուժախնամողներ և արդյունաբերական զանազան ձեռնարկությունների ներկայացուցիչներ:

մենաբնիկների Հայկական ՍՍՐ Գիտությունների ակադեմիայի թղթակից-անդամ պրոֆ. Ռ. Ֆանարջյանի. Ստամբուլի թաղցնիդի կլինիկական և ռենտգենոլոգիական վաղածած գիտությունական, ավագ գիտական աշխատող Ս. Հովհաննիսյանի և Երվանդի վանդակի օրգանների շարքահի ուռուցքների կլինիկական և անատոմիոլոգիական վաղածած գիտությունական օգնությունները:

Անադոլիկոս Ի. Պ. Պավլովի ուսմանը լուսավորական էջապահման աշխատանքի (խոցերի և շարքահի հիվանդությունների բուժման) նվաճումների մասին պատմեց բիոլոգիական գիտությունների թեկնածու Մ. Մոսիսյանը:

Ընթացիկ տարում ինստիտուտը գիտական նիստեր կանցկացնի ուսուցչի կազմի հետ միասին շրջաններում:

ԲՈՒԾԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՍԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՐՈՒՄԸ.— Որակավորման բարձրացման համար զանազան միջոցներով ուսուցչական կազմի մեջ ինտենսիվ և լենինգրադ մեկնելու Հայաստանի մի խումբ բժիշկներ, նրանցից շատերը գյուղական և շրջանային բուժհիմնարկների աշխատողներ են:

Անցած տարի երկրի կենտրոնական ցաղաքներում և Երևանի կլինիկականում կատարված գործիչների խմբից մասնագիտությունը խորացրել են մոտ 200 բժիշկներ:

Այս տարի կատարված գործիչների 400 բժիշկներ, Միայն Մոսկվա և Լենինգրադ կմեկնեն մոտ 200 բժիշկներ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՔԱՆԻՔԻ ԶՈՒՐԸ.— Սոցիալական Կրթությունում լայն համարվել են ստացել Հայաստանի հանքային ջրերը, Հանքային ջրերի Զերմուկի, Արդնիկի և Դիլիջանի գործարանների անցյալ տարվա պլանից կատարվել 109,5 տոննայի, երկրի տարվա 14.826.000 շիշ հանքային ջուր, Անցած տարի ավելի քան 13.000.000 շիշ հանքային ջուր է ուղարկվել Սոցիալական Կրթության խորհրդի բաղադրերը և մեծ կառուցումների վայրերը:

Ներկայումս գործարաններում մեծ աշխատանք է ծավալվել արտադրական միջոցները մեքենայացնելու ուղղությամբ, Զերմուկի աղբյուրների վայրում կառուցվում է նոր գործարան, որը տարեկան արտադրելու է 10.000.000 շիշ հանքային ջուր:

Այս տարի Հայաստանի գործարանները երկրից կտան 30.500.000 շիշ հանքային ջուր:

ՆՈՐ ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՒԹՅԱՆ.— Նորաշենի գյուղում քանգվեց նոր հիվանդանոց, որն ունի մանկաբարձական ու թերապևտիկ (ներքին հիվանդությունների) բաժիններ, ապահովված անհրաժեշտ սարքավորումներով:

Հիվանդանոցն ապահովվում է Առաքաձոր, Խոտա-հան, Օրտաք, Անտառաշատ, Տանգաձեռ գյուղերի աշխատավորությունը:

ԲՈՒԾԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՍԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՐՈՒՄԸ.— Որակավորման ինքնաթիռային ընդատի Ներքին Կրթության մեջ սենյակում հյուրը հարազատների հետախույսից, զանգը:

Բառարկաններից է. լավում է երիտասարդ վերաբերման փոքր խել հուզված ձայնը. բարդ վերաբերման համար խեղդում են փորձված կոնսուլտանտ (խորհրդատու) ուղարկեք...

Անմիջապես...

Շատապ կերպով օդանավակայան է մեկնում, ուսուցչի կազմի լավագույն վերաբերմաններից մեկը՝ պրոֆ. Մ. Պետրոսյանը:

Ոչալուն գործի է հղում մոտորը, և ի՞նչ անց ինքնաթիռը թռի ընցումով պոկվում է գետնից, ջանքած մեկ ժամ, պրոֆեսորը գյուղական հիվանդանոցում է: Պրոֆեսորի և գյուղական բժիշկի համատեղ կատարած բարդ վիրահատման շնորհիվ հիվանդի կյանքը փրկված է:

Հայկական ՍՍՐ Առողջապահության մինիստրության բուժօգնականների ինքնաթիռային ընկալող բժշկական մասնագետական ուղևորվում է ցույց տալու ուսուցչի կազմի հետ միասին շրջանների գյուղական հիվանդանոցներին:

Դիտական բժիշկներին մեթոդական ցուցումներ տալու նպատակով անցած մի քանի ամսում բուժօգնականների ինքնաթիռային ընդատի ինքնաթիռներով ուսուցչի կազմի շրջանների են մեկնել ավելի քան 50 պրոֆեսոր, դոցենտ, գիտական աշխատող:

Բուժօգնականների ուսուցչական ինքնաթիռային ընդատի ինքնաթիռներում անցած ժամերը կատարվում են պահպանողական պրոֆեսորները շատ անցած հասցեներ և ժամեր հիվանդներին Երևան տեղափոխելու գործում:

ԿԻՐՈՒՄԻՆԻ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ԿԱՍԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՐՈՒՄԸ.— Մյան պիտակ փաթիլների ռզում օրորվելով, հանգաթ ինքնում են փողոցների, շենքերի և քաղաքի երկրորդ անտառների վրա... ամենուրեք խառնաշուկա մեծ է:

Անտառապատ լեռան ստորոտում, կիթովական քաղաքի մոտ տեղադրված ճաշատանը առողջապահային օրերին լի ընդհանուր զործունեությունը: Բազմաթիվ բանվորներ, ծառայողներ, կուլտուրականներ նոր տարվա առաջին օրերից կեն են այստեղ բուժվելու և կազդուրվելու:

Բուժօգնականների համար օտեղծված են անհրաժեշտ պայմաններ: Առողջապահության ներքինում գործում են ռադիոյի լուսարաններ, ջրաբուժարան, ցեխաբուժարան, ուսնագինյան, ֆիզիո-թերապևտիկ, ֆունկցիոնալ, դիսկուսիոնալ և բուժական ֆիզիոլոգիայի կաթիններ:

Ձմռան ամիսներին առողջապահում կրթված մի քանի հարյուր աշխատավորներ:

ՈՒՍՄԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

ՊՈԼՏՆԵՆԻԿԱՎԱՆ ԱՌՈՒՄԱՆ ԴԱՄԱՎՈՐՈՒՄ ԴԱՄԱՆԻՔԱՆՈՐՈՒՄ— Զափական ՍՄԻ Լուսավորության միջնադպրոցական ուսուցիչների կատարելագործման ինստիտուտը Երևանում կազմակերպել է պոլտեխնիկական ուսուցման հարգերին նվիրված կարճատև դասընթացներ, որոնց մասնակցում են Երևանի օկրուգի (վարչական բաժանմունքում) միջնակարգ դպրոցների տնօրենները, նրանց գասպիտությունները են լսում օպտիտեխնիկական կրթության գիտական սկզբունքները, «Տեխնիկայի, մաթեմատիկայի, քիմիաբանության, բնագիտության և գծագրության դասավանդումը պոլտեխնիկական կրթության հիմունքներում» և այլ նյութերի շուրջը:

Գաղթնականներում դասավանդում են պրոֆեսորներ, դոկտորներ, դոցենտներ, գիտության թեկնածուներ և անվանի մանկավարժներ:

ՀԵՐԱՎԱ ՖԻԿՈՒՍՏԵՑ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊՈԼՏՆԵՆԻԿԱՎԱՆ ԻՆՏԵՏՏՈՒՄ— ՍՄԻՐ բարձրագույն կրթության միջնադպրոցի հրամանով 1953—1954 ուսումնական տարվանից Երևանի Պոլտեխնիկական ինստիտուտում բացվում է հեռակա ուսուցման ֆակուլտետ: Ֆակուլտետը պատրաստելու է էլեկտրիկ-ինժեներներ, քիմիկոսներ, մեխանիկներ և կառուցող ինժեներներ: Գասպիտությունները կկարգվեն ձեռնարկություններում, իսկ լսարարտոր պարապմունքները տեղի կունենան ինստիտուտում: Հեռակա ուսուցման ֆակուլտետում ուսման տևողությունն է 6 տարի:

Առաջին կուրսերում ընդունվելու է 250 մարդ: Ուսանողները են ընդունվելու նաև բարձր կուրսերի համար:

ԴՊՐՈՑԱՎԱՆ ՊԻՏՈՒՅԺՆԵՐ— Նոր տարվա սկզբին Երևանի դպրոցական պիտույքների գործարանում չափագործներ և հանձնվեց շինքի նրկադրվանի մի նոր բաժանմունքը: Անտեղ տեղադրվեցին տպագրական, դրաժարական, ցինկոգրաֆիայի և տուփերի պատ-

րաստման բաժանմունքները: Զգալիորեն ընդլայնվել է աշակերտական տնտեսի պրոտեկտիվային բաժանմունքը, որը ձեռնարկության աշխատողներին հնարավորություն է կտա արտադրելու մոտ 10.000.000 տետր ավելի, քան 1952 թվականին:

ԱՌՈՒՄԱՆ ԶԱՐԿԱ ԵՐՐՈՐԴ ՔԱՌՈՐԻ ՍԿԻՔԱՐԸ— Զուգավոր 11-ին ռեսպուբլիկայում ավարտվեց դպրոցականների և արհեստագործական ուսումնարանների սաների ձմեռային արձակուրդը:

Աշխույժ ու բովանդակալից էր կազմակերպված դպրոցականների հանգիստը: Արձակուրդի ընթացքում հաջաբավոր աշակերտներ դիտեցին ներկայացումներ, ալյեյեցին թանգարաններ, հորակառույցներ, գործարաններ, կոլտնտեսություններ, պատմական վայրեր, Շրջաններից բազմաթիվ դպրոցականներ հղան Երևանում, ինքնականում, Կիրովականում և Ժանոթացան այլ զաղաքների նորակառույցներին:

Ռեսպուբլիկայի բոլոր զաղաքներում ու շրջաններում տեղի ունեցան նոր տարվա տոնաձագի հանդեսներ, որտեղ դպրոցականները լայնորեն ցուցադրեցին իրենց ինքնագործունեությունը, հանդիպումներ ունեցան գիտության, արվեստի և արտադրության անվանի մարդկանց հետ:

Երևանում տեղի ունեցան դպրոցականների 1953 թվականի շախմատային ռեսպուբլիկական չեմպիոնատ, պատանի մարմնամարզիկների համաքաղաքային մրցումներ:

Առաջավոր փորձի փորձանակման նպատակով կազմակերպվեցին դպրոցականների ինքնագործունեության ցուցահանդեսներ, գեղարվեստական խմբերի ստուգատեսներ:

Ռեսպուբլիկայի մասսայական, բանվորական երիտասարդության և գյուղական երիտասարդության դպրոցներում և արհեստագործական ուսումնարաններում սկսվեց 1952—1953 ուսումնական տարվա երրորդ թաղարդը:

ՇԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՐԵՎԱՐԳՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԻԿՈՑԱՆԻ ԱՆՑՈՆԻ ԲԱՐԵՎԱՐԳՈՒՄ— Կառուցվում է գնալով ավելի է բարեկարգվում Երևանի Միկոյանի անվան ռալոնը: Այստեղ բացվում են նոր, լայն փողոցներ, որոնց եզրերին մեկը մյուսի հետևից բարձրանում են նորակառույց բնակիչ տներ, կուլտուր-լուսավորական ու հասարակական հաստատությունների, արդյունաբերական ձեռնարկությունների շինքեր:

Անցյալ տարի ռալոնի գաղաքականները նոր ստացան երկու միջնակարգ դպրոցների նոր շինքեր: Հիմնարկ-ձեռնարկությունները և անհատ կառուցողները շահագործման հանձնեցին 22.000 քառակուսի մետր ընկնելի տարածություն: Զգալի աշխատանք կատարվեց փողոցների բարեկարգման, ջրմուղի և էլեկտրական ցանցերի ընդարձակման ուղղությամբ:

Պրոս զառակուսի կիլոմետր տարածության վրա ստեղծվեցին նոր պուրակներ, բարեկարգվեց Հազ-

թանակի անվան կուլտուրայի ու հանգստի գրոսայգին, նոր տարվա նախարկային ավարտվեց գլխավոր կոլտուր խոշոր գծի անցկացումը, մանկապարտեզների երեք շինքերի կառուցումը:

Շինարարական ու բարեկարգման մեծ աշխատանքներ են նախատեսված 1953 թվականին: Կառուցվելու են արտադրական մի շարք նոր ձեռնարկություններ, ուսումնական հաստատությունների շինքեր, ավարտվելու է Կոմիտասի անվան փողոցի կառուցումը, շահագործման է հանձնվելու տրամվայի նոր գծեր:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՆՈՐԱՎԱՌՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ— Ձմեռ է... սակայն հստակ ամառային ցուցանիշներով են աշխատում Երևանի կառույցների աշխատողները:

Ահա մայրաքաղաքի կենտրոնը՝ ինքնի հրապարակը: Նոր տարվա առաջին շաբաթում համարյա ավարտվեցին այստեղ կառուցվող հյուրանոցի և ՀԱՄԻ-

(Հայաստանի արհեստակցական միութիւնների խորհուրդի) շենքերի գետնահարկերի առանձին հատվածների երկաթ-բետոնային աշխատանքները Միաժամանակ կատարվում են հողային, կազմակերպման, պատերը շարելու աշխատանքներ, տաշվում են ձեռավոր քարերը՝ շենքերի նակատները երեսպատելու համար:

Եկնարարական միասնիզմների աղուղը լի լուսով Երևան կայարանի ներակառույցում: Արգել ձեռնառնակներ է հասցված կայարանի շենքի աջ թևը, որն ունենալու է մեծքաղաքային գեանքների ուղեորների սրահ և օժանդակ սենյակներ: Ութ մետր բարձրության է հասել շենքի առջին սյուղաշարը: Արագորեն վեր է խոյանում կենտրոնական ճակարը:

Հալոցուկում է ընթանում պարտիայի Երևանի փողոցային կոմիտեի շենքի շինարարությունը:

Բժշկական ինստիտուտի մոտ սկսվել է Գետնաթի նոր կառույցի կառուցումը: Նախադրյալի փոփոխում, լենինի և Աղիգորիկի հրապարակների միջև կատարվում են թնայելի երկու նոր տների կառուցման հողային աշխատանքները:

ՆՈՐ ԱՎԱՆՆԵՐ.— Թալինի շրջանի Արաքս, Մասուտարա, Կարմրաշեն, Արտենի, Արազիս նոր ավաններում կառուցվել են քարաշեն բազմաթիվ շենքեր: Նորաջ շարքում հատկապես աչքի են ընկնում դպրոցը, ապումը, բուժարանը, հյուրանոցը:

Երկու տարի առաջ այստեղ առայի էր: Կառավարությունը վերաբնակիչներին տալիս է բոլոր հնարավորությունները նոր բնակավայրում տնտեսությունն արագորեն դարդացնելու համար:

Ռեսպուբլիկայում երկու տարվա ընթացքում քարեր լեռնային գյուղերից եկող վերաբնակիչների համար հիմնվել է ինը հատ ավան, սրբոցից չորսը Արարատյան դաշտավայրում:

Մինչև նոր հնդկայի վերելք լինի կազմարտի ավանների շինարարությունը ու վերաբնակեցումը: Ավանների շնորհիվ կյուրացվեն տասնյակ հազար հեկտար տարածություններ: Նոր հողեր:

ԳՅՈՒՂՆԵՐԻ ԷԼԵԿՏՐԻԿԱԿԱՌՈՒՄԸ.— Ռեսպուբլիկայում մեծ աշխատանքներ են կատարվում գյուղերի

էլեկտրիֆիկացման ուղղությամբ: Ընթերցողները անց են կացնում էլեկտրահաղորդման գծեր, կառուցում են տրանսֆորմատորային ենթակայաններ, էլեկտրիֆիկացում են գյուղերը, նոր տարվա առաջին ամսում էլեկտրական լույս ստացան Ագարակի և Զանգրահասարի շրջանների մի քանի գյուղերը:

Հայկական գյուղական էլեկտրականության շինարարական-մոնտաժային միավորումը երկրպագում է էլեկտրիֆիկացման աշխատանքներ է կատարում Հայաստանի շատ շրջաններում:

Այս տարի էլեկտրիֆիկացվելու է կոտեստային 40 գյուղը: Էլեկտրական հոսանք կուտանան նաև 11 մեծ և 12 փոքր տարածությունների կայաններ: Համատարած էլեկտրիֆիկացվեն Բերդաշի, Զանգիստարի, Կոտայքի, Եամ, շաղինի և էրմիտեի շրջանները:

Եամշաղինի շրջանում կազմարտի Մաղկավանի, Կալինինյում՝ Սարատովկայի, Հոկտեմբերյանում՝ Հայկավանի հիդրոէլեկտրակայանների շինարարությունը: Կսկվի վարդենիկի (Մարտունի), Կուրբինի (Իջևան) և Զիլիանի (Ղուկասյան) էլեկտրակայանների կառուցումը:

Տարվա ընթացքում անցկացվելու են մոտ 300 կիլոմետր էլեկտրահաղորդման գծեր:

Գյուղական վայրերում կանցկացվեն 4.500 լուսավորման կետեր:

ԱՆՈՒՄԻՆԻ ԱՄԱՆՈՂՆԻ ԱՐՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.— Երևանի մետաղա լայն սպառման առարկաների գործարանը ամեն տարի մեր երկրի աշխատավորությանը մեծ քանակությամբ տնային գործածության իրեր է տալիս:

Անցյալ տարվա համեմատությամբ, այս տարի գործարանի արտադրանքն ավելանալու է 35 տոկոսով: Գործարանի աշխատողները ավարտել են ալյումինի տնային զինվորական արտադրության բաժանմունքի սարքավորման աշխատանքը: Տեղադրվել են կազմակերպող և այլ հաստոցներ, ստեղծվել են հարմարանքներ արտադրանքի որակը և տեսակները բարձրացնելու համար: Նոր լավանմունքը տարեկան արտադրելու է 1,5—2 միլիոն սուբյու ալյումինե ամանեղեն:

ԿՈՆՏՆՏԱՍԱՑԻՆ ԿՆՆԱՂ

ԱՐՏԱԳՐԱԿԱՆ ԵՆԵՓՈՐ ԿՈՆՏՆՏԱՍԱՐԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄԸ.— Ամեն տարի ռեսպուբլիկայի կոլտնտեսություններն իրենց անջատանելի գրամագրից հսկայական միջոցներ են հատկացնում արտադրյալի անտեսության հետագա զարգացման և ամրապնդման համար:

1952 թվականին նրանք ավելի քան 107.000.000 ռուբլի են ծախել շինարարության, ոռոգման ցանցը վերակառուցելու, աշխատատար միջոցները էլեկտրիֆիկացնելու և այլ կարիքների վրա:

Անցյալ տարի ռեսպուբլիկայի գյուղատնտեսական արտեղները կառուցել են ավելի քան 1.500 արտադրական զանազան շենքեր:

Այս տարի մեծ շինարարություն է ծավալվելու գյուղերում: Կոլտնտեսությունները արտադրական շենքեր կառուցելու համար երեք անգամ ավելի շատ գումար են ներդրելու, քան անցյալ տարի:

ԿՈՆՏՆՏԱՍՆ ՍԿՆՈՒՄ Է ԿՈՆՏՆՏԱՐԹՅՈՒՆՆԵՐՆԵՐԻՆ.— Հայկական ՍՍՐ Գյուղատնտեսության միջխտությունն Անանիապահական գիտահետազոտական ինստիտուտը գործնական օգնություն է լույս տալիս ռեսպուբլիկայի կոլտնտեսություններին:

Ինստիտուտի գյուղատնտեսական անասունների կերակրման բաժանմունքը գիտությունների թնկնաու է: Զաքարյանի ղեկավարությամբ մշակվել է ձողուր և այլ կերերը հարստացնելու նոր մեթոդ, որն անցյալ տարի արմատավորվել է ռեսպուբլիկայի 63 կոլտնտեսություններում: Այդ մեթոդի կիրառմամբ լուրջ քանակությամբ կտրվել կաթնատվությունը ամսական ավել: լանում է 20—60 կիլոգրամով, 20—30 սոկոսով ամսում է մատակարարվել քաշը: Այն նպաստում է նաև կովերի ստերությունը վերացնելու:

Ինստիտուտը անցյալ չորս տարի գիտական հետազոտություններ կատարեց մեղվաբուծության զարգացման ուղղությամբ: Գյուղատնտեսական գիտությունների թեկնածու Ա. Կոթոլյանը ստեղծել է նոր տեսակի բարակ մոմաթերթ, որը կրկնակի լավով տնտեսում է մեղրամոմը: Այն արդեն ռուսագրգռվել է մեղվաբուծական երեք տնտեսությունում և տվել փայլուն արդյունք:

Գիտության նվաճումները կոլտնտեսություններին հաղորդելու, այն արտադրության մեջ ներդնելու նպատակով, ինստիտուտի աշխատողները անցյալ տարի եղել են Ստեփանավանի, Նոր Բայազետի, Սենյի, Բերեայի և այլ ջրբաններում:

Ինստիտուտը հրատարակել է անասնապահության մասին տարբեր նվիրված աշխատություններ և գիտահանրամատչելի գրքուկներ:

Գիտական լայն լսարանի հետազոտություններ է կատարելու ինստիտուտը հան աշխատելու Նոր Բայազետի, Ապարանի և այլ շրջանների կոլտնտեսությունների ու անասնապահական ագարակների աշխատողներին ինստիտուտը զգնելու է ոչխարաբուծության, խոզաբուծության, թռչնաբուծության զարգացման, անասունների միջերատվության բարձրացման և այլ բնագավառներում:

ԿՈՒՏՆՏԵՍԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՆՈՂՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՃԸ.— Հանրային դասերից ստացվող առատ նկատմունքների շնորհիվ ուսպուլիկայի կոլտնտեսային գյուղերում տարեցտարի ծավալվում է արտադրական, հասարակական և բնակարանային շինարարությունը, աշխատատար միջոցների մեղմեցումը, աճում է աշխատավորների գնադուրանվելությունը:

Այդ մասին է վկայում ապրանքաշրջանառության անհախճանքը վերելքը գյուղում: Անցյալ տարի միայն հայկական կոոպերատիվ խանութներից կոլտնտեսականները գնել են մի քանի հարյուր միլիոն ռուբլու արդյունաբերական զանազան ապրանքներ:

Կոլտնտեսային գյուղի նորակառույցների խմբի վաճառվել է 30.000.000 ռուբլու շինանյութ՝ գլխատեղեն, ցեմենտ, կիր, երկաթեղեն, ապակի: Աշխատավորները ներկայացնում են հասկապակա կուլտուրական սպասարկման ու լայն սպառման առարկաների մեծ պահանջ: Վերջին մեկ տարվա ընթացքում նրանք գնել են բազմաթիվ ավտոմեքենաներ, ուղիղ-ընդունիչներ ու կարի մեքենաներ, մամադույցներ, մոտոցիկլետներ ու հեծանիվներ, դաշամուրներ, 105.000.000 ռուբլու բրդյա, մետաքսյա, բամբակյա դործվածքեղեն, 50.000.000 ռուբլու պատրաստի հագուստեղեն ու տրիկոտաձեղեն, 8.000.000 ռուբլու կահույք, 2.500.000 ռուբլու զրականություն և այլն:

Այս տարի Հայկոոպի ցանցի գյուղական խանութներում վաճառվել է մոտ 10 տոկոսով ավելի շատ ապրանք, քան 1952 թվականին:

Ս Փ Յ Ո Ւ Ռ Ք Ո Ւ Ս

ԿԱՅՈՂԱԿՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏՎԻՐԱԿ ՍԻՈՆ ԵՊԻՍԿՈՍՍ ՍԱՆՈՒԿՅԱՆ
ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅՈՒՄ

ՐՈՒՆԵՆՈՍ—ԱՅՐԵՍ, Եռյամբերի 10.—

Գարնդին արքեպիսկոպոս Խաչատուրյանը Պատրիարք ընտրվեց և մեկնեց Ստամբուլ։ Հարավային Ամերիկայի հայ եկեղեցական համայնքներում կաթողիկոսական պատվիրակի աթոռը մնացել էր թափուր։ Սրանից մի քանի ամիս առաջ, բոս բավականին լուրջ դժվարություններ — որոնց պատճառողներին հազար ռամթ — հաղթահարելուց ետք Քուենոս-Ալրես ժամանեց նրուսաղեմի միութաններից մի շատ երիտասարդ ու կարող ռեզեդանտական հայր՝ Հարություն վարդապետ Մուշյանը, որն իր կրոնա-եկեղեցական հմուտ ծեսագիտությունը, այլև ազգասիրական զգացումներով, կարողացավ շուտով ուղարկվ շահել համակրանքն ու վստահությունը հայրենասեր համայնքներին և վարչական մարմիններին։ Վերջինները նրան նշանակեցին հայրապետական պատվիրակի փոխանորդ մինչև նրա ժամանումը։

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Գևորգ Զ., ընդառաջելով մեր զաղույթների ցանկությունը և եկեղեցական մարմինների պաշտոնական դիմում-խնդրանքներին, Սիոն եպիսկոպոս Մանուկյանին նշանակել էր Կաթողիկոսական պատվիրակ Հարավային Ամերիկայի հայ համայնքների մոտ։

Սիոն եպիսկոպոսին չէր հաջողվել ավելի վաղ իր նոր պաշտոնին գլուխն անցնելուս Դիտրոյտից Նյու-Յորք, անտեղիղ էլ «Պոնո-դոնտ» օդանավով հոկտեմբերի 30-ին Քուենոս-Ալրես ժամանեց ռուպան Կաթողիկոսական նոր նվիրակ։ Հակառակ նրան, որ ժամուցմածից մեկ օր ետքն հասավ օդանավով, էսպես կայանը խմբվել էին բազմաթիվ հայեր։

Հայ հոգևոր հայրերի և վարական խոր-

հրդի անդամների հետ, պաշտոնական բարեգաստի խոսքն ասաց Արգենտինայի Արտաքին գործոց մինիստրության կից Կրոնական գործերի տեսուչը Ժողովուրդը խաղաղապետական դիմավորեց Պատվիրակ սրբազանին և պաշտոնական անձնավորությանը։ Պաշտոնական մաքսային և ինքնաթիռների ընկերություններից ետք, Պատվիրակ սրբազանը՝ բազմաթիվ ինքնաշարժերի մեջ տեղավորված ժողովրդից շրջապատված՝ ուղղվեց Ս. Կրիզոստոմոս Լուսավորիչ եկեղեցին, ուր մի ավելի հոծ բազմություն սպասում էր Կրոնական պատշաճ արարողությունները լրանալուց՝ նոր սրտատրոփ սպասող ժողովուրդին խոսեց սրբազան Պատվիրակը, հայտնելով Մերազնագույն Հայրապետի հայրական գուրդուրայի ողջույնները իր զավակներին։

Եկեղեցիի վարչական խորհրդի կողմից սարքվեց պատվո սեղան՝ ատենապետություն մը պր. Արմեն Պերկամայի։ Գաղութի անունից խոսեց Հարություն վարդապետ Մուշյանը՝ հայտնելով բարեգաստես, իր րարձրավորին, Խոսեցին նաև մամուլի ներկայացուցիչները, նամանավանդ Սերույսի վարդապետ Մանուկյանը, որը մեր գաղութի ժամանակավոր հյուրն է, նրուսաղեմից եկած, հանգանակություն կատարելու միսիայով։

Պատասխանելով բոլորին և ժողովրդի հայտնաբերած սիրալիր զգացումներին, Պատվիրակ Սիոն եպիսկոպոսը ուրախությունից հուզված, շնորհակալություն հայտնեց եղած փառավոր ընդունելության և մեծաբանքին համար, զանոնց վերադարձելով Հայաստանայաց եկեղեցու վեհապետություն և

Ամենայն Հայոց ազգընտիր Սրբազնագույն Հայրապետին:

Նոյեմբերի 2-ի կիրակին, մեր եկեղեցին ստացել էր արտակարգ փայլ. դարձել էր ավելի պայծառ, ավելի պատկանելի, ավելի հայկական: Քաղաքից և արվարձաններից ժողովուրդը խոնվել էր Մայր եկեղեցին և սպասում էր անձկանոք: Իմաստալի խորհրդավորությունը տիրապետել էր ամենքի զգացումներին:

Կաթողիկոսական պատվիրակի առաջին պատարագն էր, առաջին քարոզն ու պատհամբ: Ի՛նչքան դյուժուր, դրավիչ ու հայրական է ոսկեզօծ գիրն ու խոսքը Վեհափառ Հայրապետին... Վարվում է ու կենտրոնանում բոլորի ուշադրությունը: Պարթևահասակ Հարություն վարդապետ Մուշկանը ափսեի մեջ պատարագիչ սրբազանին մատուցանում է Վեհափառ Հայրապետի սրբաշնատառ կոնդակը: Պատարագիչ հայրը իր հերթին համբուրում ու կապոցի դերձանը պոկելուց ետք վերադարձնում է վարդապետ Մուշկանին, որը խորե ճրկյուղածությամբ բարձրաձայն կարդալուց ետք, համբուրում ու ծալում է: Հուզվել է երկսեռ ամբողջ ժողովուրդը: Շատերի աչքերին նշմարվում են արցունքի կաթիլներ, ուրախության շիթեր: Դարավոր ու փառավոր Ս. Էջմիածնի իմաստուն Հայրապետը խաղաղության և սիրո խոսք-գիր է ուղղել իր սիրեցյալ ժողովրդին, հայրական անգին զուրգությանը՝ ողողել է Հարավային Ամերիկայի իր հոտը: Կոնկրետ հրահանգներ է րուշխել թե՛ իր նվիրակին և թե՛ իր սիրեցյալ ժողովրդին, որպեսզի Սփյուռքի և Մայր Աթոռի սիրո կապը ավելի ամրանա, ավելի զորանա:

Քարոզում է Սիոն սրբազանը: Ասում է ինքնեկ է՝ հրամանավր Վեհափառ Հայրապետին՝ հավատարմությամբ զսրծադրելու համար նրա ազգօգուտ հրահանգները: Ուստի հրավիրում է ժողովրդին զարավիդ կանգնել և աջակցել իրեն:

1. Բարձր պահելու համար Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու և Ս. Էջմիածնի Վեհափառ Հայրապետի, վեհապետությունն ու տիրական հմայքը: 2. Զարգացնել

սիրո զգացումը դեպի մայրենի լեզուն, հայրենական ավանդական սրբություններն ու դեպի Մայր Հայաստանը: 3. Կազմակերպել Հարավային Ամերիկայի առաջնորդական թեմը՝ մի ընդհանուր սահմանադրությամբ մեկ միացնելով և ներգաշնակելով Արգենտինայի, Ուրուգվայի, Բրազիլիայի և Ֆիլիպին հայ համայնքների կրոնա-եկեղեցական գործառնությունները: Սահմանադրություն՝ որը ներընկելու է Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու հիմնական սահմանադրության ոգուց և գործադրության դրվելու համար վավերացվելու է Վեհափառ Հայրապետի կողմից: 4. Հիմնել մի երկրորդական հայ վարժարան, ավելի խնամք, հոգատարություն և օրինավորության ու հնարավորությունաց սահմանում, միօրինակությունը դրոշմել եղած հայ դպրոցների դասադրքերի և ուսման մեթոդների մեջ: 5. Կազմել եկեղեցասեր տիկնանց և երիտասարդաց ընդհանուր միություններ և այլն:

Կաթողիկոսական պատվիրակ Սիոն և պիսկոպոսի առաջին քարոզը շատ լավ տպավորություններգործեց բոլոր ունկնդիրների վրա: Նա խուսափեց ուռուցիկ ֆրազներից: Իր միտքը, միսիան ու աննկնքները — ծրագիրները բացատրեց շատ պարզ խոսքերով, ամենքին հասկանալի, ամենքին հաճելի ոճով:

Ամեն կանգածից դուրս բան է, որ ծանր պարտավորություն է վստահվել և ինքն էլ դիտակցությամբ ստանձնել է գերաշնորհ Սիոն եպիսկոպոսը: Անվիճելի շքմարտություն է և նա, որ մեր ժողովուրդը բացարձակ մեծամասնությամբ Ս. Էջմիածնի Վեհափառ Հայրապետին հետ հայրենանք էլ Հարավային Ամերիկայի հայ գաղութները հրակալ բազմաթիվ ապացույցներ են տվել՝ իրենց անկեղծ հայրենասիրությունը փաստող:

Մաղթում ենք լիակատար հաջողություն Պատվիրակ սրբազանի ազգօգուտ առաքելությունը: Մեր ժողովուրդը իր հեռավոր կիսնի միշտ, լինելու համար Ս. Էջմիածնի և Մայր Հայաստանի հետ: Ամեն ղեկավարություն լուծում կուտա մեր դիտակցից և իմաստուն ժողովուրդն՝ ինչպիսի զոհողությանը դնով էլ որ ինքի:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ ՌՈՒՄԻՆԻԱՑԻԱ

(Քաղված պրոֆ. Վ. Բրեքցևսկուի գեկույցի)

Ռուման ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի Անդրեմիայի կից՝ Սլավ և Արենկյան լեզուներու ինստիտուտի շրջանակին մեջ, շորս տարիներ լինելով զոլովություն ունի դրաբարի դասընթացք մը, զոր անկողն կորովով կղեկավարե հայկարան պրոֆ. Վլադ Բրեքցևսկու։ Ռումաններու մեծ մասը եղած են հայեր, իսկ մնացյալը ռումաններ։ Դասընթացքի ծրագիրը բաղկացած է դրաբարի քերականության, հայոց պատմության և հայ հին ու միջին դարու գրականության վերաբերյալ նյութերու։ Չորրորդ տարվա ընթացքին դասավանդված է նաև հնագիտություն և կատարված է հին ձեռագրերու ընթերցանություն։

Պրոֆ. Բրեքցևսկուի հակողությունամբ, ուսանողները ևս կարողացան են դասախոսություններ։ Հիշենք մեկ քանին.

Նեկտար Պողոսյան դասախոսած է «Հայ գրականությունը 10—12-րդ դարում»։ Դավիթ Ղերկիսյան—«Բագրատունյաց փայլուն դարաշրջանը»։ Դանիել Տեր-Մարկոսյան—«Բագրատունյաց թագավորության դարաշրջանը և գործը»։ Անահիտ Փղատյան—«Կինը Հայաստանի պատմության մեջ»։ Դավիթ Ղերկիսյան—«Մեծարարական պարզությունն առաջ գոյություն ունեցող գրքի մը խնդիր»։ Ընթացիկ տարեշրջանի համար նախատեսված են հետևյալ նյութերը. «Արտոբեհի ստեղծումը ու առաջին թարգմանությունները», «Հայ լեզվի կազմությունը», «Հայրապետական արվեստը հայկական ձեռագիրներում մեջ», «Հայ արդի գրականությունը», «Կիրիլիկան Հայաստանի քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կյանքը», «Արտոբեհի գործը», «Մ. Նալբանդյանի գործը», «Ավ. Խաչակյանի գործը», «Մ. Պատկանյանի գործը», «Հայոց մշակութային դերը Ռումանի մեջ 19-րդ դարում», «Բոսան լի Կոմպլիթ, մականվանյալն «Արմենաուպ», «Հայ ծագումով ռուման փիլիսոփա Ասաթի» և այլն։

Պրոֆ. Վ. Բրեքցևսկու ըրած է երկու հրապարակային դասախոսություն, նյութ ունենալով՝ «Միջնադարյան հայ բանաստեղծությունը» և «Հայ ժողովրդական երգեր»։

Մեր ուսանողները— կըսե պրոֆ. Բրեքցևսկու— բազմագրեցին կամ ընդօրինակեցին Մովսես Խորենացիի, Ագաթանգեղոսի, Փավստոս Բյուզանդացիի, Եղեկի և ուրիշներու երկերու այն հատվածները, որոնցմե լինինք մեկի ավելի օրինակներ։ Ամեն տարի կիրկենինք քերականության դասերը։

1950 տարվա ամառը, Պատմության ինստիտուտի կողմն ինձի պարտականություն որովհետև կազմելու դրաբարի քերականություն մը, որ պիտի վիճագրվեր։ Իմ առաջարկով, մեր դասընթացքի շրջանի վրա ավելցվեցավ տարի մը ևս, որու ընթացքին դասավանդվեցավ հնագիտություն և հին իրավունքներու ընթերցանություն։ այս նպատակին իրագործման նպատակով համար, 1951-ի ամառը պատրաստեցի «Նաղիստության դասագիրք մը ու հնագրական պարունակ»՝ բաղկացած 80 տախտակներով։

Շնորհիվ այս աշխատանքներուն, ուսանողները սկսեցին են հայոցագիտական դրաբարի ընդօրինակել Ռուման ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի Անդրեմիայի մատենադարանին մեջ գտնված հայ ձեռագրերը և առաջարկեցին Անդրեմիային, որ իր կուլտի մասնաճյուղին մոտ գտնված 300 հայկական ձեռագրերը բերել տա Ռաբրնու։ Առաջարկը ընդունված է և գործադրությունը սկսած։

Եթանր հիվանդություն մը ժամանակավորապես ընդհատեց աշխատանքներս,— կըսե պրոֆ. Բրեքցևսկու,— բայց հուլիս ունիմ, որ պիտի կարենամ վերսկսել գործունեությունս։ պիտի ավարտեմ քերականության գրքի կազմությունը, պիտի ավարտեմ նույնպես հին Հայաստանի ընկերային, մշակութային և քաղաքակրթական կացության մասին պատմության մը աշխատությունս։ Ավագած եմ և պետք է որ ավարտեմ աշխատասիրություն մը Երևանի Անդրեմիայի պարբերաթերթին համար, ինչպես նաև բառարան մը՝ «Ամիսներու անունները հին հայերենի մեջ» րականագրությամբ։

Ռումանասիրության նոր տարեշրջան մը կսկսինք. կհախաղիմ շուրջ տասնի նոսրուն երիտասարդներ, ինչպես 1948—1949 տարեշրջանին։

(Արատապված Բախարեստի ընձր ԿՅԱՆՔՔ բերից)

ԱՐԺԵՔԱՎՈՐ ՆԿԱՐՆԵՐԻ ՆՎԻՐՈՒՄԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՔԱՆԳԱՐԱՆԻՆ

ԻԼԻՔՐԻՆԵ.— Մոտերս Հայկական դժմո-
հրատական կոմիտեն Հայաստան պիտի ու-
ղարկե երեք արժեքավոր նկարներ, որոնք
պիտի ավելանան Երևանի Պետական գեղար-
վեստական թանգարանին ձեռի հավաքածո-
ներուն վրա:

Սույն երեք նկարները, որոնք գնահատված
են գեղարվեստական շրջանակներու կողմից,
Հայաստանի Պետական թանգարանին կնիքի-
վին Գրեգոր Զամբալյանի կողմից: Թղթա-
կից-անդամ Ռոման Ժողովրդական Լեռ-
պուլիկայի Ակադեմիայի, Սովետական Հա-
յաստանի 32-րդ տարեդարձին առթիվ:

Դեռ թարմ է ամենուս մտքին մեջ նվիրա-
տվությունը վեց արժեքավոր նկարներու,
որոս Զամբալյան քանի մը տարի առաջ
ըրա՞վ Երևանի նույն հաստատության, որուն
վարչութենեն ստացավ շնորհակալության
գիր մը:

Փոքր զաղափար մը տալու համար այս ե-
րեք նկարներուն մասին, լսենք ամենեն ա-
ռաջ՝ թե անոնք ելած են վրձինն հուշակավոր
նկարիչներու:

Այսպես, առաջինը այդ նկարներեն, որ
կնիքվայացնեն ՎՄԿՍ տաճարի ներքնամասը
մը: զորոն է հույանդացի համբավավոր
Neefs Pieter-ի, ներկայացուցիչներեն մին՝
Չլաման դպրոցի, ծնած Անվերսի մեջ
1570-ին և մեռած 1651 թվին: Նշակերտած

է մեծ վարպետ Հենտրիկ Ստենվիլի, և
ինքզինք կատարելագործած՝ եկեղեցիներու
ներքնամասեր նկարելու գործին մեջ: Լուսի
թանգարանը այս նկարիչն ունի ուրիշ գոր-
ծեր, ճեկեղեցիի ներքնամասեր, որոնք, հա-
մաձայն ձեռնհաս անձնավորություններու,
ավելի փոքր են քան այն, որով մոտերս պի-
տի օժտվի մեր Հայրենիքի Պետական թան-
գարանը: Հակառակ մոտավորապես 350 տար-
վան հնություն, նկարին գույները կմնան
միշտ կենդանի:

Երկրորդ նկարը կնիքվայացնեն «Ֆոնտենը-
բյու առտառին եզրը», զորո՞՛ ֆրանսացի
հայտնի նկարիչ Դիազ դե Պենայի (Սորսիս
Վիլմորի), ծագումով սպանացի, ծնած Բոր-
դոյի մեջ և մեռած 1876-ին: Հեղինակն է
արեւագոծ պատկերիչներու, որոնք ռեալիս-
տորեն պատկերացուցած են ընտելությունը:

Երրորդ նկարը կնիքվայացնեն կին մը և
սասպետո մը արահի մը մեջ, Թարմ, վճիտ
և համակրելի գույներով, և, միևնույն ատեն
ստվերներու ներդաշնակ խաղերով: Ան
կնկատվի 19-րդ դարու ֆրանսական ռեա-
լիստական նկարչության մեկ հաջող գործը:

Գր. Զամբալյանի սույն հայրենապիտա-
կան ժեստը արժանի է ամեն գնահատանքի
ու կրնա օրինակ հանդիսանալ մեր բոլոր
հայրենակիցներուն:

(Առատավիճակ Բալասեմտի շին՝ ԿՑԱՆՔ՝ քերթից)

ԱՐՏԱՌՈՑ ՄԻ ԴԵՊԷ 20-ՐԴ ԳԱՐՈՒՄ

Միսիսիպիի հովիտը դժբախտաբար զուրկ է
հայ եկեղեցիին և հայ քահանային: Հանգուց-
յալի մը թաղման համար դիմում եղա՞վ եր-
կու-երեք զաղուլներու, բայց չհաջողվեցավ
քահանայի մը հոռ զալը մինչև վերջին օրը:
Հանգուցյալի եղբայրը դիմում կրնե իրենց
մոտակա կաթոլիկ եկեղեցվու քահանային,
որ իրեն եղբոր թղթման արարողություն կա-
տարի:

Քահանան կհարցնե, թե ո՞ւր պիտի թաղվի
հանգուցյալը. եղբայրը կըսե, թե Վալհալա
գերեզմանատունը. քեռիս հոն թաղված է և
մենք հոն դեռ տին գներ ենք նախապես մեզի
համարու քահանան զարմացած կհարցնե,
թե Վրուգ չե՞ք գիտեր, որ այդ և նման գե-

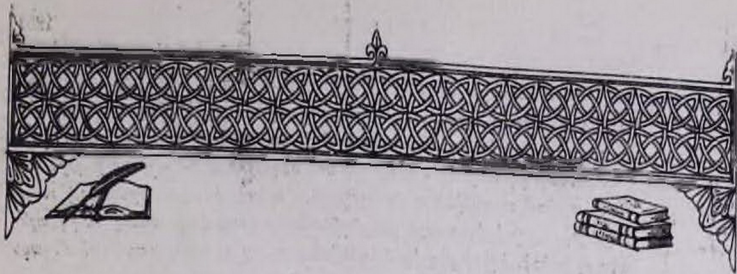
րեզմանոցներ թաղվածները հարություն չեն
առներ, արքայություն չեն ներթառու քահա-
նան կրսե, թե ՎՄԵՆՔ քեռիից մարմինը կգո-
խադրենք կաթոլիկ գերեզմանատունը և կա-
թոլիկ կօծենք, և եղբայրդ արդեն իր մահ-
վան մահի՞ճին մեջ կաթոլիկ օծված կըլլա.
այլապես արարողությունը կվերժեն:

Այս դիմումը ուրքաթ օր կլինի Բայց Հա-
րաթ կենսորին Գալֆալայն վարդապետ եկավ
և թաղման արարողությունը կատարեց:

Քոչ ապագային պատմագիր մը արձանա-
կրե, որ այսպիսի արտառոց դեպք մը պա-
տահած է 20-րդ դարուն Միսիսիպիի հովտին
մեջ: Ականջը խոսի կարդինալ Աղաջանյա-
նին:

(Նյու-Յորք, ՎՐԱՐՈՒՄ, Ս ԳԵԼԽՆԵՐԵՐԻ 1952 թ.)

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՓՇՐԱՆՔՆԵՐ

ԳՐՈՑ. — ԴՈՎՏ. Ա. ԱՔՐԱՀԱՄՅԱՆ

ԴԱՎԻԹ ԱԼԱՎԿԱ ՈՐԴՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

ԿԱ. ՎԱՍՆ, ՈՐ ՀԱԿԱՌԱԿԵՆ՝ ՅԵԿԵԼԵՅԻ ՇԻՆՆԸ

Այլ վասն այսր հակառակութեան գրեալ է թէ՛ որ քակէ զցանկ հայրենի, հարցէ զնա աւծ եւ սպանցէ, այսինքն՝ զսահման, զոր եղիւ մարգարէքն եւ առաքւալքն եւ վարդապետք եկեղեցոյ, Արդ, որ ոք հակասող եկեղեցի շինէ, 960 յեպիսկոպոսաց կամ յերիցանց, նզովի ի կեանս եւ ի մահ, եւ ի քահանայական կարգէն լուծցի, Եւ որ նոցին կամակիցք եղեն, զհոյնս կրեացեն պատիւ եւ զշինեալ եկեղեցին ի ժառանգատրս անդեացն թողցէ իրաւապէս: Ապա քվ մարդասիրապէս առնիցեն, զգին աշխատութեան ի նոսա տացեն: Իսկ եթէ այդ ոչ լիցի, քակեացեն հանդարտութեամբ եւ մի՛ այրեսցեն: Իսկ եթէ ամենայն բազմութիւն՝ եպիսկոպոսք եւ քահանայք եւ ժողովրդականքն զշինեալն կամեսցին, մի՛ ոք հակառակեցէ սոցա ընդդէմ միաբան հրամանացն: Ապա թէ յանդգնի ոք, եւ հուր դիցէ եկեղեցոյն, կամ յաւազաց, կամ կաշառաք բռնութիւն բերէ ի մէջ եւ քակէ եկեղեցին, աստուածամարտ եւ անպիսիքն եւ ընդ խաչահանունսն եղցին, Իսկ եթէ զղչացին, մինչեւ ի մեռ ապաշխարեցն:

980

ԿԲ. ՎԱՍՆ ԱՅՆՈՅԻԿ, ՈՐ ԶԵԻՆ ՎԱՏԱՋԳՆ ՀԱՄԱՐԻՆ

Այլ այր, որ զկին իւր վատազգի համարի, կամ անժառանգ, կամ կին՝ դայր, երեք ամ ապաշխարէ: Եւ եթէ զնա վասն այնր պատճառի մեկնին ի միմեանց, ընդ անիծիւք են եւ զկնաթողաց եւ այրաթողաց կարգս կրեացեն:

ԿԳ. ՎԱՍՆ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ, ՈՐ ՀՐԱՊԱՐԱԿԵՆ ԶՄԵՂՍ ԽՈՍՏՈՒՎԱՆՈՒԹԵԱՆ

985

Այլ որ հայրն է խոստովանութեան, ոչ հրամայեն գիրք վճիզն հրապարակել: Եւ եթէ խնդրէ ի նմանէ ժառանգութեան պատիւ եւ փառս եւ նա ոչ կարէ հատուցանել, կամ պակասեցուցանէ ի պատուոյ նորա, կամ զընդդէմն զործէ, եւ փոխանակ տուրս տալոյ, զրկէ || եւ նա իխացեալ հրապարակէ զխոստովանութիւնն, ոչ է աշակերտ Հեզին եւ Մարդասիրին, որ աղաքս առնէր ի վե-

216բ

989. Ա խաչահանս

1. Շարունակված տմազրի 1858 թվականի սեպտեմբեր-հոկտեմբեր, նոյեմբեր-դեկտեմբեր եւ 1953 թվականի հոկտեմբեր համարներին:

970 րայ խաշահանուացն: Արգ, որ յայսպիսի պատճառս յայտնէ, ինքն տացէ պատասխանի մեղաց նորա յատեալս դատաստանի: Բայց թէ վարդապետաց յարոնէն զմեղս մեղուցելոցն, նովա: կամ ինքեամբ վասն փրկութեան նորա, բարի է, Դարձեալ, թէ անխելի եղեալ, յամենէ մեղուցեալն եւ յերկարէ ի գործ մեղաց, յորժամ առանձինն ասել ոչ լուաւ, երկուց եւ երկոց հրամայէլէ ասել:

975 Ապա թէ ոչ լուիցէ, առաջի բազմութեան հրամայէ կացուցանել եւ թէ այնպէս ոչ լուիցէ, եղիցի քեզ իբրեւ զհեթանոսս, այլ ոչ ասաց զարկիսով մեղացն հրապարակել:

ԿԳ. ԵԹԷ ԷՇ ԿՈՎՈՒ ՎԵՐԱՏ ԿԱՄ ՔԱՂ ՈՅԽԱՐԻ

Թէ առանց խառնակութեան տեսին, վերանալն անվնաս է: Ապա թէ

980 խառնակեալ՝ մի՛ կերիցեն, այլ սպանցեն եւ շունք կերիցեն: Իսկ անսուրբ կենդանին պահեսցեն վասն բռնակրութեան: Այլ թէ քաղ ոչխարի կամ խոյ ալօի վերանայ, մի՛ կերիցեն քրիստոնէ[այ]ք: Թէ խառնեցան ընդ միմեանս, ձանաղցին այլազգեաց զորպէսն, թէ յան/մէն առնուցուն ոստել, զորով ծախեսցեն նոքա ե թէ ոչ ընդունին, շունք կերիցին:

217ա

985

ԿԵ. ՎԱՍՆ ՈՐՔ Ի ԽԱՌՆԱԿՈՒՄՆ ԱՆԱՍՆՈՑ ՀԱՅՄԱՆ

Այլ ի խառնակեալ անասնոց հրաժարեցուցեալ են կանոնեայ սրբոց՝ եւ զարս, եւ զկանայս, եւ զմանկտին, մանասանդ զկանայս վասն թուլամարմին դուռնի. քանզի նոքա դիւրաւ վնասին քան զարս: Ապա թէ պատրեալ հայեսցին խնամով առանց ախտի, արք կամ կանայք, Գ (3) արք պահեսցեն ծնորաւ: Իսկ թէ ի հայելն թացաւ, Բ (2) շարաթ պահեն արք նոյն ծնորաւ եւ կանայք Ը (8) արք վասն թուլութեան մտացն: Բայց չար սովորութեամբ առաւել մարդիկ պնդեն զէջ անասունն, զարուն ածեն առ ի վերանալ: Մի՛ ոք իշխեսցէ զայն առնել, եւ որ յանդգնի, կրկին ապաշխարեսցէ: Եւ զմանկուն առաւել զգուշացուցանել պարտ է յայս անսովքնէ, զի մի՛ սովորեսցին ի շարս:

995 Այլ են ոմանք, որ զախտ իշոյ եւ ձիոյ վաճառեն եւ գնեն: Արգ, անիծի վաճառողն, նոյնպէս եւ գնալուն: Եւ քահանայ թէ արաս/լլցէ զայն, ի յաց կացցէ ի պատարագելոյ: Եւ թէ արեղայ է, հանցեն զգնստն արեղայութեան եւ ազուցեն զգնստ աշխարհականի: Իսկ եթէ քահանայ է, երեք ամ ապաշխարեսցէ: Թէ արեղայ՝ երկու ամ, աշխարհական՝ ամ մի: Ապա թէ անհոգացեսու ի նոյն

1000 կացցեն, որոշեսցին ի մահ եւ ի կենան եւ թողութին մի՛ գտցի:

217բ

ԿԶ. ՎԱՍՆ ԶՈՐԵՔԵԱԲԱԹԻ ԵՒ ՈՒՐԱԹԻ

Այլ վասն շորեղաբաթի եւ ուրաթի, նոյնպէս եւ վասն ազուհացիցն, քանզի մի խորհուրդ ունին ահաւոր եւ զարհուրելի: Արգ, մի՛ ոք համարձակեսցի լուծանել ի կերակուրս: Եթէ յանդէտս ոք կերիցէ յաշխարհականաց, երեք շարաթ պահեսցէ, թէ գիտութեամբ՝ երկու ամ ապաշխարեսցէ՝ մի սրբապահութեամբ եւ զմին շարաթապահութեամբ: Իսկ ի կրանաւորաց Լ (30) օր պահեսցէ՝ երկու շարաթ ապաշխարութեամբ, եւ թէ գիտութեամբ Գ (3) ամ ապաշխարութեամբ, զերկու շարաթապահութեամբ, զերրորդն շորս քառասնորդաւ: Ապա թէ ի քահանայից՝ Խ (40) արք պահեսցէ՝ եւ իխոնին հաղոր-

1005

975. Ա ոչ լուաք փոխ. հրամայէ... ոչ լուիցի

970. Ա մեղացն չի

997. Ա սքեստ

1003. Ա յարձակեսցի փոխ. համարձակեսցի

1000. Ա իրոտ

- 1010 1010 Դե[սցի], Իսկ եթէ գիտութեամբ կերհցէ, երեւ ամ արտաքոյ կացցէ եւ մի ի
218ա Կեբքս, Այլ գիտնականն տեսցեն // յապաշխարութիւն եւ արտացեն, զոր եւ
կամին, Բայց ի հիւանդաց, յայնքանէ, որ ի բժշկաց կ'ալի թէ առանց կե-
րակրոյ մեռանի, Թողացուցեն այնոցիկ ուսել, մինչեւ առողջացան եւ զո-
րեքշաբաթին լուծումն ի Դ (4) շաբաթ, զորքաթուն ապաշխարե[լ]ացեն: Իսկ ա-
ղուհացիցն թէ մի արեան[լ], Ժ (10) ար պենդեկոստէիցն, եւ եթէ մեռանի հի-
1015 ւանդ, ընտանիքն պահեսցեն: Այլ զշաբաթ եւ զկիրակէ ի սուրբ քառասունսն
մի՝ որ էլ խնաց: լուծանել, քանզի ընդ մի համար է: Ապա թէ ոք յանդիւն լու-
ծանել զինի կամ կաթ յազազս այն թէ՛ կիրակէ է, աշխարհականն՝ 2 (6) ա-
միս պահեսցէ, իսկ թէ քահանայ՝ ամ մի արտաքոյ պահալ: Ապա թէ սովոր-
1020 ւութեամբ առնեն զայս, անհոգացեալ պատկերանին, քահանայն ի բող
կացցէ ի պատարագէն եւ աշխարհակ[անն] որոշեսցի:

ԿԷ. ՎԱՍՆ ԱՊՍՏՈՒՅՑ ԿԱՆԱՑ

- Այլ ապահարութիւն ոչ ի պղծութեան մասին տեսանի, այլ ի բնութենէ
անտի է, քանզի բնութիւնն ամենայնիւ արարած է Աստուծոյ եւ յարարածս
218բ 1025 նորա իոտան: // Արդ, սովաւ սնանի մանուկն յորովայնի մալըն եւ կեայ,
նոյնպէս եւ՝ յետ ծննդեանն, մինչեւ հասունացանն ի ստինէ: Դարձեալ յաղաղս
ապահարից այսպէս իմացիր. քանզի կանաց ընտրութիւն, ամսոց ամսոց առա-
ւելեալ ի նոսա, այս արիւն արտաքս հոսի ի մարմնոյն մինչեւ լէ (7) արդ
Բայց մինչդեռ յղանալ կինն եւ կենդանանայ մանուկն յորովայնի, ոչ լինի
1030 կարիս այսմիկ մանկանի մայր, այսինքն՝ ըստ ամսոց ամսոց արտաքս հո-
սել, քանզի նա է սնունդ մանկան յորովայնի մալըն: Վասն այնորիկ արգելու
ի յուրիւն եւ ոչ ելանէ: Նոյն եւ յետ ծննդեանն, որչափ մանուկն ի ստինս է,
ոչ լինի մայրն յապահար, քանզի իրրեւ ընդ ազուգայ իշանէ արիւնն այն ի
ստինս մալըն, եւ փոխի ի սպիտակութիւն կաթին, որով կերակրի մանուկն:
1035 Իսկ յորժամ զատանեն մանուկն ի ստենէն, քանզի ոչ զոյ որ քարշէ զնա ի
ստենէն, այնուհետեւ արիւն դաճեալ յառաջին կարգն, նա եւ մեծատուն կա-
նայք զարդի ծնեալ մանկունսն տալով // ցատնդու, ինքեանք ոչ տալով
զստինսն ցմանովն, վաղվազակի ըստ բնութեանն հոսի արիւնն: Այլ թէ ըն-
դէ՞ր ամսոց ամսոց լինի եւ յեկեղեցորդի զաղարի: Քանզի շորք եկին յանլուն
1040 ւաթիցն ի բնութիւնն ըստ լուսնականին, որպէս սովորեալ է բնութիւն մարմ-
նոյ ընդ նմա աճել եւ ընդ նմին նուազանալ, եւ այսպէս նուազեալ մարմնոյն
ի միումն լէ (7) զաղարի եւ պարզի բնութիւնն: Եւ զի ոչ հրամայեն արեւնքն
յաւորսն յայնոսիկ մերձենալ ի կին, այս է պատճառն: Զոր արիւնակ մշակք
զսերմանի ոչ ի ջրարուս եւ ի տղամալից եւ ի իոնաւուս: անդաստան սերմա-
1045 նեն, զի մի՞ ողողեալ շուրցն յորդութեան արտաքս հանել զսերմն յանդաստա-
նէն անբոյս առնէ: Այսպէս զարիւնակս անդաստանի բերէ անձն կնոջ եւ այր
զմշակի որ սերմանէ: Եթէ յայնմ ժամանակի սերմանէ, հոսումն արեանն ողո-
ղեալ զսերմն, արտաքս բերէ յարգ/անդէ եւ սաղմն առնուլ յտայ, եթէ առնու
մթար ապականագործ արեանն ի ներքս խառնեալ զանպիժ բնութեանն ա-
1050 պականէ եւ զամենայն պատահար շարեաց յառաջ բերէ, այսինքն՝ զուրկութիւն,
զպիսակութիւն, զխեղալութիւն, զծնէկուրութիւն, զխէղութիւն, զծուռութիւն,
զոտից եւ զձեռաց հաշմութիւն եւ այլ անխորդ մարմին եւ անգամք, որ անկա-
նին ի բնութիւնս եւ այսահարեւն, անբժշկելի: Վասն այսր ամենայն յարեացս

- արգելու չարքնք եւ մարդարէք եւ առաքեալք եւ վարդապետք՝ ի ժամանակին
 1065 յայնմիկ ո՛չ մերձեցաւ արանց առ կանայս: Զի որ աստուորեալ մերձաւորի,
 շարեացս այսոցիկ պարտաւան է եւ մանկանց իւրոց սպանող: Այլ եթէ ոք ար-
 համարէ պատուիրանն Աստուծոյ եւ ի ժամանակին յայնմիկ մերձեցաւ ի
 կիկն, այնպիսին մահապարտ է եւ ընդ պոռնիկս համարեսցի՝ եթէ այլ, եթէ
 20 ա 1069 կիկն: Իսկ կիկն թէ ծածկէ զախտն եւ ոչ յայտնէ առնն. կրկին պատուհասեսցի
 || եւ ընդ անիծիւք է եւ այլն անպարտ է: Ապա թէ այլն ըռնադատէ առանց
 կամաց կնոջն, ընդ շնացողսն համարեսցի նա, եւ կիկն անպարտ է: Այլ ի
 ժամանակին ի սպասատուութենէ քահանայից եւ կրօնաւորաց զատուացէ
 զանձն եւ մի՛ մտցէ յեկեղեցի եւ մի՛ երթիցէ ի համոյր խայի եւ յաջ քահա-
 նայի, բայց եթէ հարկ հասանիցէ, ի տան ընտանեաց իւրոց սպասատուեսցէ:
 1085 Դարձեալ զիտեկ պարտ է, թէ ընդէ՛ր յետ Լ (30) ատուրն հոսի արին, քանզի
 և ոքա երկոցին ի գոյացութիւնն մեր գոն զարուսեամբ եւ բոտ բնութեանն
 աճման ազնականութեամբ կերակրող զարանան եւ սոքա մինչեւ ի ԾԺ.ան
 (15) ամն հասնալ հասակին, անդ յայանին դործովք ուրմն ի մանկարարու-
 թիւն եւ ապահարն ի սնունդ ծնեցելոյն եւ այսպէս միժեմաբք զարացեալ
 1070 զործովք եւս ի ԾԺ.ան (15) ամէն մինչեւ յԼ (30) ամն եւ այնուհետեւ ի վեր
 220 բ կոյս նուազանալ եւ անզարանալ նորին մինչեւ յերկու երեսուն: Եւ || յայն
 սահմանի թուի թէ եւ ամլանալ տիրէ, վասն որոյ եւ ի Կ (60) ամենիցն ո՛չ
 հրամայեն կանոնք ամուսնանալ, քանզի ոչ է վասն որդէծնութեան, այլ աս-
 տուութիւնն է, վասն այսորիկ յերեսունն նուազեալ թափի ի մարմնոյն ա-
 1075 պահարն եւ արք քան զար նուազութիւն ծնեղական սերմանն:

ԿԸ. ՎԱՍՆ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ ԶՔԱՐԱԶԵԼՈՅ

- Այլ քահանայ, որ ոչ քարոզէ ժողովրդեանն՝ զեկեալ սուր պատուհասին
 Աստուծոյ, վասն մեղաց ո՛չ առե՛ղ ազգ՝ կա՛մ ի ծովութենէ, կա՛մ յօխութենէ,
 կա՛մ յերկիւղէ, կա՛մ մարդահաճութեամբ, սոյնպէս՝ եթէ ծովութեամբ խափա-
 1080 նեաց զպատարազն, որ է աշխարհի փրկութիւն, ինքն տասցէ պատասխանի իւ
 ի ձեռաց նորա խնդրեսցի արին ժողովրդեանն:

ԿԹ. ՎԱՍՆ ԿՆՈՋ ՔԱՀԱՆԱՅԻ

- Այս է աստուածահրաման պատուիրանն՝ որ առ Մովսէս, Զի քահանայա-
 պետ կին կուսան առցէ, կցորդ կուսութեանն, զի կոյս ընդ կուսի բնակել ըստ
 1085 պատուիրանին արժան է: Այլ եւ կանայք յերաւելցոցն՝ թէ ոք պոռնկէր, քար-
 կոծ լինէր յերիտասարդացն: Իսկ կին քահանայի թէ գտանէր ի սխալանս
 յայս, ո՛չ էր պատուհաս նորա քարկոծմամբ ըստ արինացն, այլ հրով ծախել՝
 զարինակ հանդերձեալ զհօնին յառաջագոյն ցուցանէր, զի յիշատակ նորա
 անմահ մնասցէ, որպէս սոքոմայեցոցն: Իսկ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս զդա-
 1090 տապարտութիւն արինացն խափանեաց եւ այսուհետեւ ո՛չ է ի բաց քարշումն
 պատուհասի, այլ կոչումն զմեղուցեայն յապաշխարութիւն: Արդ, յորժամ փո-
 խեցաւ քահանայութիւնն Իսրայէլի յեկեղեցի, զնոյն հրամայեն արեւնքս՝ կոյս
 մի՛ առնու քահանայի եւ այնու շատանալ մինչեւ յար մահուան իւրոյ երկո-
 ցունցն: Եւ եթէ զահաւոր եւ զերկնային խորհուրդն ապականէ ոք պոռնկու-
 1095 թեամբ յերկրոցունց, երկպատիկ դատին նորա յԱստուծոյ՝ ըստ արինացն եւ

* ԿԸ եւ ԿԹ գլուխները լռմի մեր բնագրի ձեռագիրը եւ մենք յրացրել ենք Մ 538 ձե-
 ռագրից (թ. 37ա—38ա), համեմատելով Մ 2964 ձեռագրի՝ յետ (թ. 215ա—216ա):

ըստ անտարանիս: Արդ, ծանիցէ կէն քահանայի ղրարձրագոյն խորհուրդի լինքան: Իսկ եթէ երթիցէ կէն քահանայի գհետ շնութեան, խնդիր է քահանային ի մէջ երկուց իրաց՝ կամ պահել զկնն շնացու է: Եւ լուծանիլ ի քահանայութենէն, ապա թէ քահանայութիւնն պատուեսցէ՝ ի բաց հանցէ ի ոսանէ իւրմէ զկինն շնացող, զստուացէ առանձնական ուրեք եւ հողասացի վասն հողուոյ եւ մարմնոյ նորա մինչեւ ի սահման կննաց:

Հ. ԽՐԱՏ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆՔ

Ձգեալար կինն չէ պարտ թողուլ, զի դոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեցցէ, ապա թէ թողու, այլ կին ոչ էշխէ առուվ, զի կնաթող է: Իսկ եթէ լանդգնի եւ այլ առնէ, է (?) ամ ապաշխարեսցէ եւ զոր եթող՝ զպէտս նորս լիով հողացցէ:

ՃԱ. ՎԱՍՆ ԿՆՈՋ ՈՐՈՒ ԱՌՆԵԼՈՅ ԶԷ ՊԱՐՏ ԱՄՆԵՆԻՒՆ

Այլ եւ կնոջմարդոյ չէ պարտ որս առնել կամ վարել լանդաստանի կամ հողանիլ եւ հնձան հարկանել, ոչ է հրաման, եւ որ լանդգնի յայս՝ ընդ անիծիւք է եւ կոխակ հնձանի զինին ի կնոջէ մի՛ որ իշխեսցէ զմարդ, մանաւանդ ի խորհրդական սեղան հանել, եւ որ ոք հանէ, ընդ անիծիւք է եւ ամ մի ապաշխարել: || Եւ եթէ ոք յաշխարհականաց ծածկէ ի քահանայէն, եւ նա լանդգնու հանէ ի սեղան, մի՛ ապաշխարեսցէ, ծածկողն դատապարտի յԱստուծոյ եւ ամ մի ապաշխարել: Իսկ քահանայն անպարտ է, բայց վասն մարդութեան, Ը (3) արւ արտաքոյ կացցէ:

ՀԲ. ՎԱՍՆ ՄԱԻՐ, ՈՐ ԸՆԿՈՂՄԵՑՈՒԹԱՆԷ ԶՄԱՆԻՈՒՆՍ ԶԱՆԿՈՂՆԻ ԻՐԻՈՒՄ

Այլ պարտ է քրիստոնէից ի տան ամենից ի վեր ոչ ընկողմեցուցանել զմանկունս յանկողնի իւրում, այլ ի բաց քեցեալ եւ արտաքոյ լինքան կալուցանել, նոյնպէս զեղբայրս եւ զքորս, զի մի՛ սովորեսցին ի շարն:

ՀԳ. ՎԱՍՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳ ՔԱՀԱՆԱՅԻ, ՈՐ ԿԻՆՆ ՄԵՌԱՆԻ

Այլ երիտասարդ քահանայ, որ կին իւր մեռանի, մի՛ յապաղեսցէ կալ յաշխարհի, այլ վաղվաղակի ելանել յանապատ, զի մի՛ փոխանակ միոյ մեռելոյն, բազում կանայս ստացեալ տանտիկինս նստուցանեն եւ դամենայն խոստովանողս իւր ի կանանց, յամուանուոր քահանայ թողցեն, եւ այլ մի՛ ստացնի եւ ո՛ր կնքեսցէ, եւ մի՛ պսակեսցէ: || Եւ որ լանդգնի առնել, ընդ անիծիւք է: Ապա թէ ի վաթսուռ ամենիցն մեռանիցի կինն, մի՛ թողցէ զնկողնիցի իւր, այլ կացցէ անարատութեամբ առաջի Տեառն եւ հովուեսցէ զժողովուրդն Տեառն, դոր զնեաց արեամբն իւրով: Եւ բնակութիւն իւր ի գիշերի եղիցի ի սենեկի միում՝ ի գուռն եկեղեցուէն:

ՀԴ. ՎԱՍՆ ԿԱՆԱՆՑ, ՈՐ ԿԱՊԵՆ ԶԱՐՍ ԻՐԻՆԱՆՑ ՔԻՆՈՒ

Այլ եւ ոմանք ի պղծալից եւ յախտաւոր կանանց, որ սատառայական զեղաւք վասն ռիութեան, կամ քինու, կամ նախանձու վասն առ այլ կնոյ, կապեն զարս իւրեանց, կամ գտիղիսն իւրեանց, յար արուեստի աշակերտիւք, զհեթանոսաց կանայս ի վարձու առնուլ անարժեքութեամբն իւրեանց եւ

- 1135 խանգարեալ իզացուցանեն զգաւորութիւն մարդկան, ինչ եւ ալ կանայք վրիժա-
գործք եւ հակառակ Աստուծոյ արարչութեանն, կազմեն դեղն քարթաւշի ա-
րեւմտ, եւ ալ պիղծ սողնոց, կայեալ յաման եւ կազմեն դեղն ապականիչ,
222ա Եւ նախ փորձեն զնա ի վերայ անասնոց, կամ ի մարմին անտարաց անմե-
ղաց, ապա արկանեն ի գործ // արանց իւրեանց, կամ սիղեխաց, կամ ալլոց
1140 ընդ որս ռնացեալ գոն Արդ, շնն ընդհատ ի սպանողաց որ ապականեն զմար-
մին մարդկան ուրկութեամբ, պիտակութեամբ եւ ալ պէսպէս վիրաւք, եւ որ
մտախար մոլութեամբ ապշեցուցանեն, այնպիսիքն թէ զղջանան, տաս ամ
արտաքոյ կացցեն մեծ ապաշխարութեամբ եւ Ե (5) ամ ի ներքս եւ ի մա-
հուան հաղորդեսցին, Ապա եթէ ի նոյն շար սովորութեան կայցեն, այնզգա-
1145 րար ընդ քրիստոնեայն մի՛ համարեսցին եւ մասն եւ բաժին ընդ անհաւատս
դիցի՝ եւ յետին թաշակէն զրկեսցին:

ՀԵ. ՎԱՍՆ ԱՄՈՒՎ ԿԱՆԱՆՑ

- Այլ ոմանք ի կանանց, ամուլ գոյով, զպատճառն յայրն հանեն եւ երթեալ
պոռնկին ընդ անտարան, Թէ այնպիսին զղջացեալ ի շարեաց՝ գոր գործեաց՝
1150 մեծաշան առաքինութեամբ Ժ (10) ամ ապաշխարէ, Նոյնպէս եւ ալ իւր ներ-
քինի գոյով, ըստ այսմ արինակի, զկուսութիւն իւր յապականութիւն // աւ-
տարաց ծախէ՝ նա եւ յարանց վատարախտից, յայնցանէ զկանայս իւրեանց
զկուսանս տան ի փորձ անտարաց, Եւ են, որ յազազս աղքատութեան եւ դը-
ղըղութեան իւրեանց լինին տարուրեր իբրեւ կատաղ անտարաց ի կանայս
1155 իւրեանց, Զայնպիսին շամբ եւ քարիւ հալածեսցեն եւ մի՛ թողցեն ի ժողովս
քրիստոնէից, եւ կանայք նոցա մի՛ կացցեն առ նոսա: Եւ իշխան է քահանայն
կողմ յապաշխարութիւն՝ որպէս կամի, արասցէ:

ՀԶ. ՎԱՍՆ ԱՅՆՈՑԻԿ, ՈՐ ԱՆԿԱՐ ԳՈՒՆ ԼՈՒԾԱՆԵՆ ԶԿՈՒՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- Այլ են ոմանք, որ անկար գոն լուծանել զկուսութիւն կնոջ իւրեանց, մա-
1160 տամբ ձեռին կամ ալ իրաւք լուծանեն, այնպիսիքն ընդ անիծիւք են, եւ ի
խոստովանութիւն եկեալ Ե (5) ամ ապաշխարեսցեն:

ՀԷ. ՎԱՍՆ ԿԱՆԱՑ, ՈՐ Ի ՄԵՈՒՆԻՄ ՄԵՌԱՆԻՆ

- Այլ կանայք, որ ի ծնունդս մեռանին, մի՛ զրկեսցին ի հաղորդութենէ, Եւ
մանկաբարձն, որ ոչ զգուշանայ ծնիցելոյ մանկանն եւ մեռանիցի մանուկն
223ա 1165 յանպատրաստութեամբ նոցա, արեան պարտ է, եւ մանուկն կրկնեալ ի ներքս,
պատրաստարար ձեռն արկանել պարտ է մանկաբարձին կամ ալ արուես-
տաւորին՝ սպղիւզ զմանուկն, զի մի՛ մեռանիցի ի մայրն: Այլ թէ մեռեալ լինի
մանուկն ի ներքս եւ նա զժուարածին լինի, յաղազս այնորիկ եւ մինչեւ ի
մահ հասանի մայրն, պարտ է արուեստաւորաց գործոյն, յարանց եթէ ի կա-
1170 նաց, որ վստահանալն կարեն, ձեռն արկանել ի ներքս եւ յաւել զմեռեալ
մանուկն եւ արտաքս բերել, զի մայրն մի՛ մեռցի: Ապա եթէ կենդանի իջլ
մանուկն, մի՛ ոչ յանդգնեալ սպանցէ յաղազս կենաց մայրն. Թո՛ղ մայրն
մեռանիցի եւ մի՛ մանուկն: Ապա թէ յաղազս մայրն ոչ սպանցէ զմանուկն,
Ժ (10) ամ ապաշխարեցնէ:

1176

ՀԸ. ՎԱՍՆ ԱՅՆՈՑԻԿ, ՈՐ ԱՆԱՍՏՈՑ ՁԵՌՆ ԱՄԹՈՆ

223

Այլ թէ անասուն որ ձեռն արկանիցէ, յարանց կամ ի կանաց, **A (2)** ամ ապաշխարեսցէ՝ եւ անասունն այն մատաղ մի՝ լիցի եւ ժամա/նակ ինչ ատաղ առնել, **Ե (5)** ամ ապաշխարեսցէ:

1180

ՀԹ. ՎԱՍՆ ԳՈՂՈՑ ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ՝ ԿԱՐԳ ԱՅՍ Է

224

1180

Բուզում արինակը են զորութեան, է՝ որ ասպակնով ի լերինս եւ ի կիրճս ճանապարհաց կալով՝ տեղագնոր լաննն զանցաւորս եւ բազմաց սպանութիւն գործեն, եւ է՝ որ որմափոր լինին տանց՝ եւ կողպտեն որ ինչ ի տանն իցէ, եւ է՝ որ յանդգնին ձեռնարկեն ի սրբութիւնս Աստուծոյ, եւ են, որ կծիթն կոշին, որ տկն ամենով զիտեն զշրջակայս եւ ատու եւ անդ, զոր ինչ ըմբռնիցեն, անթնն Արդ, որ ասպակը են՝ վայրակաց, արիւնարու զազանաց նման են, որոց յաղթեն, փաղաղեն եւ գէշ զէշ պատահեն, այնպիսին թէ դարձցին եւ խոստովան լիցին զմեղս իրեանց՝ ի Խորհրդ Եւ ի Ժողովրդ, մինչեւ ցմահ ապաշխարեսցեն եւ ի մահուն հաղորդեսցին: Բայց զխորհարութեան ժամանակն ինչն յոցա յաւազակ/ութեան անդ եւ տուարէն տեսցեն զիտեակներն եւ զարկնակ շարեացն, զորս յանցին նորա եւ ըստ այսմ կշռեսցեն զժամանակ ապաշխարութեան ի վերայ նոցա: Եւ զորմափոր կողպտողացն, որ զժամանութիւն մկան եւ խորհան թերեն յինքեանս, ըստ ասպակացն արիւնակի տեսցեն եւ արասցեն զիտեակներն որպէս արժան է: Իսկ կծիթին, որ զժամնագոյնս զողանան, նման են մանրագոյն զեռնոց, որ արկնաղ յիւլս անդլիլ եւ յալլ պէտս կերակրոց՝ ապականեալ անուտելի առնեն: Եւ այսպէս եւ նորա զաստուախաղիք պատուիրանն անորդին եւ զարշիլի առնեն, այնպիսեացն զժողովին իցէ յողախոհութիւն փոխել: Եթէ ոչ դառնան ի շարութենէն, անբժշկելի են, թէ քահանայ է, ի բաց կացցէ ի պատարագելոյ զԹաւառս, ապա թէ յանդգնի, ընդ անիծիւք է: Իսկ յողախոհանալ նոցա՝ տեսցեն զիտեակներն եւ արասցեն որպէս կամին: // Նոյնպէս ժողովրդականաց՝ որք յայս սովորաւ ձեւ, եթէ ոչ դառնան, զրկեսցին ի հաղորդութենէ եւ հասկը նոցա եռէքք ընծայից մի՝ առնեն յեկեղեցի, մինչեւ զղլասցին:

224

1200

Ձ. ՎԱՍՆ ԱՅՆՈՑԻԿ, ՈՐ Ի ՍՐՈՒԹԻՒՆՍ ԱՍՏՈՒԾՈՑ ՁԵՌՆԱՐԿԵՆ

1205

Այլ որ ի սրբութիւն Աստուծոյ ձեռն արկանեն, նոցա սեղանակապուտը են եւ աստուածավաճառք, ընդ հրեայսն եւ ընդ հեթանոսն եղիցին նոցա, եւ թէ զղլասցին՝ ի խորդ եւ ի մոխիր մինչեւ ցմահ ապաշխարեսցեն: Այլ ի գողոնեաց անտի մի՝ ոք իշխեսցէ յեկեղեցի բնծայել եւ մի՝ որ ի քահանայիցն առնուցու ապահել: Եթէ ոք յանդգնեալ առնու ժամուց կամ այլ նուիրական ընծայ յեկեղեցի, արհամարհեալ զարէնս Աստուծոյ, խոտեալ եւ անարգեալ եղիցի քահանայութիւն նոցա, թէ կացցեն ի յամառութեանց: Նոյնպէս եւ որ զգերեզմանս կողպտեն, մինչեւ ի մահ ապաշխարեսցին մեծաշան զղլամար:

1210

ՁԱ. ՎԱՍՆ ՍԻՐԵԼԵԱՑ, ՈՐ ԲԱՆԱՆ ԶԳԵՐԵԶՄԱՆՍ ՍԵՌԵԼՈՑ

225

1215

Այլ որ առ անձուկ՝ զոր ունին ծնողք առ ծնեալն, // կամ եղբայր առ եղբայր, կամ կին առն, ոչ գուով մերձ ի ժամանակի մահուն, առ փափագ սիրոյ,

1184. Ա եւ արասցեն շի՛

1192. Ա զժողովին իցէ շի՛

1214. Ա անձուկ

1216. Ա փափագ

քանան զգեցնելանն, մի՛ որ իշխեսցէ զայս առնել, զի ընդ անիծիւք է, եւ եթէ լանգզնի որ եւ լացցէ եւ յետոյ զղշանայ, ծանր վաստակաւ Ե (5) ամ ապաշխարեսցէ՛լ:

ՁԲ. ՎԱՍՆ ԵՐԴՄՆԱՀԱՐԱՑ

- 1920 Իսկ երդումն իրաւ եւ անիրաւ ոչ ունիմք հրաման ի Տեառնէ, զի ասաց թէ՛ ամենեւին մի՛ երդնուցուք, զի առաջնոցն ասացաւ Մի՛ երդնուցուա սուտ. ախիսն՝ բնաւ հրաժարեցոյց ի երդմանէն՝ ո՛չ լկարարիչն եւ ո՛չ լարարածս. զի չի՞ք արարած աներեւոյթ յերեսացն Աստուծոյ, քանզի որ երդնու լեկեղեցի, Երդուաւ ի քնակիչ նորա՝ յԱստուած, եւ որ ի խաչ եւ ի սեղանն՝ երդուաւ:
- 1225 ի պատարայն՝ որ ի վերայ նորա. զուրացողացն դիցնն կարդ. Իսկ սուտն եւ իրան, առաւելութիւն եւ պակասութիւն, միայն այս՝ տեսանի զկարգ ապաշխարութեանն. Բայց ոմանք սովորեալ՝ ի խաղ, եւ ի կատակաւ, յարեցութիւն, եւ ի հակառակութիւն եւ ի խռովին, // զահաւոր եւ զպատկառելի անունն Աստուծոյ ուրացութեամբ յիշեն, միշտ ի բերան ունին Այնպիսիքն թէ դառնան
- 225p 1230 ի սովորութենէ իւրեանց, միևնչեւ ցվախճան ջերմեռանդն ապաշխարեսցեն եւ յետին թաւալակին թէ լիցին արժանի, ապա թէ ի նոյն շար սովորութեան բարբառն մեռանիցին) անզեղշ, զրկեսցին ի հազորդութեանն:

ՁԳ. ՎԱՍՆ ՅԻՇՈՑԱՏՈՒՄՑ, ՈՐ ԶԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԹՅՈՑ (ՇԱՐԺԵՆ ԱՆՁԱՆՑ)

- Այլ վասն յիշոցացն՝ զի՛նչ պարտ է ասել, որ ապականեն ալլազգարար
- 1235 դերբանս իւրեանց, քանզի բերան ետ Աստուած մարդկան աւրհեւ եւ փառաւորել զսուրբ անուն նորա, քանզի բերան քրիստոնէին սպասաւոր է Աստուծոյ, եւ պատուիրանք եւ աւրէնք պահանջին ի նմանէ, եւ ո՛չ հայհոյութիւն, քանզի յիշոցն հայհոյութիւն է Աստուծոյ. Զի որպէս զերեզմանք բաց են կողորդք նոցա, քանզի ի զերեզմանաց բացելոց ապականադործ զժանտահոտութիւն մեռեալ մարմնոյն արտաքս բերէ, այսպէս եւ ի խորհրդոց եւ ի սրտէ ապականութիւնք արտաքս հեղուն, որպէս ասէ մար//գարէն թէ՛ ծաւք եւ վաստակք ի ներքոյ լեզուի նորա, զի անիծիւք եւ դառնութեամբ լի են բերանք նոցա// Բանզի մամնայն աւրինակ մեղաց զորժեն մարդիկ ի յիշատակ բերէ պղծադործ խաւաց զամենայն անասնական եւ զազանայինս, միևնչեւ լանշունչսն անգամ ձեռն արկանեն, նաեւ յանճառելիսն իսկ վերացուցանեն, ընդ որս զարմանան երկնային զաւրութիւնքն ընդ անբաւ մարդասիրութեան Աստուծոյ՝ թէ զիա՛րդ ո՛չ բորբոքէ զհոգ բարկութեան իւրոյ ի պատճառս այնպիսի անաւրէն խաւսից եւ ցանէր ընդ ամենայն երեսս երկրի, [եւ ծախէր զամենայն յոյսս երկրի եւ վառեալ բորբոքէր միևնչեւ ի հիմունս լերանց եւ ի ջրանէր միևնչեւ
- 226ա 1240 ի դժոխս ներքինս], բայց ոչ կամի զմահ մեղաւորին Աստուած, այլ զղառնայն եւ զկեանքն Արդ, յիշոցատուն կցորդ է ամենայն մեղաց, զոր զորժեն մարդիկ, զի յիշումն առնէ ամենայն շարեաց, ուստի եւ յիշոց անուանեցաւ. Եւ լէ՛ պարտ ո՛չ ի կենդանութեան եւ ո՛չ ի մահուանն զայնպիսին արժանի առնել հաղորդելու, բայց վասն մարդասիրութեան Աստուծոյ, յետ ծանր ապաշխարութեան, լեւս կենացն հաղորդեսցի:
- 1245

(Շարունակելի)

1231. A Թէպէտ փոխ. զի

1242—1243. A փախազծի տեխաւք չի

1244—1250. A փախազծի տեխաւք չի

ՀԱՆԳԻՍՏ

ՍՐԺԱՆԵՐՈՍՏԻՎ Տ. ՎՍՐԴԱՆ ՔԱՆԱՆԱՎԱՐԻ ՎԱՐԴԵՐՆԱՅԵՐԻ

Փետրվարի 19-ին
վախճանվեց արժ. Տ.
Վարդան քահանա Ա.
Վարդերեսյանը:

Հանգուցյալը ծնվել
է 1875 թվականի մա-
յիսի 3-ին Հալի-Հա-
րիրիում (Մուսա-լինո,
Սիրիա), նախակրթու-
թյունը ստանալով ժը-
խական դպրոցում, նա
ինքնուրույն շանսաի-
րությամբ զարգացրել
է իր մտահորհրդոնը և
հետագայում մինևույն
դպրոցում և այլուր
կատարել է ուսուցչի
պաշտոն:

1913 թվականին նա
ձեռնարդրվել է քահա-
նա ձեռնդավարի Ա.
Աստվածածին եկեղե-
ցու վրա և 10 տարի

վարել անբասիր եկեղեցականի կյանք: 1914
թվականին նա եղել է Մուսա-լինոյն հեռու-
սամարտի գործուն կազմակերպիչներից, և
իր ժողովրդի հետ ապաստանելով Պոր-
Սաիդի գաղթականքը, մինչև զինադադա-
րը վարել առաջնորդական տեղապահի պաշ-
տոնը, ուսուցել տեղի ազգային ռեվոլյուցի-
ոնականներին և մասնակցել ազգային-հա-
սարակական աշխատանքներին:

Վերադառնալով իր ծննդավայրը, նա քա-
հանայագործել է այնտեղ մինչև 1926 թվա-
կանը, երբ հոգևոր վերին իշխանության
կողմից ուղարկվել է Համա (Սիրիա) որպես
քահանա և ուսուցիչ, ապա 1927 թվականին
վերադարձել Հալեպ և մինչև 1938 թվականը
քահանայագործել այնտեղ Նոր-Գյուլ թաղա-
մասի Ս. Գրիգոր Լուսավորչի եկեղեցում:

1938 թվականին հաստատվելով Բեյրու-
թում (Լիբանան), նա եղել է Ս. Հարություն
եկեղեցու քահանան, վարել կրոնական ժո-
ղովի աստիճանագրությունը և անդամակցել
ազգային-եկեղեցական այլ ժողովներին:

1946 թվականին նա վերադարձել է Սուր-
տական Հայաստան, և, մի տարի էջմիածնի
վանքում բնակվելուց հետո, տեղափոխվել

Երևան և հաստատվել
հայրենի երկրում:

Հանգուցյալը ժանդար-
մ էր իր գրասիրությամբ:
Նա հայական հրատու-
րակոմիտեների լավ
բերրիորաֆ էր և իր
գրքերից ու հիշողու-
թյամբ կազմել էր Ե-
րուսաղեմի Ս. Հակոբ-
յանց տպարանի գրա-
ցուցակը, որը հրա-
տարակվել է տպարա-
նի հիմնադրման հո-
րելանի առթիվ:

Հանգուցյալը հմուտ
էր հայ եկեղեցական
տոմարագիտության և
պատարաստում էր օրա-
ցույցներ: Ունի մի հա-
մաստ անսխալ երկ-
ուրեք լեզու և մեծ ծանոթ-
նեք խորագրով:

Իր անբասիր կյանքով, համեստ ու ժող-
վրդասեր բնավորությամբ, հանգուցյալը
սիրվել և հարգվել էր ժողովրդից:

Վեհափառի բարեհաճ կարգադրությամբ,
հանգուցյալի թաղումը տեղի ունեցավ ար-
ժանավայել կերպով: Տան կարգն ու լվա-
ցումը կատարվելուց հետո, շաբաթ օր, փե-
տրվարի 21-ին, հանգուցյալի մարմինը
փոխադրվեց Երևանի Ս. Սարգիս եկեղեցին,
Կիրակի, փետրվարի 22-ին, պատարագի ըն-
թացքում կատարվեց օծումը գերաշնորհ Տ.
Սահակ եպիսկոպոսի ձեռքով և մասնակցու-
թյամբ քահանայից դասի: Սրբազանը խո-
սեց դամբանական, զրվատելով հանգուցյա-
լի համեստ արժանիքները, Հուղումով խո-
սեց և հուղարկավորներին հուզեց նաև հան-
գուցյալի հայրենակից և նրա աշակերտ Տ.
Հակոբ քահանա Քելամյանը:

Ապա, սգակիներին և հանգուցյալի հի-
շատակը հարգողներին ուղեկցությամբ, դա-
դաղը առաջնորդվեց Ս. էջմիածին, իր վե-
րին հանգստարանը՝ Ս. Գայանեի վանքի
հյուսիսակողմը, միաբանական դամբարան-
ների շարքում փորված գերեզմանը:

Հանգիստ հանգուցյալի աշխույժներին:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

«ՀՈՒՇԱՐՁԱՆ ՀԱՅ ԱՎԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆԱՑ ԵՎ ԱՎԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՎՈՒ»

(ՔՆՆԱԿԱՆ ԺԱՆՈՒՐՈՒՄՆԵՐԻՄ)

Գրեց՝ Վեր. Կ. Գ. ԱՏԱՆԱԼՅԱՆ

Տրեզնյուրում լույս տեսած վերապատվելի Կ. Պ. Առանալյանի գրախոսվող աշխատությունը նրա ընդ տարիներին առնալան աշխատանքի արդյունքն է:

Ստվարածախսայի գիրքը (527 էջ, չհաշված ներածական մասը) հենց առաջին հայացքից ուշադրության է դրամով ու միայն հարուստ բովանդակությամբ, ալիք արտաքինով, խնամքով, տեսարժան ձևավորումով:

Կրթիչ էղբերում տեղավոր-
ված բազմաթիվ նկարները
սանելի հետաքրքրաշարժ ու
նույնաժամյալ են դարձնում
Հանրային Զինանոց գրեթե բո-
լանդրակում է Հայ Ավետա-
րաբանական մեդալեցու, պատ-
մաբանության, բայց հեղինակը
այն շարժական է Հայոց
մեդալեցու պատմաբանը
տեսնում է նկարները և տեղա-
վորում Հայ մեդալեցու գլխա-
քին վերաբերող:

Առաջին էղան հայկական
մի գեղեցիկ ձեռագրիչ
արտադրված մանածանկարչի
հետևում են Ս. Էջմիածնի
Հայրիկի (էջ 84), Օրմաշայի
հերի (էջ 88), Նորին Ս. Օս-
մանյան Հայոց Հայրապետի
տակ հորեն Ա. Կաթողիկո-
սի Հայկաթի (էջ 102) և այլ

Հենդինապը երկարատև և ան-
ուշափաթիչ փաստաթղթեր, ան-
վտանգ, որով և անշուշտությամբ
արժեք, մեծ արժանիքներ ու-

Պատվարժան Հեղինակի
պարունակում է Հայ բողոքա-
բնի բնականորեն ազդեցիկ
առ մեկ պատմաբանի ան-
վան էն Հայ բողոքականության
վերաբերյալ Մայրենի Եկեղեցու
հոգևոր

Մտորմամանորեն շար-
գրքված է Հայ Բողոքական
մկեղեցու Հայրաբերության
Մարտինի մկեղեցու ճեմ,
նրա կատարած ազգայն-
կրթա-կրթամեթոդա-լուսավի-
րական դերը արդենուտ,
ծանր ու մղձավանդախի ի-
րանյանության դասան օյն-
րենն ալ միմ նրա կատարած
դերը Սփյուռքի Հայութան
մեջ,

Հայրեր հեղինակը իր աշխատության մեջ, սկզբնք մինչև վերջ, հստակ է մի սարազան զգացման, ժիկարերը սկզբունքի՝ որի հիմքի է կազմում ցրծ հայրենասիրությանը, Հեղինակը նշմանառաջիորհն ընդհատմ է, որ հայ ազնասարանականը իրեն հետո ու խորհրդյառ լի զգում է լայն Հայրենային իրիքի և Մայրական Եկեղեցու, Հեղինակը ցանկալում է սրբան կարելի է, Հայոց Եկեղեցու և Հայ Ավետարանական Եկեղեցիների միքն հախկհնում քաղված գաղափարական միհեր լցնել, մոռոհում

միմանք, իրար հասկանալի դարձնել նրանց, «մենք Հայու հարկ է գիտալ նախ իր Ազգային Մայր եկեղեցին, Այս անհրաժեշտ է ամենեւե, ըստ իրենք Հայաստանայանց եկեղեցիին, ըստ հայ կաթողի, ինչին կամ հայ ավետարանականին...» Հայ Արքեպիս- րախանկան եկեղեցիին գերադասել պատմապատկերած- եներն մին է պրզտել և գիտալ Հայ Կուսակողմային (իմ' Առաքելական... Ս.) Մայր եկեղեցիին հռչակու- րածքները, վերականգնացնել, յուրացնել և գանձել մշտադաժիթ պահել ընդհանուր հայ ազգի օգտին հա- յապետ, իբր ժողով օրինավոր ժառանգէր... գրամ է հի- դնանք (էջ 6)։

Կարծիք թեկի պես սկզբից միմեյն զեղող անցնող աշխարհը մեզն է, որ աշխարհն արժեքազուրկ է դարձնում աշխարհաշատերը:

Սփյուռքի մեր եղբայր Հայ ազնւոտ արամեակահետեւի
կամ՝ կաթողիկոսի զաւանկական ալլաւաճութիւնները
թրանց ետ շնն պահում՝ Հայրենասիրտօթիւնից կամ

խաղաղության ճանճանքը հարմարեցնելու իրենց պարտքը նվիրական Հայրենիքը, հարազատ ժողովրդի հարազատ ազնվություններն ու սրբությունները:

Հեղինակը, առաջնորդվելով իր որդեգրած սկզբունքով, իր ազնվատյացական մեջ համատեղակի տվել է Հայ եկեղեցու պատմությունը, նրա ծխաբանությանը, խորհուրդները, նվիրականությունը՝ արանց թուրքի մասին վարձատրած ծանրություններով: Տեղանի մեղմություններ են արված Ենորհալու անմասն երգերից:

Ենարգրելով հայ բողոքականության ծագումն ու զարգացումը՝ շարժապատի լուսնալուսնությունն է Միսիոնարականության հետ, հեղինակն անհերքելի փաստերով ապացուցում է, որ հայ ազնվատյացականությունը սրտի մեծ ցավով է բաժանվել Մայրենի եկեղեցու գրկից: Ժամանակի մի քանի անհետապահ, հեղհուրդի մարդկանց անհամբեր վարկայականությունը արագացրել է այդ բաժանումը: Ձեռքած Հայ եկեղեցու իրենց կրթական բաժանմանը, հայ ազնվատյացականները, ազգային միջառնակ են բարենորոգությունների ճանապարհով նորից միանալու Հայ եկեղեցուն: Ազգային ազնվատյացությունը և սրբությունները միշտ էլ հայ ազնվատյացականի սրտին մոտ են եղել:

Հեղինակը մանրամասնորեն կարողացել է կազմել Հայ ազնվատյացական եկեղեցիների ցանկը, մեկ առ մեկ գրել է առել ազնվատյացական հովիտների ցուցակը, հաշվել առել նրանց կողմից քաղված հայ դպրոցները, որբանոցներն ու այլ հասարակական կազմակերպությունները:

Գրքում արտառու թողել կամ հաշվական մեծ և զգալի օրերին նահատակված հայ ազնվատյացական, քաղ հովիտների մասին, մեծ ջանքով և պատկերված նրանց ազգած վերջին արտառու վայրկյանները:

Գրքում տեղ են գտել նաև աշխարհի ընկնող հայ ազնվատյացական հովիտների մեծություններն ու հիշողությունները, օրագրական նմանությունը և այլն:

Գրքին ընթերցողին բազմակողմանիորեն ծանոթացնում է հայ ազնվատյացականությունը գոյություն 100-ամյա պատմությունը, նրա անցած ուղու, Մայր Հայրենիքի էլ Հայ Ազգային եկեղեցու հետ ունեցած կապի հետ:

Միով բանով, վերապատվելի Առաջնորդի աղնիկ ու երկարատև աշխատանքի երկարաթիվը գեղեցիկ և արժեքավոր ապագա է Միջուկի հայ պատմա-բանական գրականության գաղափարներով, և ողջունելի է ըստ առանձին:

Ս.

